ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Актуализировано:
на заседании кафедры
протокол №11 от «14» июня 2023 г.
Зав. кафедрой
/Х.Б. Нургалина

Согласовано:
Председатель УМК факультета
/ Л.Р. Сулейманова

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

дисциплина «СПЕЦКУРСЫ, СПЕЦСЕМИНАРЫ ПО БАШКИРСКОМУ ЯЗЫКУ»

Часть, формируемая участниками образовательных отношений
(обязательная часть или часть, формируемая участниками образовательных отношений, факультатив)
Вариативная часть

программа бакалавриата

Направление подготовки
45.03.01. Филология

Направленность (профиль) подготовки
«Отечественная филология» (Башкирский язык и литература, русский язык и литература)

Квалификация
бакалавр

Разработчик (составитель)
доцент кафедры,
кандидат филологических наук
/Самирханова Г.Х.

Для приема: 2023

Сибай - 2023 г.

Рабочая программа дисциплины утверждена на заседании кафедры русской, башкирской и зарубежной филологии протокол от «__14__» ___июня____ 2023___ г. № __11__

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой _____________________/ _____________Ф.И.О/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ _____________Ф.И.О/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ ____________Ф.И.О/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ _____________Ф.И.О/

Список документов и материалов

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с планируемыми результатами освоения образовательной программы	
2. Место дисциплины в структуре образовательной программы	
3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)	
4. Фонд оценочных средств по дисциплине	
4.1. Перечень компетенций с указанием этапов их формирования в процессе освоения образовательной программы. Описание показателей и критериев оценивания компетенций на различных этапах ихформирования, описание шкал оценивания	
4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценки знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций в процессе освоения образовательной программы. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций	
4.3. Рейтинг-план дисциплины (при необходимости)	
5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины	
5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины	
5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины	
6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине	

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

По итогам освоения дисциплины обучающийся должен достичь следующих результатов обучения

Категория (группа) компетенций	Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине
-	ПК-3 Владение навыками подготовки научных обзоров, аннотаций, составления рефератов и библиографий по тематике проводимых исследований, приемами библиографического описания; знание основных библиографических источников и поисковых систем	ИПК-3.1. Знать виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности	Знает виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности
		ИПК-3.2. Уметь соблюдать особенности структуры, правила оформления аннотаций и рефератов, ориентируясь на действующие речевые стандарты; составлять аннотации всех видов и рефераты всех жанров; составлять и оформлять в письменной форме результаты проводимых научных исследований в соответствии с требованиями, предъявляемыми к подобного рода исследованиям	Умеет соблюдать особенности структуры, правила оформления аннотаций и рефератов, ориентируясь на действующие речевые стандарты; составлять аннотации всех видов и рефераты всех жанров; составлять и оформлять в письменной форме результаты проводимых научных исследований в соответствии с требованиями, предъявляемыми к подобного рода исследованиям
		ИПК-3.3. Владеть терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; приемами интерпретации текстов-источников для создания реферативного обобщения материала научного исследования.	Владеет терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; приемами интерпретации текстов-источников для создания реферативного обобщения материала научного исследования.
	ПК-4 Владение навыками участия в научных дискуссиях, выступления с сообщениями и докладами, устного, письменного и виртуального	ИПК-4.1. Знать методологию научно-исследовательской деятельности; алгоритм создания доклада по результатам собственных исследований в конкретной предметной области	Знает методологию научно-исследовательской деятельности; алгоритм создания доклада по результатам собственных исследований в конкретной предметной области

	(размещение в информационных		
	сетях) представления материалов собственных исследований	ИПК-4.2. Уметь анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области;	Умеет анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области;
		ИПК-4.3. Владеть научной речью при оформлении результатов собственных исследований в определённой области научного знания; стратегиями выступления с научными докладами и участия в научных дискуссиях по проблемам исследования.	Владеет научной речью при оформлении результатов собственных исследований в определённой области научного знания; стратегиями выступления с научными докладами и участия в научных дискуссиях по проблемам исследования.

2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина (модуль) «Спецкурсы, спецсеминары по башкирскому языку» относится к вариативной части и изучается на 2 курсе в 3-4 семестрах по заочной форме обучения.

Данная дисциплина является одной из основополагающих дисциплин, определяющих профессиональную направленность подготовки бакалавра и находится в тесной логической и содержательно-методической взаимосвязи с другими дисциплинами общепрофессионального и профессионального цикла, НИР и НИРС.

Ее изучение опирается на сведения, полученные абитуриентами в курсе родного языка в средней школе, материалы пропедевтических дисциплин «Практический курс башкирского языка», «Русский язык и культура речи», и сопровождается освоением дисциплин «Стилистика и культура (башкирской) речи» и «Сосопставительная грамматика русского и башкирского языков», что позволяет студенту получить базовые профессиональные знания по основному языку в целом.

Целью учебной дисциплины «Спецкурсы, спецсеминары по башкирскому языку» является овладение лингвистическими понятиями, терминологией, содержании, специфических особенностях организации и управлении научными исследованиями. Научно-методическая подготовка служит важнейшей составляющей профессионализма действующих специалистов и залогом высокого уровня профессиональной готовности студентов. В ходе учебного курса студенты должны научиться стандартным методам и приемам ведения научной работы в области языкознания, с целью использования полученных знаний для успешного проведения курсового, дипломного проектирования, участия в студенческих научных работах, подготовки научных публикаций по итогам самостоятельного исследования за период обучения в университете.\

1. **Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)**

Содержание рабочей программы представлено в Приложении № 1.

4. Фонд оценочных средств по дисциплине

4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине

Код и формулировка компетенции:

ПК-3: владением навыками подготовки научных обзоров, аннотаций, составления рефератов и библиографий по тематике проводимых исследований, приемами библиографического описания; знание основных библиографических источников и поисковых систем.

Этап (уровень) освоения компетенции	Планируемые результаты обучения (показатели достижения заданного уровня освоения компетенций)	Критерии оценивания результатов обучения	
		Не зачтено	Зачтено
Первый этап (уровень)	Знать: виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности; речевые стандарты для составления аннотаций и рефератов; структурные и лингвистические характеристики и особенности аннотаций и рефератов; цели и задачи данных типов текстов, основные этапы их аналитико-синтетической обработки.	**Не знает** виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности; речевые стандарты для составления аннотаций и рефератов; структурные и лингвистические характеристики и особенности аннотаций и рефератов; цели и задачи данных типов текстов, основные этапы их аналитико-синтетической обработки.	**Понимает** виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности; речевые стандарты для составления аннотаций и рефератов; структурные и лингвистические характеристики и особенности аннотаций и рефератов; цели и задачи данных типов текстов, основные этапы их аналитико-синтетической обработки.
Второй этап (уровень)	Уметь: соблюдать особенности структуры, правила оформления аннотаций и рефератов, ориентируясь на действующие речевые стандарты; составлять аннотации всех видов и рефераты всех жанров; находить и исправлять ошибки при составлении аннотаций, оценивать точность и полноту	**Не в состоянии** соблюдать особенности структуры, правила оформления аннотаций и рефератов, ориентируясь на действующие речевые стандарты; составлять аннотации всех видов и рефераты всех жанров; находить и исправлять ошибки при составлении аннотаций, оценивать точность и полноту реферирования.	**В достаточной степени способен** соблюдать особенности структуры, правила оформления аннотаций и рефератов, ориентируясь на действующие речевые стандарты; составлять аннотации всех видов и рефераты всех жанров; находить и исправлять ошибки при составлении аннотаций, оценивать точность и полноту реферирования.

	реферирования.		
Третий этап (уровень)	Владеть: терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; навыками составления библиографических списков, ссылок, цитат; приѐмами создания вторичного теста, обладающего полной информационной насыщенностью и прагматическим потенциалом.	**Не владеет** терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; навыками составления библиографических списков, ссылок, цитат; приѐмами создания вторичного теста, обладающего полной информационной насыщенностью и прагматическим потенциалом.	**Владеет** терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; навыками составления библиографических списков, ссылок, цитат; приѐмами создания вторичного теста, обладающего полной информационной насыщенностью и прагматическим потенциалом.

ПК-4: владением навыками участия в научных дискуссиях, выступления с сообщениями и докладами, устного, письменного и виртуального (размещение в информационных сетях) представления материалов собственных исследований.

Этап (уровень) освоения компетенции	Планируемые результаты обучения (показатели достижения заданного уровня освоения компетенций)	Критерии оценивания результатов обучения	
		Не зачтено	Зачтено
Первый этап (уровень)	Знать: Знать приѐмы участия в научных дискуссиях и стратегии поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	**Не знает** методологию научно-исследовательской деятельности; алгоритм создания доклада по результатам собственных исследований в конкретной предметной области;	**Демонстрирует систематизированные и уверенные знания** методологии научно-исследовательской деятельности; алгоритм создания доклада по результатам собственных исследований в конкретной предметной области;
Второй этап (уровень)	Уметь: анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	**Не способен** анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	**Способен свободно и уверенно уметь** анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.
Третий этап (уровень)	Владеть: понятийным	**Не владеет** понятийным аппаратом изучаемых	**Свободно владеет** понятийным аппаратом изучаемых дисциплин;

	аппаратом изучаемых дисциплин; методологией научно-исследовательской деятельности; навыками участия в научных дискуссиях и стратегиями поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	дисциплин; методологией научно-исследовательской деятельности; навыками участия в научных дискуссиях и стратегиями поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	методологией научно-исследовательской деятельности; навыками участия в научных дискуссиях и стратегиями поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.

4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.

Код и наименование индикатора достижения компетенции	**Результаты обучения по дисциплине**	**Оценочные средства**
ИПК-5.1. Знать: виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности; речевые стандарты для составления аннотаций и рефератов; структурные и лингвистические характеристики и особенности аннотаций и рефератов; цели и задачи данных типов текстов, основные этапы их аналитико-синтетической обработки.	Знать: виды аннотаций и жанры рефератов как текстов вторичной информативности; речевые стандарты для составления аннотаций и рефератов; структурные и лингвистические характеристики и особенности аннотаций и рефератов;	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе
ИПК 5.2. Уметь: анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	Уметь: анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе
ИПК-5.3. Владеть: терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; навыками составления библиографических списков,	Владеть: терминологическим аппаратом изучаемых дисциплин; навыками составления библиографических списков, ссылок, цитат;	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе

ссылок, цитат; приѐмами создания вторичного теста, обладающего полной информационной насыщенностью и прагматическим потенциалом.	приѐмами создания вторичного теста, обладающего полной информационной насыщенностью и прагматическим потенциалом.	
ИПК-4.1. Знать приѐмы участия в научных дискуссиях и стратегии поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	Знать приѐмы участия в научных дискуссиях и стратегии поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе
ИПК-4.2. Уметь анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	Уметь анализировать и синтезировать информацию, получаемую из различных информационных источников; создавать и оформлять в письменной форме результаты собственных исследований в конкретной предметной области.	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе
ИПК-4.3. Владеть понятийным аппаратом изучаемых дисциплин; методологией научно-исследовательской деятельности; навыками участия в научных дискуссиях и стратегиями поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	Владеть понятийным аппаратом изучаемых дисциплин; методологией научно-исследовательской деятельности; навыками участия в научных дискуссиях и стратегиями поведения при демонстрации результатов проведѐнного исследования.	тесты, контрольные работы, практические задания, рефераты, дискуссии, эссе

Показатели сформированности компетенции (для студентов заочной формы обучения):

Индивидуальная оценка по результатам обучения студента определяется по шкале «зачтено - не зачтено».

Оценки «зачтено» заслуживает студент, обнаруживший знание учебного материала и посещавший аудиторные занятия, установленные учебной программой данной дисциплины. Необходимым условием выставления оценки «зачтено» является успешное выполнение заданий в рамках самостоятельной работы студентов. Дисциплина зачитывается студентам, выполнившим вышеуказанные условия и усвоившим взаимосвязь основных понятий дисциплины.

Дисциплина считается не зачтенной тем студентам, которые обнаруживают недостаточные знания в изучении основного учебного материала, которые не посещали аудиторные занятия или не выполнили задания в рамках СРС.

В результате освоения дисциплины студенты заочной формы обучения должны:
- иметь представление о методах, целях, принципах литературоведческого анализа произведения;
- владеть методологией научного поиска;
- уметь составлять библиографию и интерпретировать вторичные (критические и научные) источники;
- знать основную литературу по избранной исследовательской теме,
- владеть навыками создания и оформления научно-исследовательской работы;

- уметь аргументировано представлять полученные результаты в публичных выступлениях.

Вопросы к зачету

1. Тел тураһында дөйөм төшөнсә.
2. Башҡорт теле. Уның башҡа төрки телдәр ғаиләһендә тотҡан урыны.
3. Башҡорт әҙәби теле, уның йәшәү формалары.
4. Тел фәненең бүлектәре.
5. Лексикология. Лексика тураһында төшөнсә.
6. Һүҙ тураһында төшөнсә.
7. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе.
8. Һүҙҙең грамматик мәғәнәһе.
9. Һүҙҙәрҙең стилистик төркөмдәре.
10. Һүҙҙең хис-тойғо (эмоциональ) биҙәге, һүҙҙең экспрессивмәғәнәһе. Экспрессив баһалау һүҙҙәре.
11. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге (полисемия).
12. Һүҙҙең тура һәм күсмә мәғәнәһе.
13. Күп мәғәнәлелек төрҙәре. Метафоралар.
14. Күп мәғәнәлелек төрҙәре. Метонимия. Синекдоха.
15. Омонимдар. Уларҙың төрҙәре: лексик омонимдар, лексик-грамматикомонимдар (омоформалар), грамматик омонимдар.
16. Омонимдарға оҡшаш тел күренештәре. Омографтар, омофондар.
17. Вариант һүҙҙәр. Паронимдар.
18. Синонимдар, уларҙың төрҙәре: лексик-фразеологик, грамматик синонимдар.
19. Синонимдар. Синонимик рәттәрҙең яһалыу юлдары.Синонимдарҙың ҡулланылышы һәм әһәмиәте.
20. Антонимдар, уларҙың бүленеше, яһалышы, сығышы (һүҙ төркөмдәре, мәғәнәләре буйынса).
21. Килеп сығышы яғынан хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы. Төп башҡорт һүҙҙәре.
22. Килеп сығышы яғынан хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы. Үҙләштерелгән һүҙҙәр. Рус теленән һәм рус теле аша үҙләштерелгән һүҙҙәр.
23. Килеп сығышы яғынан хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы. Ғәрәп, фарсы телдәренән үҙләштерелгән һүҙҙәр.
24. Сит телдәрҙән һүҙ үҙләштереү юлдары (аралашыу нигеҙендә, һөйләү телмәре һәм яҙма юл менән, калька). Калькалар.
25. Активлыҡ һәм пассивлыҡ күҙлегенән хәҙерге башҡорт лексикаһы. Актив һүҙлек ҡатламы.
26. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Махсус һүҙҙәр (терминдар һәм профессионализмдар).
27. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Пассив һүҙлек ҡатламы булараҡ архаизмдар.
28. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Пассив һүҙлек ҡатламы булараҡ историзмдар.
29. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Пассив һүҙлек ҡатламы булараҡ жаргон һүҙҙәр һәм варваризмдар.
30. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Диалект һүҙҙәре, уларҙың төркөмдәре.
31. Башҡорт теленең пассив һүҙлек ҡатламы. Пассив һүҙлек ҡатламы булараҡ неологизмдар.
32. Башҡорт лексикаһының стилистик ҡатламдары.Битараф(стиль-ара) лексика.
33. Башҡорт лексикаһының стилистик ҡатламдары.Һөйләү телмәре лексикаһы.
34. Башҡорт лексикаһының стилистик ҡатламдары. Китапҡа хас лексика (фәнни, рәсми, публицистик лексика).

35. Фразеология тураһында дөйөм төшөнсә. Фразеологик берәмектәрҙең төп билдәләре, төрҙәре.

36. Фразеологик берәмектәрҙең төрҙәре (фразеологик берекмәләр, фразеологик берлектәр, фразеологик ҡушылмалар).

37. Фразеологик синонимдар. Фразеологик антонимдар. Фразеологик омононимдар.

38. Грамматик төҙөлөшө буйынса фразеологик берәмектәрҙең төрҙәре.

39. Фразеологик берәмектәрҙең килеп сығышы. Фразеологик һүҙбәйләнештәр һәм мәҡәлдәр.

40. Лексикография тураһында төшөнсә. Лингвистик һүҙлектәрҙең төрҙәре. Тәржемә һүҙлектәр. Энциклопедик һәм лингвистик һүҙлектәр.

41. Лексикография тураһында төшөнсә. Орфографик һүҙлектәр. Диалектологик һүҙлектәр. Ономастик һүҙлектәр. Аңлатмалы һүҙлектәр. Махсус һүҙлектәр (антонимдар, грамматика, кеше исемдәре, ҡыҫҡартмалар, омонимдар, паронимдар, синонимдар, тәлдәр-илдәр өйрәнеү, яҙыусылар теле).

42. Фонетика тураһында төшөнсә.

43. Хәҙерге башҡорт теленең фонемалар системаһы.

44. Телмәр өндәренең акустик билдәләре.

45. Телмәр өндәренең артикуляцион билдәләре. Телмәр аппараты.

46. Телмәр өндәренең функциональ билдәләре.

47. Фонология тураһында төшөнсә.

48.Һуҙынҡы өндәр системаһы (вокализм).

49. Дифтонгылар.

50. Тартынҡы өндәр системаһы (консонантизм). Тартынҡыларҙы классификациялау.

51. Тартынҡыларҙың артикуляция рәүеше буйынса төрҙәре (шартлаулы, ышҡыулы (фрикатив), ҡуш тартынҡылар (аффрикаттар), танау, тел эргәһе, ҡалтыраулы (вибрант).

52. Тартынҡыларҙың артикуляция урыны буйынса төрҙәре (ирен, тел алды, тел уртаһы, тел арты, теш, аңҡау, теш араһы(алғы, урта, артҡы), тамаҡ (фарингаль), тамаҡ төбө.

53. Тартынҡыларҙың тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса төрҙәре.

54. Ижек, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү. Ижек төрҙәре.

55. Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың характеры һәм үҙенсәлектәре.

56. Интонация һәм уның элементтары.

57. Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) үҙгәреше. Фонетик процестар.

58. Позицион үҙгәрештәр (редукция, элизия, протеза һәм эпентеза).

59. Комбинаторлы үҙгәрештәр. Ассимиляция. Диссимиляция.

60. Метатеза. Диэреза.

61. Сингармонизм законы. Башҡорт телендә уның үҙенсәлектәре. Аңҡау гармонияһы. Ирен гармонияһы, һуҙынҡы менән тартынҡының гармонияһы. Сингармоник параллелизмдар.

62. Орфоэпия тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт теленең орфоэпик нормалары, һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше.

63.Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ әйтелешендәге үҙенсәлектәр.

64. Графика. Яҙыу төрҙәре. Башҡорт алфавиты һәм графика тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт алфавиты.

65. Хәҙерге башҡорт графикаһы.

66. Орфография тураһында төшөнсә. Башҡорт теле орфографияһының принциптары.

67. Хәҙерге башҡорт теленең орфографик нормалары.

68. Фонетик транскрипция.

«Морфемика», «Һүҙьяһалыш» һәм «Морфология» бүлектәре буйынса

1. Башҡорт телендә һүҙ яһалыу юлдары: аффиксация, һүҙ ҡушыу, конверсия. Уларҙың үҙенсәлектәре, һүҙ төркөмдәрендә ҡулланылышы.

2. Һүҙ төҙөлөшө. Морфема. Тамыр һәм аффикстар. Лексик, лексик-грамматикһәм грамматик аффикстар, уларҙың функцияһы. Нигеҙ: тамыр нигеҙ һәм яһалма нигеҙ.

3. Һүҙ төркөмдәре һәм уларҙы бүлеү принциптары. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре.

4. Исем, уның морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр, хис-тойғо биҙәкле исемдәр.

5. Исемдәрҙең яһалышы. Исем яһаусы аффикстар. Ҡушма һәм парлы исемдәр, уларҙың структур һәм мәғәнәүи төрҙәре. Ҡыҫҡартылған ҡушма исемдәр.

6. Исемдәрҙең грамматик категориялары.

7. Исемдәрҙең һан категорияһы һәм уның бирелеше. Индивидуаль күплек һәм төркөмлө күплек. Күплек ялғауҙарының варианттары.

8. Исемдәрҙең эйәлек категорияһы һәм уның бирелеше.

9. Исемдәрҙең хәбәрлек категорияһы.

10. Эйәлек һәм хәбәрлек ялғауҙарының башҡа һүҙ төркөмдәренә ҡушылыуы.

11. Килеш категорияһы. Килештәрҙең мәғәнәләре һәм функциялары. Килеш ялғауҙары.

12. Сифат, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре, уларҙа билдә төшөнсәһенең бирелеше. Сифат дәрәжәләренең яһалышы, синтаксик функциялары.

13. Сифаттарҙың яһалышы. Тамыр һәм яһалма сифаттар. Сифат яһаусы аффикстар. Сит телдәрҙән үҙләштерелгән сифаттар. Ҡушма сифаттар, уларҙың яһалыу үҙенсәлектәре һәм дөрөҫ яҙылышы.

14. Һан, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һан төркөмсәләре, уларҙың яһалышы, мәғәнә үҙенсәлектәре, үҙгәреше.

15. Нумератив һүҙҙәр, уларҙың лексик составы һәм ҡулланылышы.

16. Рәүеш, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Рәүештәрҙең сағыштырыу һәм артыҡлыҡ дәрәжәләре, уларҙың бирелеше.

17. Рәүештәрҙең семантик төркөмсәләре, уларҙың синтаксик функциялары.

18. Рәүештәрҙең яһалышы. Тамыр һәм яһалма рәүештәр. Рәүеш яһаусы аффикстар. Ҡушма һәм парлы рәүештәр, уларҙың структур төрҙәре.

19. Алмаш, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары.

20. Алмаш төркөмсәләре, уларҙың башҡа һүҙ төркөмдәренә мөнәсәбәте, үҙгәреше, ҡулланылышы.

21. Теркәүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Улар янында тыныш билдәләренең ҡуйылышы.

22. Бәйләүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, ҡулланылышы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Бәйләүестәрҙең килештәр буйынса бүленеше.

23. Киҫәксәләр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре, дөрөҫ яҙылышы.

24. Ымлыҡтар.

25. Модаль һүҙҙәр, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, телмәрҙәге функцияһы.

26. Оҡшатыу һүҙҙәре.

27. Ҡылым, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Ҡылымдың төп грамматик категориялары.

28. Ҡылымдың зат менән үҙгәреүсе формалары (һөйкәлештәре). Ҡылым һөйкәлештәренең эш-хәрәкәтте сағылдырыу үҙенсәлектәре, функцияһы.

29. Ҡылымдарҙың заман категорияһы. Заман формаларын төрлө принциптан сығып төркөмләү (мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы күҙлегенән).

30. Хәбәр һөйкәлеше, уның лексик-семантик һәм грамматик үҙенсәлектәре, синтаксик функцияһы. Заман формалары.

31. Хәбәр һөйкәлешенең ябай үткән заман формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, үҙгәреше.

32. Хәбәр һөйкәлешенең тамамланмаған үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы.

33. Хәбәр һөйкәлешенең алда үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы.

34. Хәбәр һөйкәлешенең күптән үткән заман формаһы, уларҙың яһалышы, мәғәнә биҙәктәре.

35. Хәҙерге заман хәбәр һөйкәлеше, уның яһалышы һәм мәғәнәһе, ҡулланылышы.

36. Киләсәк заман хәбәр һөйкәлеше. Уның билдәле, билдәһеҙ һәм тамам булған формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, ҡулланылышы.

37. Бойороҡ һөйкәлеше, уның зат-һан менән үҙгәреше. Бойороҡ һөйкәлешенең мәғәнә биҙәктәре.

38. Теләк һөйкәлеше, уның мәғәнәһе. Теләк һөйкәлешенең ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм мәғәнә биҙәктәре. Зат-һан менән үҙгәреше.

39. Ниәт һөйкәлеше, уның ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм үҙгәреше.

40. Шарт һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.

41. Ихтималлыҡ һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.

42. Ҡылым төркөмсәләре, уларҙың ҡылым һөйкәлештәренән айырмаһы.

43. Исем ҡылым, уның мәғәнәһе һәм яһалышы. Исем ҡылымдың исемгә һәм ҡылымға хас үҙенсәлектәре. Исем ҡылымдың һан, эйәлек заты, килеш менән үҙгәреше. Барлыҡ-юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.

44. Сифат ҡылым, уның мәғәнәһе, сифатҡа һәм ҡылымға хас грамматик билдәләре. Үткән, хәҙерге, киләсәк заман сифат ҡылым формалары, уларҙың яһалышы, ҡулланылышы һәм синтаксик функциялары. Сифат ҡылымдың исемләшеүе һәм үҙгәреше.

45. Хәл ҡылым, уның ҡылымға һәм рәүешкә хас үҙенсәлектәре. Хәл ҡылымдың биш төрлө формаһы, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, яһалышы һәм һөйләмдәге роле.

46. Уртаҡ ҡылым, уның яһалышы, мәғәнәһе. Юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.

47. Ҡылымдың йүнәлеш формалары, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре һәм яһалышы.

48. Ҡылымдың күләм формалары, уларҙың мәғәнәһе. Ҡылым күләмдәренең яһалыу юлдары.

49. Ҡылымдарҙың модаллек формалары, уларҙың мәғәнә биҙәктәре һәм бирелеү юлдары.

50. Ҡылымдарҙың яһалышы. Тамыр, яһалма һәм ҡушма ҡылымдар. Ҡылым яһаусы продуктив аффикстар.

«Синтаксис» бүлегебуйынса

1. Грамматиканыңбер бүлегебулараҡсинтаксис, уныңөйрәнеүобъекты. Синтаксистыңморфологияһәмлексикаменәнбәйләнеше.

2. Төпсинтаксикберәмектәр: һүҙбәйләнеш, ябайһөйләм, ҡушмаһөйләм. Башҡорттелендәсинтаксикберәмектәрҙетөҙөүсаралары: һүҙформалары, ярҙамсыһүҙҙәр, интонация, һүҙҙәртәртибеһ.б.

3. Синтаксикбәйләнештиптары: теҙмәбәйләнешһәмэйәртеүлебәйләнеш.

4. Һүҙбәйләнеш, уныңтөҙөлөшө. Һүҙбәйләнештең һүҙгәһәмһөйләмгәмөнәсәбәте. Һүҙбәйләнеш компоненттары араһындағы мәғәнәүи мөнәсәбәттәр.

5. Һүҙбәйләнештәрҙең эйәреүсе һәм эйәртеүсе киҫәктәре араһындағы грамматик бәйләнеш төрҙәре: ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү. Уларҙың бирелеше, үҙенсәлеге.

6. Төп синтаксик берәмек булараҡ һөйләм һәм уның төп билдәләре: мәғәнәүи тамамланғанлыҡ, предикативлыҡ һәм модаллек, интонацион бөтөнлөк.

7. Һөйләмдәрҙең структур-семантик типтары. Ябай һәм ҡушма һөйләмдәр; функцияһы (һөйләү маҡсаты) буйынса уларҙың төрҙәре.

8. Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәре, уларҙың һөйләмдәге роле.

9. Һөйләмдең баш киҫәктәре (предикатив үҙәге): эйә менән хәбәр, уларҙың һөйләмдәге роле, мәғәнәһе, бирелеү саралары.

10. Аныҡлаусы, уның төрлө һүҙ төркөмдәре менән бирелеше. Тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар.

11. Өҫтәлмәлек, уның мәғәнәүи үҙенсәлеге һәм грамматик бирелеше. Өҫтәлмәлек эргәһендә тыныш билдәләре.

12. Тултырыусы, уның грамматик бирелеше.

13. Хәл, уның мәғәнәүи төрҙәре: рәүеш хәле, күләм-дәрәжә хәле, ваҡыт хәле, сәбәп хәле, маҡсат хәле, шарт хәле, кире хәл. Уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре һәм бирелеү саралары.

14. Һөйләмдең тиң киҫәктәре. Тиң киҫәктәрҙең үҙ-ара бәйләнеү юлдары. Тиң киҫәктәр янында дөйөмләштереүсе һүҙҙәр һәм улар эргәһендә тыныш билдәләре.

15. Һөйләмдең айырымланған киҫәктәре. Айырымланыуҙың шарттары һәм функцияһы.

16. Аныҡланыусыларҙың айырымланыуы.

17. Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы.

18. Тултырыусыларҙың айырымланыуы.

19. Хәлдәрҙең айырымланыуы.

20. Өҫтәлмәлек рәүешендә айырымланған эйә һәм хәбәр.

21. Хәл әйтеме, уның төҙөлөшө, интонацион үҙенсәлеге, айырымланыуы.

22. Ябай һөйләмдәрҙең структур-семантик типтары: раҫлаусы һәм кире ҡағыусы һөйләмдәр, ике составлы һәм бер составлы, йыйнаҡ һәм таралау, тулы һәм кәм һөйләмдәр.

23. Ике составлы һөйләмдәр, уларҙың типтары. Йыйнаҡ һәм таралау һөйләмдәр, уларҙың төҙөлөшө.

24. Бер составлы һөйләмдәр, уларҙың структур-семантик төрҙәре: билдәле эйәле, билдәһеҙ эйәле, дөйөм эйәле, эйәһеҙ, инфинитив һәм атама һөйләмдәр. Вокатив һөйләм.

25. Өндәш һүҙ, инеш һүҙ һәм һүҙбәйләнеш, инеш һөйләмдәр. Уларҙың функцияһы һәм бирелеү юлдары.

26. Парцелляция, уның функцияһы һәм бирелеше.

27. Синтаксик берәмек булараҡ ҡушма һөйләм. Уның төҙөлөшө һәм грамматик бирелеше. Ҡушма һөйләмдәрҙең предикатив өлөштәре араһында мәғәнәүи һәм синтаксик бәйләнеш төрҙәре.

28. Теҙмә ҡушма һөйләмдәр, уларҙың төҙөлөшө. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе төҙөүсе ябай һөйләмдәрҙең үҙ-ара мәғәнә мөнәсәбәте һәм бәйләнеү юлдары. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре.

29. Эйәртеүле ҡушма һөйләм, уның төҙөлөшө. Баш һөйләм һәм эйәрсән һөйләм, улар араһында мәғәнә мөнәсәбәттәре. Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү юлдары.

30. Эйәрсән һөйләм төрҙәре, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре һәм бирелеү юлдары.

31. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр. Тиң һәм тиң булмаған эйәрсән һөйләмдәр.

32. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр, уларҙың структур-семантик төрҙәре.

33. Теҙемдәр, уларҙың семантик, интонацион һәм структур үҙенсәлектәре.

34. Сит кеше телмәрен биреү юлдары. Тура телмәр, уның синтаксик үҙенсәлектәре. Ситләтелгән телмәр. Диалог.

Вопросы для семинаров

ТЕМА 1. ТЕЛ ҺӘМ УНЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ. БАШҠОРТ ТЕЛЕ, ТӨРКИ ТЕЛДӘР АРАҺЫНДА УНЫҢ УРЫНЫ. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ӘҘӘБИ ТЕЛЕ

1.1. Тел тураһында дөйөм төшөнсә.

1.2. Башҡорт теле, уның башҡа төрки телдәрараһында урыны.

1.3. Башҡорт әҙәби теле, уның йәшәү формалары.

ЛЕКСИКОЛОГИЯ

ТЕМА 2. ҺҮҘ ТӨП ЛЕКСИК БЕРӘМЕК. ЛЕКСИК МӘҒӘНӘ ТӨРҘӘРЕ. КУП МӘҒӘНӘЛЕЛЕК

2.1. Инеш.

2.2. Һүҙ тураһында төшөнсә. һүҙҙең лексик һәм грамматик мәғәнәһе.

2.3. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге (полисемия).

ТЕМА 3. ОМОНИМДАР, СИНОНИМДАР, АНТОНИМДАР

3.1. Омонимдар, уларҙың төрҙәре һәм яһалыу юлдары: 1) лексик омонимдар, 2) лексик-грамматик омонимдар (омоформалар), 3) омографтар, 4) омофондар.

3.2. Вариант һүҙҙәр.

3.3. Паронимдар.

3.4. Синонимдар, уларҙың төрҙәре: лексик - фразеологик синонимдар, грамматик синонимдар.

3.5. Антонимдар: лексик-фразеологик йәки төп антонимдар, грамматик формаларҙың антонимлығы, семантик антонимлыҡ.

ТЕМА 4. КИЛЕП СЫҒЫШЫ ЯҒЫНАН ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ЛЕКСИКАҺЫ.

4.1. Төп башҡорт һүҙҙәре.

4.2. Фарсы теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр.

4.2. Ғәрәп теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр.

4.3. Урыҫ теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр.

4.4. Урыҫ теле аша башҡа телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәр.

ТЕМА 5. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ҺҮҘЛЕК СОСТАВЫНДА АКТИВ ҺӘМ ПАССИВ ҠАТЛАМДАР. ХӘҘЕРГЕ БАШҠОРТ ЛЕКСИКАҺЫНЫҢ ҠУЛЛАНЫЛЫУ ӨЛКӘҺЕ

5.1. Архаизмдар.

5.2. Историзмдар.

5.3. Неологизмдар.

5.4. Терминдар.

5.5. Профессионализмдар.

5.6. Жаргондар.

5.7. Варваризмдар.

5.8. Диалект һүҙҙәре.

5.9. Диалект һүҙҙәре.

ТЕМА 6. СТИЛИСТИК ҺӘМ ЭМОЦИОНАЛЬ-ЭКСПРЕССИВ КҮҘЛЕКТӘН БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ЛЕКСИКАҺЫ

7.1. Лексиканың стилистик бүленеше. һүҙҙәрҙең стилистик төркөмдәре.

7.2. Экспрессив-баһалау һүҙҙәре.

ТЕМА 7. ФРАЗЕОЛОГИЯ
ФРАЗЕОЛОГИК БЕРӘМЕКТӘР, УЛАРҘЫҢ МӘҒӘНӘҮИ ҺӘМ СТРУКТУР ҮҘЕНСӘЛЕКТӘРЕ

7.1. Фразеологик берекмәләр.

7.2. Фразеологик берлектәр.

7.3. Фразеологик ҡушылмалар.

ЛЕКСИКОГРАФИЯ

ТЕМА 8. ҺҮҘЛЕКТӘР, УЛАРҘЫҢ ТИПТАРЫ. БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ФИЛОЛОГИК ҺҮҘЛЕКТӘРЕ

8.1. Орфография һүҙлектәре.

8.2. Диалектологик һүҙлектәр.

8.3.Ономастик һүҙлектәр.

8.4. Аңлатмалы һүҙлектәр.

8.5. Этимологик һүҙлектәр.

8.6. Ҡайтарма (йәки кире) һүҙлектәр.

8.7. Айырым яҙыусының һүҙлеге.

ФОНЕТИКА

ТЕМА 9. ТЕЛМӘР ӨНДӘРЕ. ТЕЛМӘР ОРГАНДАРЫ ҺӘМ ӨНДӘР АРТИКУЛЯЦИЯҺЫ. ҺУҘЫНҠЫ ҺӘМ ТАРТЫНҠЫ ӨНДӘР

9.1. Телмәр аппаратының төҙөлөшө. Уның айырым ағзаларының функциялары. Актив һәм пассив телмәр органдары.

9.2. Телмәр өндәренең көсө, юғарылығы һәм тембры. Телмәр өндәренең акустик, артикуляцион һәм функциональ билдәләре.

9.3. Телмәр өндәренең физик һәм физиологик классификацияһы.

ТЕМА 10. БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ҺУҘЫНҠЫ ӨНДӘР СИСТЕМАҺЫ (ВОКАЛИЗМ)

10.1. Хәҙерге башҡорт теленең һуҙынҡы фонемалар системаһы.

10.2. Һуҙынҡы фонемаларҙы лассификациялау принциптары: 1) телдең вертикаль торошо, 2) телдең горизонталь торошо һәм 3) ирендәрҙең ҡатнашлығы нигеҙендә.

10.3. Дифтонгылар.

ТЕМА 11. БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ТАРТЫНҠЫ ӨНДӘР СИСТЕМАҺЫ

11.1. Башҡорт теленең тартынҡы өндәр системаһы.

11.2. Артикуляция (яһалыу) рәүеше һәм артикуляция (яһалыу) урыны буйынса тартынҡыларҙы классификациялау.

11.3. Тауыштың ҡатнашыу-ҡатнашмауына ҡарап, тартынҡыларҙың яңғырау һәм һаңғырау өндәргә бүленеше.

ТЕМА 12. ТЕЛМӘР АҒЫШЫНДА ӨНДӘРҘЕҢ ПОЗИЦИОН ҺӘМ КОМБИНАТОР ҮҘГӘРЕШТӘРЕ

12.1. Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) позицион үҙгәрештәре: тулы һәм тулы булмаған редукция, элизия, протеза, эпентеза.

12.2. Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) комбинаторлы үҙгәрештәре**:** ыңғай һәм кире ассимиляция, диссимиляция, метатеза, диэреза, сиратлашыу.

ТЕМА 13. СИНГАРМОНИЗМ ЗАКОНЫ ҺӘМ БАШҠОРТ ТЕЛЕНДӘ УНЫҢ ҮҘЕНСӘЛЕКТӘРЕ. ИЖЕК. ИЖЕК ТИПТАРЫ

13.1. Башҡорт телендә сингармонизм күренеше.

13.2. Аңҡау гармонияһы.

13.3. Ирен гармонияһы.

13.4. һуҙынҡылар менән тартынҡылар гармонияһы.

13.5. Ижек. Асыҡ һәм ябыҡ ижектәр. Ҡапланған һәм ҡапланмаған ижектәр.

13.6. Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың характеры һәм урыны. Баҫымһыҙ ялғауҙар.

13.7. Телмәр мелодикаһы һәм интонация.

ТЕМА 14. ОРФОЭПИЯ

14.1. Һуҙынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше.
14.2. Тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше.
14.3. Дифтонгыларҙың әйтелеш үҙенсәлектәре.
14.4. Ҡайһы бер һүҙҙәрҙең һәм грамматик формаларҙың дөрөҫ әйтелеше.
14.5. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ әйтелеше.
14.6. Фонетик транскрипция.

ТЕМА 15. ГРАФИКА ҺӘМ ОРФОГРАФИЯ

15.1. Графика. Яҙыу төрҙәре.
15.2. Башҡорт яҙыуы тарихы. Графика һәм алфавит.
15.3. Хәҙерге башҡорт алфавиты.
15.4. Башҡорт графикаһының үҙенсәлектәре һәм ҡыҫҡаса тарихы.
15.5. Орфография тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфографик принциптары һәм нормалары.
15.6. Хәрефтәрҙең дөрөҫ яҙылышы. Һүҙҙәр һәм аффикстар яҙылышы. Һүҙҙәрҙе айырып, ҡушыу, дефис һәм тире аша яҙыу. Һүҙҙәрҙе баш хәреф менән яҙыу. Һүҙҙәрҙе юлдан юлға күсереү. Һүҙҙәрҙе график ҡыҫҡартыу.

ТЕМА 16. МОРФЕМИКА ҺӘМ ҺҮҘЬЯҺАЛЫШ

16.1. Һүҙҙең морфематик төҙөлөшө. Тамыр морфема.
16.2. Аффикстар һәм уларҙың төрҙәре: Һүҙ яһаусы аффикстар, Форма яһаусы аффикстар, Һүҙ үҙгәртеүсе аффикстар.
16.3. Һүҙьяһалыш тураһында төшөнсә. Башҡорт телендә һүҙ яһалыу юлдары: *лексик-семантик, фонологик, морфематик, һүҙҙәрҙе ҡыҫҡартыу (аббревиация), лексик грамматик һәм лексик-синтаксик* юлдары.

МОРФОЛОГИЯ

ТЕМА 17. МОРФОЛОГИЯ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ

17.1. Һүҙ төркөмдәре. Һүҙҙәрҙе төркөмләү принциптары: семантик принцип, морфологик принцип,һүҙьяһалыш принцибы, синтаксик принцип.
17.2. Үҙ аллы һүҙ төркөмдәре: исем, сифат, һан, алмаш, ҡылым, рәүеш.
17.3. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре: теркәүестәр, бәйләүестәр, киҫәксәләр.
17.4. Модаль һүҙҙәр, ымлыҡтар һәм оҡшатыу һүҙҙәре.

ТЕМА 18. ИСЕМ

18.1. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр.
18.2. Субъектив баһалауҙы белдереүсе исемдәр.
18.3. Исемдәрҙең грамматик категориялары. Исемдәрҙең һан категорияһы.
18.4. Исемдәрҙең эйәлек категорияһы.
18.5. Исемдәрҙең килеш категорияһы.
18.6. Исемдәрҙең хәбәрлек категорияһы
18.7. Билдәлелек һәм билдәһеҙлек категорияһы.

ТЕМА 19. СИФАТ

19.1. Сифат. Сифаттың лексик-грамматик һәм морфологик үҙенсәлектәре.
19.2. Сифаттың синтаксик функциялары.
19.3. Төп һәм шартлы сифаттар.
19.4. Сифат дәрәжәләре

ТЕМА 20. ҺАН

20.1. Һандар. Һандарҙың төҙөлөшө: 1) ябай һандар 2) ҡушма һандар.

20.2. Һан төркөмсәләре: 1) төп һан, 2) кәсер һаны, 3) тәртип һаны, 4) бүлем һаны, 5) йыйыу һаны, 6) сама һаны

20.3. Нумератив һүҙҙәр

ТЕМА 21. РӘҮЕШ

21.1. Рәүеш. Рәүештең синтаксик үҙенсәлектәре.

21.2. Рәүештең семантик төркөмсәләре: төп рәүештәр, оҡшатыу-сағыштырыу рәүештәре, күләм-дәрәжә рәүештәре ваҡыт рәүештәре, урын рәүештәре, сәбәп-маҡсат рәүештәре.

21.3. Рәүештең дәрәжә категорияһы

ТЕМА 22. АЛМАШ

22.1. Алмаш. Дөйөм төшөнсә.

22.2. Алмаш төркөмсәләре: зат, күрһәтеү, һорау, билдәләү, билдәһеҙлек, юҡлыҡ алмаштары.

ТЕМА 23. ЯРҘАМСЫ ҺҮҘ ТӨРКӨМДӘРЕ

23.1. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре, уларҙың үҙенсәлектәре. Ярҙамсы һүҙҙәр грамматик мәғәнәләре һәм функциялары.

23.2. Бәйләүестәр. Төп бәйләүестәр. Бәйләүес функцияһын башҡарыусы һүҙҙәр.

23.3. Теркәүестәр. Теҙеүсе теркәүестәр. Эйәртеүсе теркәүестәр.

23.4. Киҫәксәләр. Препозитив киҫәксәләр.Постпозитив киҫәксәләр. Мәғәнә үҙенсәлектәренә буйынса киҫәксәләрҙең төрҙәре.

ТЕМА 24. МОДАЛЬ ҺҮҘ, ЫМЛЫҠ, ОҠШАТЫУ ҺҮҘЕ

24.1. Модаль һүҙҙәрҙең мәғәнә үҙенсәлектәре. Модаль һүҙҙәрҙең синтаксик функциялары. Инеш-модаль һүҙҙәр. Хәбәрлек (предикатив) модаль һүҙҙәр.

24.2. Ымлыҡтар. Эмоциональ ымлыҡтар. Императив ымлыҡтар

24.3. Оҡшатыу һүҙҙәре. Өноҡшаш һүҙҙәр. Һыноҡшаш һүҙҙәр. Оҡшатыу һүҙҙәренең төҙөлөшө.

ТЕМА 25. ҠЫЛЫМ

25.1. Ҡылымдарҙың грамматик категориялары. Күсемлелек-күсемһеҙлек категорияһы.

25.2. Ҡылым һөйкәлештәре: хәбәр һөйкәлеше*; бойороҡ һөйкәлеше; шарт һөйкәлеше; теләк-өндәү һөйкәлеше; ниәт-маҡсат һөйкәлеше; ихтималлыҡ һөйкәлеше.*

25.3. Ҡылымдарҙың заман, зат, һан менән үҙгәреше.

25.4. Күләм категорияһы.

25.5. Ҡылымдың затһыҙ формалары: исем ҡылым, сифат ҡылым, хәл ҡылым, уртаҡ ҡылым.

25.6. Ҡылымдың модаллек формалары.

СИНТАКСИС

ТЕМА 26. ТӨП СИНТАКСИК БЕРӘМЕКТӘР. ҺҮҘБӘЙЛӘНЕШ

26.1. Һүҙбәйләнеш.Теҙмә (паратаксис)йәки эйәртеүле (гипотаксис)бәйләнештәге һүҙбәйләнештәр.

26.2. Һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнә мөнәсәбәте: аныҡлау мөнәсәбәте, объект мөнәсәбәтле һүҙбәйләнештәр, хәл мөнәсәбәтле һүҙбәйләнештәр.

26.3. Һүҙбәйләнештәрҙең бәйләнеш төрҙәре: башҡарылыу йәнәшәлек, һөйкәлеү.

ТЕМА 27. ЯБАЙ ҺӨЙЛӘМ СИНТАКСИСЫ

27.1. Интонация буйынса һөйләм төрҙәре: хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, бойороҡ һөйләм, өндәү һөйләм.

27.2. Раҫлаусы һәм инҡар итеүсе һөйләмдәр.

27.3. Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәр.

27.4. Ике составлы һөйләмдәр.

27.5. Бер составлы һөйләмдәр: билдәле эйәле һөйләмдәр, билдәһеҙ эйәле һөйләмдәр, дөйөм эйәле һөйләмдәр, эйәһеҙ һөйләмдәр, инфинитив-модаль һөйләмдәр, атама һөйләмдәр.

27.6. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре: аныҡлаусы, өҫтәлмәлек, тултырыусы.

27.7. Хәлдәр: ваҡыт хәле,урын хәле,маҡсат хәле шарт хәле,кире хәлдәр,күләм-дәрәжә хәле.

ТЕМА 28. ҠАТМАРЛАНДЫРЫЛҒАН ЯБАЙ ҺӨЙЛӘМДӘР

28.1. Һөйләмдең тиң киҫәктәре. Тиң киҫәктәрҙең үҙ-ара бәйләнеше.Тиң киҫәктәр эргәһендә дөйөмләштереүсе һүҙҙәр.

28.2. Һөйләмдең айырымланған эйәрсән киҫәктәре. Аныҡлаусыларҙың айырымланыуы.Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы.Тултырыусыларҙың айырымланыуы.Хәлдәрҙең айырымланыуы.

28.3. Хәл әйтеме һәм уның айырымланыуы.

28.4. Өндәш һүҙ

28.5. Вокатив һөйләм

28.6. Инеш һүҙ менән инеш һүҙбәйләнештәр. Инеш һөйләмдәр

28.7. Парцелляция

ТЕМА 29. ҠУШМА ҺӨЙЛӘМ СИНТАКСИСЫ

29.1. Теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Теркәүесле һәм теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр, уларҙың структур-семантик типтары.

29.2. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр. Мәғәнәһе буйынса эйәрсән һөйләмдәрҙең төрҙәре.

Эйә һөйләм. Хәбәр эйәрсән һөйләм. Аныҡлаусы һөйләм. Тултырыусы һөйләм. Хәл һөйләм төрҙәре: ваҡыт һөйләм, урын һөйләм, сәбәп һөйләм, һөҙөмтә һөйләм, маҡсат һөйләм, рәүеш һөйләм, күләм-дәрәжә һөйләме, сағыштырыу һөйләме, шарт һөйләм, кире һөйләм.

ТЕМА 30. ҠАТМАРЛЫ СИНТАКСИК КОНСТРУКЦИЯЛАР

30.1. Күп эйәрсәнле эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр, уларҙың структур-семантик төрҙәре: асыҡ структуралы күп эйәрсәнле һөйләм, ябыҡ структуралы күп эйәрсәнле һөйләм.

30.2.Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр, уларҙың төп структур-семантик типтары: асыҡ структуралы ҡатшнаш ҡушма һөйләм, ябыҡ структуралы ҡатнаш ҡушма һөйләм.

30.3. Теҙемдәр, уларҙың семантик, интонацион, ритмик-мелодик һәм структур үҙенсәлектәре.

ТЕМА 31. СИТ ТЕЛМӘР, УНЫҢ ТӨРҘӘРЕ

31.1. Тура телмәр. Диалог. Монолог. Полилог. Цитата.

31.2. Ситләтелгән телмәр.

31.3. Уртаҡ телмәр.

ТЕМА 32. ПУНКТУАЦИЯ

32.1. Бүлеүсе һәм айырыусы тыныш билдәләре. Башҡорт телендә тыныш билдәләренең ҡуйылыу үҙенсәлектәре.

32.2. Өтөрҙөң ҡуйылыу осраҡтары.

32.3. Нөктәле өтөрҙөң ҡуйылыу осраҡтары..

32.5. Ике нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары.

32.6. Һыҙыҡтың ҡуйылыу осраҡтары.

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

- *15-20 баллов выставляется студенту,* если имеются полные письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, активно участвовал в обсуждении вопроса, внимательно слушал и дополнял выступления товарищей. Знает и умеет использовать в речи основные лингвистические термины.

- *9-14 баллов выставляется студенту, если* имеются письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, однако студент не очень активно участвовал в обсуждении вопроса, при подготовке не исползовал дополнительную литературу. Умеет оперировать основными лингвистическими терминами.

- *3-8 баллов выставляется студенту, если* имеются поверхностные письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, при подготвке ползовался только основной литературой. Слабо владеет лингвистическим понятийным и терминологическим аппаратом.

- *2 и менее баллов выставляется студенту, если* имеются поверхностные письменные ответы на некоторые вопросы семинарских занятий, пользовалась только основная литература. Лингвистическим терминологическим аппаратом не владеет.

Задания для контрольной работы

I курс студенттарының урта мәктәп программаһы буйынса белемдәрен тикшереү өсөн контроль эш

I вариант

1. Түбәндәге һандарҙың яҙылышындығы хаталарҙы тап һәм дөрөҫләп яҙ.

I-се бүлек	*алты, ете кеше*
1-се май	*1925-се йыл*
21 быуатта йәшәйбеҙ	*2007-08 укыу йылы*

2. Беренсе бағаналағы һүҙҙәргә - төбәү килеш, икенсе бағаналағы һүҙҙәргә сығанаҡ килеш ялғауы ҡушып яҙығыҙ.

грипп	*такси*
подъезд	*Баку*
Донбасс	*часть*
тушь	*нефть*
шампунь	*июль*

3. Бирелгән һүҙҙәрҙе эйәлек категорияһы менән үҙгәртегеҙ.

Халык, бүрек, болон, фото, атай, еңгәй.

4. Күрһәтелгән һүҙҙәрҙе төбәү килеш формаһында ҡулланып, һөйләмдәр төҙөгөҙ: *лозунг, киоск, банк.*

5. Парлы һәм ҡушма һүҙҙәрҙең яҙылышындағы хаталарҙы табығыҙ һәм дөрөҫләп яҙығыҙ: *Янған тау, Үрге гәле, Аҡбуҙат журналы, Өфө-Сибай-поезды, Башкорт Дәүләт Университеты, Гөлемеш, аҡ-ҡош, төнъяҡ, асыҡ-һары.*

II вариант

1. Түбәндәге һандарҙың яҙылышындығы хаталарҙы тап һәм дөрөҫләп яҙ.

20 быуатта тыуған	*1995-се, 2000-се йылдарҙа*
сәғәт 9 башлана	*укый*
1-нсе бағана	*I-се курс студенты*
	1 Сентябрь

2. Беренсе бағаналағы һүҙҙәргә - төбәү килеш, икенсе бағаналағы һүҙҙәргә сығанаҡ килеш ялғауы ҡушып яҙығыҙ.

кросс	*меню*

артист	*коньки*
Брест	*повесть*
секретарь	*фестиваль*
октябрь	*июнь*

3. Бирелгән һүҙҙәрҙе эйәлек категорияһы менән үҙгәртегеҙ.

Холоҡ, ирек, өкө, фронт, әсәй, еҙнәй.

4. Күрһәтелгән һүҙҙәрҙе төбәү килеш формаһында ҡулланып, һөйләмдәр төҙөгөҙ: *митинг, танк, диск.*

5. Парлы һәм ҡушма һүҙҙәрҙең яҙылышындағы хаталарҙы табығыҙ һәм дөрөҫләп яҙығыҙ: *Уралтауы, Якты күл, Азамат көйө, "Һакмар" исемендәге колхоз, Башкортостан республикаһы, Байегет, аҡ-тамыр, һүҙъяһалыш, ҡул-яҙма.*

«Лексика» буйынса контроль эштәр

I вариант

1.Бирелгән һүҙҙәрҙе тура һәм күсмә мәғәнәләрҙә алып, һүҙбәйләнештәр яҙығыҙ.

Бөркөт, туң, үткер, алтын, арыҫлан, ҡара.

2.Түбәндәге һүҙҙәр омонимдарҙың ниндәй төркөмөнә ҡарай? Уларҙың мәғәнәһен һүҙбәйләнештәр йәки башҡа һүҙҙәр ярҙамында аңлатығыҙ.

Йәш (нисә йәштә) – йәш (күҙ йәше), йәш (исем) – йәш (сифат: йәш кеше), йәйен (балыҡ) – йәйен (рәүеш: йәй көнө), укыус'ыбыҙ – укыусыб'ыҙ (баҫымға иғтибар итегеҙ), ҡаҙаҡ (сөй) – ҡаҙаҡ (элекке үлсәү берәмеге), тире (тәндең тышҡы ҡатламы) – тире (тыныш билдәһе).

3.Түбәндәге мәғәнәләрҙә йөрөгән фразеологизмдарҙы яҙығыҙ.

Ҡасты, уға барыбер (иҫе китмәй), алдау, ыҙалау, әҙ генә.

4.Бирелгән һүҙҙәрҙең синонимик рәтен яҙып, доминантаһын күрһәтегеҙ.

Йәштәш, туҡланыу, әүәле, тиҙ, түбәһе күккә тейеү.

5.Күрһәтелгән һүҙҙәргә лексик анализ эшләгеҙ: <u>алтын</u> *көҙ, ғүмер, аршин.*

II вариант

1. Түбәндәге һүҙҙәр иҫкергән һүҙҙәрҙең ҡайһы төркөмөнә ҡарай? Айырып яҙығыҙ.

Тархан, уҡ-һаҙаҡ, сиреү (ғәскәр), ыу (ағыу), мыҫҡал, аршын (үлсәү берәмеге), ейеү (ашау), стражник, йөҙ башы, нотоҡ (телмәр), мәркәз (үҙәк), яһаҡ, тәфтиш (тикшереү).

2. «Ер»һүҙен төрлө мәғәнәлә ҡулланып, ҙур булмаған 3-4 һөйләм яҙығыҙ. Мәғәнәләрен берәр һүҙ менән генә әйтегеҙ.

3. Бирелгән фразеологизмдарға антоним булған фразеологик берәмектәр яҙығыҙ һәм мәғәнәләрен берәр һүҙ менән генә аңлатығыҙ.

Түбәһе күккә тейгән - ... , эт тубығынан -... , аяғы ергә теймәй - ... , ҡулға төшөрөү - ....

4. Түбәндә бирелгән ике төркөм һүҙҙәр араһында ниндәй айырма бар? Улар ниндәй һүҙҙәр?

а) *тыу (байраҡ), ейеү (ашау), ғәреп (көнсығыш), солох (тыныслыҡ), йәҙүәл (таблица), шәкел (форма);*

б) *волость, барымта, әсмүхә, айбалта, өйәҙ, комсомол.*

5. Күрһәтелгән һүҙҙәргә лексик анализ эшләгеҙ: *кантон, ҡуян йөрәк, ғәйәт, кирбес.*

III вариант

1. Лексик һәм лексик-грамматик омонимдарға икешәр миҫал яҙығыҙ (һүҙбәйләнеш составында бирегеҙ).

2. Күрһәтелгән һүҙҙәрҙең ҡайһыһы тура, ҡайһыһы күсмә мәғәнәлә ҡулланылған? Мәғәнә күсеү нимәгә нигеҙләнгән? Күпмәғәнәлелектең ниндәй төрөнә ҡарай?

Элек бында <u>алтын</u> приискыһы булған.

Мул уңыш менән <u>алтын</u> көҙ килде.

3. Бирелгән һүҙҙәрҙе килеп сығышы буйынса төркөмләп яҙығыҙ.

Ат, хәнйәр, майҙан, эскәмйә, самауыр, ғилми, ҡәләм, фән, трактор, дүшәмбе, комсомол, йәйәү, бала, бер, мәғариф, колхоз, биҙрә, китап, диләнкә, баҙар, иғлан, егерме, ҡаршы, логика, опера.

4. Ҡулланылыш сфераһы буйынса лексика ниндәй ҡатламдарға бүленә? Уларҙың төрҙәрен әйтегеҙ.

5. «Иғлан» һүҙенә лексик анализ яһағыҙ.

IV вариант

1. Күрһәтелгән һүҙгә лексик анализ эшләгеҙ:

*Приискыла ғына түгел, ауыл <u>батрактары</u> араһында ла ризаһыҙлыҡ көсәйҙе.(*Я.Хамматов).

2. Түбәндә күрһәтелгән һүҙҙәр үҙ-ара ниндәй һүҙҙәр була? Ни өсөн?

Тормош аҡты яңы <u>йырын</u> йырып,
Киң туғайҙар тыуҙы яңынан. (Т.Йәнәби).

Буранбайҙың <u>йырын</u> тыңлағанда
Йөрәкһенә илдең ирҙәре. (Халыҡ йыры).

3. Түбәндә бирелгән һүҙҙәр лексиканың ниндәй ҡатламына ҡарай? Ни өсөн? Уларҙы ниндәй ике төркөмгә айырып ҡарап була?

Ейеү (ашау), кантон, аршын, кенәз, инсан (кеше), ут (үлән), яһаҡ, мыҫҡал, мөғәллим, йәҙүәл (таблица), солох, тархан, мәркәз (үҙәк).

4. Антоним фразеологик берәмектәргә бер нисә миҫал яҙығыҙ.

5. Нимә ул метафора? Һүҙбәйләнеш формаһында икешәр миҫал яҙығыҙ.

«Фонетика» буйынса контроль эштәр

I вариант

1. **Б, п, v, м** өндәре ниндәй артикуляцион билдәләре (яһалыу урыны, яһалыу рәүеше, тауыш һәм шау ҡатнашлығы) буйынса оҡшаш, ә ҡайһы билдәләре буйынса айырылалар?

2. Түбәндәге һөйләмдәрҙә һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең элизияһын күрһәтегеҙ.

Йүгереп барып ултырып та китте, күрә алмай ҡалдым. «Көтөүҙәге ҡара айғырҙы тотоп бир», - тигән ҡарт улына.

3. **Ҡ, к** өндәренең **ғ, г** өндәре менән сиратлашыу осраҡтарына миҫалдар яҙығыҙ.

4. Түбәндәге тексты дөрөҫ әйтелеш нормаларын күрһәтеп яҙығыҙ (фонетик транскрипция менән бирегеҙ).

*Сходҡа Ныязғол староста, арҡыры баҫып, ҡайҡая биреп, алдан китте. Халыҡ йыйылып бөткәс, Айбулат менән Зөфәр ҙә килеп инделәр. Сходты Ныязғол үҙе башланы. Ул Айбулаттың ҡайтҡанын ишетмәгәйне әле. Әле уның бында килеп инеүенә лә, ҡайтҡас үҙенә барып күренмәүенә лә бик асыуы ҡабарҙы, ләкин ул сер бирергә теләмәне. Хәбәрен һөйләп бөткәс, Ныязғол урынына кире барып ултырҙы. (*Һ.Дәүләтшина).

II вариант

1. Түбәндәге һүҙҙәрҙе, баҫымдарын ҡуйып, күсереп яҙығыҙ.

Айыуҙай, шундай, ағастыр, бараһыңдыр, беҙҙеңсә, ауылғаса, ҡыҙылса, уртаса, үрәсә, уҡығыҙ, эшләгеҙ, уҡымағыҙ, эшләмәгеҙ, уҡыйҙар, уҡыйбыҙ, уҡыйһың, уҡыны, уҡыманы, алдыңмы, алаһығыҙмы, алалармы.

2. Бирелгән һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе транскрипциялағыҙ, һуҙынҡы өндәрҙең редукцияһын, элизияһын, протеза һәм эпентеза күренештәрен билдәләгеҙ.

Ологайыу, бара алманы, ҡоро утын яҡ, ҡарышлауыҡ, килергә итә, төрлө әйберҙәр, ыҫмала, эскәмйә, бүрәнә, торба, Ҡариҙел, яҡшы кеше ине, айырыуса, кейемеңде сөйгә эл.

3. Түбәндәге һүҙҙәргә фонетик анализ эшләгеҙ. Уларҙа ниндәй фонетик күренештәр бар? Аңлатығыҙ: *күтәренке, ике ҡабат.*

4. Тел арты тартынҡыларын күрһәтеп, уларҙың ҡалған артикуляцион билдәләрен (яһалыу рәүеше, тауыш һәм шау ҡатнашлығы) әйтегеҙ.

«Һүҙҙең морфематик төҙөлөшө» һәм «Һүҙ яһалыу юлдары» темалары буйынса контроль эштәр

I вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфематик анализ эшләгеҙ.

Уңыштар артисткаға ҙур танылыу килтерҙе, ижады юғары баһаланды.

2. Һүҙҙәрҙең тамырын һәм нигеҙен билдәләгеҙ.

Алдаҡ, алдыҡ, алһаҡ, аҡһаҡ, ағарыу, аҡһымдың, берләшегеҙ, беренселекте, беләһеңме, етенсеһенә.

3. Бирелгән һүҙҙәр яһалышы буйынса ниндәй һүҙҙәр? Улар һүҙьяһалыштың ниндәй төрөнә ҡарай?

Урынлашҡан, арымай-талмай, әҙ-мәҙ, ҡараҫҡы, аяҡ өҫтө, айыу көпшәһе, хәтерләйбеҙ, өсмөйөш, алтмыш.

4. Бирелгән һүҙҙәргә һүҙ яһаусы, форма яһаусы һәм һүҙ үҙгәртеүсе аффикстар ҡушығыҙ: *урман, һалҡын, түҙ, бер, ауыл, һаҡ, яҡшы.*

5. Түбәндәге тамыр һүҙҙәргә һүҙ яһаусы аффикстар ҡушып, тамырҙаш һүҙҙәр яһағыҙ: *оҫта, күр, баш, яй, бел, аҡ.*

II вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфематик анализ эшләгеҙ.

Батыр үлемдәнкурҡмаҫ. Киләсәгеңде уйла.

2. Һүҙҙәрҙең тамырын һәм нигеҙен билдәләгеҙ.

Эшсәндәр, һиҙгерлекте, ҡыҫҡаса, биҙәк, иләккә, йәйләү, йәйәүләп, етешмәй, етен, етенсе.

3. Бирелгән һүҙҙәр яһалышы буйынса ниндәй һүҙҙәр? Улар һүҙьяһалыштың ниндәй төрөнә ҡарай?

Ярғанат, белешмә, ҡыҙғылт, дуҫ-иш, баш мәҡәлә, барасаҡбыҙ, үҙйөрөшлө, ҡолаҡ һалыу, биш-алты.

4. Бирелгән һүҙҙәргә һүҙ яһаусы, форма яһаусы һәм үҙгәртеүсе аффикстар ҡушығыҙ: *Йөк, дым, баҡса, хеҙмәт, кил, матур, бер, яй.*

5. Түбәндәге һүҙҙәргә икешәр тамырҙаш һүҙҙәр яҙығыҙ: *ҡотҡар, һаҡ, ғәм, тынғыһыҙ, йәшәрҙе, күр, башлаһа, күңел.*

III вариант

1. Түбәндәге һүҙҙәрҙе яһаусы нигеҙ итеп, ҡылымдар яһағыҙ (һәр төркөмгә айырым аффикс).

а) *баш-, уй-, ҡыштыр-*;

б) *дәрт-, ҡул-;*

в) *иҫән-, бер-, дуҫ-;*

г) *һан-, уйын-, аш-;*

д) *ҡарт-, шәп-, һары-.*

2. Түбәндәге һүҙҙәрҙең яһалыу ҡалыбын аңлатығыҙ һәм шул ҡалыптар менән яһалған тағы ла икешәр һүҙ яҙығыҙ.

а) *аш – аша, йәш–йәшә;*

б) *һал–һалым, өй (өйөү) –өйөм.*

3. Бирелгән һүҙҙәрҙең морфематик төҙөлөшөн билдәләгеҙ.

Үсемлектәре, гүзәллеге, йәшкелтерәк, йөрөштөрөгөҙ, юғалтһағыҙ, өләсәйемдең, балаҡайҙарыма, уңайһыҙланма, беренселекте.

4. Бирелгән һүҙҙәрҙең һәр береһенән төрлөһүҙ төркөмөнә ҡараған тамырҙаш һүҙҙәр яһағыҙ: *күңел, ет, уң, бел, юҡ.*

5. Бирелгән һүҙҙәр яһалышы буйынса ниндәй һүҙҙәр, уларҙың яһалыу ысулын әйтегеҙ: *терегөмөш, яңылыҡ, йәшелләнде, бата-сума, һис ҡайҙа, отҡор, һыу аҫты кәмәһе, ҡышын, ошолай.*

IV вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфематик анализ эшләгеҙ.

Уйламағандан килеп сыҡты. Яҡшылығыңды күп күрҙек.

2. Тамыр һәм яһалма һүҙҙәрҙе айырып яҙығыҙ; яһалма һүҙҙәрҙең яһаусы нигеҙен күрһәтегеҙ: *күңелең, баҫымды, тынысланды, тыныс, килдек, ебәрҙеләр, дәртләнһә, тиҙерәк, күңелһеҙлектән, тартмаһы.*

3. Һүҙ яһаусы, форма яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар ҡушырға: *фекер, уйла, биш, түҙ, яҡшы, белем, күр, тиҙ.*

4. Күрһәтелгән һүҙҙәргә һүҙьяһалыш буйынса анализ эшләгеҙ.

Бырауласыларға китте. Бер аҙ тынысланды.

5. Бирелгән һүҙҙәрҙең һәр береһенән төрлө һүҙ төркөмөнә ҡараған ике-өс тамырҙаш һүҙҙәр яһағыҙ: *оҙон, бороу, йомшарыу, көс.*

«Морфология» бүлегебуйынса контроль эштәр

I вариант

1. Күрһәтелгән исемдәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Мин әле өйҙәмен, ә ул һеҙҙең янығыҙға киткәйне. Яҙмаларыңдың барыһы ла теүәлме? Полк штабында дошмандың һөжүмен көтәләр.

2.«Еңеү» һүҙен эйәлек категорияһының I зат күплек формаһында килеш менән үҙгәртергә.

3.«Хат» исемен күплектә алып, бер юлы эйәлек категорияһының II зат берлек формаһы һәм төбәү килеш ялғауҙары ҡушып, һөйләм яҙығыҙ.

4.«Баҫыу» исеме менән ике һүҙбәйләнеш яҙырға: береһендә ул – эйәлек килештә, ә икенсеһендә эйәлек категорияһының III заты формаһында булһын.

5. Түбәндәге һүҙҙәрҙе яһаусы нигеҙ итеп, исемдәр яһағыҙ. Исем яһаусы аффикстарҙы күрһәтегеҙ.

Бел, тот, матур, яр (ярыу), йыш, сер, ағас, төйөн.

II вариант

1. Күрһәтелгән исемдәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Мин үҙем мәктәп уҡытыусыһымын. Иптәштәрем менән ағас күләгәһендә һөйләшеп ултырабыҙ. Ышанысығыҙҙы аҡлармын.

2. «Хеҙмәттәш» исемен эйәлек категорияһының III затында алып, I зат хәбәрлек ялғауы өҫтәргә һәм һөйләм яҙырға.

3. Урыҫса «Я твой земляк», «Я ваш земляк» тигән һөйләмдәрҙе башҡортса берәр һүҙ менән генә бирегеҙ. Ниндәй категория ялғауҙары ҡуштығыҙ?

4. Бирелгән исемдәрҙе яһалышы буйынса төркөмләгеҙ, яһаусы нигеҙен билдәләгеҙ.

Сабынлыҡ, ялғау, ыуылдырыҡ, төшөнсә, ҡульяулыҡ, профсоюз, тимер-томор, ағай-эне, тәүтормош, балғалаҡ, көрәк, йәйләү, етен, уйын, таяҡ.

5. «Белем» һүҙен эйәлек категорияһының II зат күплек формаһында килеш менән үҙгәртергә.

III вариант

1. Күрһәтелгән исемдәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Яҡшылығыңды күп күрҙем. Мин Хәсәндең ҡустыһымын.Яҡташтарығыҙҙан сәләм. Иптәштәренең ышынысын аҡланымы?

2. «Тауыш» һүҙен эйәлек категорияһының III заты формаһында килеш менән үҙгәртегеҙ, килеш ялғауҙарын күрһәтегеҙ.

3. «Уй» һүҙенә бер юлы күплек, эйәлек категорияһының I затының күплек формаһы һәм эйәлек килеш ялғауҙары ҡушып, һөйләм төҙөгөҙ.

4. Түбәндәге һөйләмдәрҙә «уҡытыусыбыҙ» һүҙе ниндәй грамматик формаларҙа тора? Баҫымын ҡуйығыҙ.

Сәлимә апай беҙҙең яратҡан уҡытыусыбыҙ.

Беҙ икебеҙ ҙә уҡытыусыбыҙ.

5. Тамыр ҡылымдарҙан *-ғыс/-гес, -к/-ҡ, -ке/-ҡы, -ма/-мә, -ым/-ем* аффикстары ярҙамында исемдәр яһағыҙ.

IV вариант

1. Күрһәтелгән исемдәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Әле бөтәбеҙ ҙә эштәбеҙ.Халҡыбыҙҙың тарихы бай. Мин Ырғыҙ буйы башҡортомон. Тәҡдимдәрегеҙҙе комиссия ултырышында ҡарарбыҙ.

2. Бер яһалма исемде күплектә алып, эйәлек категорияһының II зат берлегендә килеш менән үҙгәртегеҙ.

3. «Класташ» һүҙен бер юлы эйәлек категорияһының III заты, ә хәбәрлек категорияһының I зат берлек формаһында алып, һөйләм төҙөгөҙ.

4. Ике һүҙҙе ҡушыу һәм парлау юлы менән яһалған исемдәргә миҫал яҙығыҙ.

5. Түбәндәге һөйләмдәрҙә «иптәшебеҙ» һүҙенең ниндәй грамматик формаларҙа тороуын һәм функцияһын билдәләгеҙ. Аффикстарын күрһәтегеҙ.

Иптәшебеҙ ҡайҙалыр тороп ҡалды. Беҙ уның иптәшебеҙ.

«Сифат», «Һан», «Рәүеш», «Алмаш» темалары буйынса контроль эштәр

I вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Күп тә үтмәне, ҡайҙандыр ҡалҡып сығып өлгөргән ваҡ болоттар, бергә ҡушылып, ер тетрәтергә, уттарын сәсергә тотондолар. (И. Насыри).

2. Бер ҡушма һан алып, унан мөмкин тиклем төрлө юл менән яһалған сама һандары яҙығыҙ.

3. Ике төп (хәл) һәм ике ваҡыт рәүеше алып, уларҙың дәрәжә формаларын яҙығыҙ, бер-икеһе менән һүҙбәйләнеш төҙөгөҙ.

4. «Туғандар» һүҙен эйәлек категорияһының берлек һәм күплек формаларында үҙгәртергә.

5. Сифат урынында ҡулланылыусы күрһәтеү алмаштары менән ике һөйләм яҙығыҙ.

II вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ эшләгеҙ.

Беҙҙең быуын өсөн Ватан тағы шуғаикеләтә ғәзиз: уның именлеге өсөн күп атайҙар менән ағайҙар ғүмерҙәрен бирҙеләр. (М.Кәрим).

2. Бер сама һаны менән ҡушма уртаҡлыҡ исемдән һүҙбәйләнеш төҙөп, килеш менән үҙгәртегеҙ.

3. Эйәлек категорияһының III зат формаһындағы бер һорау алмашын эйәлек һәм төбәү килештәрҙә алып, берәр һөйләм яҙығыҙ.

4. Тамыр, яһалма һәм парлы рәүештәргә икешәр миҫал яҙып, уларҙың ниндәй мәғәнәүи төркөмгә ҡарағанлығын әйтегеҙ, бөрәүһенең дәрәжә формаларын бирегеҙ.

5. Коллектив (төркөмлө) күплекте аңлатыусы исем менән һөйләм яҙығыҙ.

III вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ эшләгеҙ.

Нисектеркыҙыңдың исеме,
Белмәйем, ҡорҙаш, уны;
Тик беләм: ул - алма битле,
Һәмбикбәләкәй ҡулы.(Р.Ниғмәти).

2. Предметтың, хәл – күренештең билдәле бер урынға һәм ваҡытҡа ҡарағанлығын белдереүсе икешәр сифат яҙығыҙ. Уларҙың ниндәй сифат икәнен әйтегеҙ.

3. Төрлө юл менән яһалған 3 юҡлыҡ алмашы яҙығыҙ, береһен килеш менән үҙгәртегеҙ.

4. Нумератив һүҙҙәр менән биш һүҙбәйләнеш яҙығыҙ.

5. «Ҡәнәғәт» һүҙен хәбәрлек категорияһының зат формаларында яҙығыҙ, береһе менән һөйләм төҙөгөҙ.

IV вариант

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ эшләгеҙ.

Күҙ караштарындауҡ баҫалҡы аҡыллылыҡ, ниндәйҙеряғымлы йылылыҡ һәм ҡыйыулыҡ, рухи көс бөркөлөп тора. (С.Әлибаев).

2. *–ғыс/-гес, -ҡыс/-кес, -ғос/-гөс* аффикстарының береһе менән яһалған икешәр исем һәм сифат яҙығыҙ. Исемде күплектә алып, эйәлек категорияһының I зат күплек формаһына ҡуйығыҙ.

3. Ике оҡшатыу рәүеше алып, һүҙбәйләнештәр яҙығыҙ.

4. Алыҫтағы нәмәгә ҡарата ҡулланыла торған ике күрһәтеү алмашы яҙып, килеш менән үҙгәртегеҙ.

5. Бер яһалма сифатты артыҡлыҡ дәрәжәһенең төрлө бирелеү формаларында яҙығыҙ.

«Ҡылым» темаһы буйынса контроль эштәр

I. Ҡылымдың дөйөм лексик-грамматик категориялары һәм һөйкәлеш формалары

I вариант

1. Түбәндә бирелгән һүҙҙәрҙең һәр береһенән төрлө аффикстар менән яһалған икешәр ҡылым яҙығыҙ һәм ҡылым яһаусы аффиксты күрһәтегеҙ.

Ҡуйы, кер, бер, моң, ҡат, аҡ.

2. Ҡылымдың ниндәй категориялары уның даими билдәләре тип йөрөтөлә һәм ни өсөн?

3. Күрһәтелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, морфемаларын билдәләгеҙ.

Кешеләрҙән дә һорашҡыланылар. Тик бирәүгә лә һиҙҙермәһендәр.

4. «Осрау» ҡылымын уртаҡлыҡ йүнәлешендә алып, шарт һөйкәлешенең II зат күплек формаһында яҙығыҙ. Һөйләм төҙөгөҙ.

5. «Эшләү» ҡылымын ниәт һөйкәлешенең аналитик формаһында алып, хәҙерге заманда зат-һан менән үҙгәртегеҙ.

II вариант

1. Күрһәтелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, морфемаларын билдәләгеҙ.

Барып бер аҙ ярҙамлашмаҡсы булдыҡ. Шуға әйтештерһәгеҙ ни була?

2. «Килә» ҡылымын йөкмәтеү йүнәлешендә алып, бойороҡ һөйкәлешенең II зат күплегендә юҡлыҡ формаһында яҙығыҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

3. «Өлгөрөү» ҡылымын билдәле киләсәк заманда зат-һан менән үҙгәртегеҙ. Заман һәм зат-һан аффикстарын билдәләгеҙ.

4. Түбәндәге һөйләмдә ҡылымдарҙың ниндәй йүнәлештә тороуын әйтеп, аффиксын күрһәтегеҙ һәм, уларҙы төп йүнәлештә алып, һөйләмде үҙгәртеп яҙығыҙ.

Ул баҡса <u>туҙҙырылған</u>, ағастары <u>ҡырҡылып бөткән</u>.

5. «Күрһәтеү» ҡылымын ниәт һөйкәлешенең ябай һәм ҡушма формаларында яҙығыҙ.

III вариант

1. Күрһәтелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, морфемаларын билдәләгеҙ.

Тағы ла бер аҙ <u>эшләңкерәмәксебеҙ</u> әле. Тәнҡитте дөрөҫ ҡабул итмәйһең, <u>һүҙ күтәрмәйһең</u>.

2. «Киң» сифатынан яһалған ҡылымды йөкмәтеү йүнәлешендә алып, билдәһеҙ киләсәк замандың III зат күплегендә яҙығыҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

3. «Һөйләү» ҡылымының ҡайтым йүнәлеше формаһын шарт һөйкәлешендә зат-һан менән үҙгәртегеҙ.

4. Бирелгән ҡушма ҡылымдарҙы шуларға тап килгән (синонимдары булған) яһалма ҡылымдар менән алмаштырығыҙ.

Ярҙам итә, юҡ булды, күҙ-ҡолаҡ булып торогоҙ, фаш ителде, сит кешене ят итеү, бик ҡәнәғәт булды.

5. Хәбәр һөйкәлешенең мөнәсәбәтле үткән заман формаларын әйтегеҙ.

IV вариант

1. Күрһәтелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, морфемаларын билдәләгеҙ.

Былай булырын белһәк, әлбиттә, <u>йәһәтләгән булыр инек</u>. Уны ниңәлер <u>асыуландырғанһығыҙ</u>.

2. «Күреү» ҡылымын теләк һөйкәлешенең аналитик формаһында алып, хәҙерге заманда зат-һан менән үҙгәртегеҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

3. «Эшләү» ҡылымын уртаҡлыҡ йүнәлешендә алып, билдәле күптән үткән замандың берәй формаһында яҙығыҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

4. «Аш», «ҡан», «һан», «уйын», «төйөн» исемдәренән бер үк аффикстар менән ҡылымдар яһағыҙ.

5. Ниндәй йүнәлеш формаһында күсемле ҡылымдар күсемһеҙгә әйләнә? Бер-нисә миҫал менән күрһәтегеҙ.

II. Ҡылым һөйкәлештәре һәм ҡылым төркөмсәләре

I вариант

1. Түбәндәге ҡылым формаларына морфологик анализ эшләгеҙ, категорияларының аффикстарын күрһәтә барығыҙ.

Улар <u>уйламағанданосрашып</u>, бер-береһен <u>таныуға шатланыштылар</u>.

2. «Яҙ» ҡылымын үткән, хәҙерге һәм киләсәк заман сифат ҡылым формаларында алып, һүҙбәйләнештәр төҙөгөҙ.

3. «Һорау» ҡылымын уртаҡлыҡ йүнәлешендә алып, хәҙерге заман хәбәр һөйкәлешендә зат-һан менән үҙгәртегеҙ.

4. Һөйләмдәр яҙығыҙ:

а) уртаҡ ҡылым хәбәр составында килһен;

б) хәл ҡылым ваҡыт хәле булһын.

5. Берәй хәҙерге заман сифат ҡылымға бер юлы күплек һәм төбәү килеш ялғауҙары ҡушып, һөйләм төҙөгөҙ.

II вариант

1. Һөйләмдәге ҡылым формаларына морфологик анализ эшләгеҙ, категорияларының аффикстарын күрһәтә барығыҙ.

Сөнәгәттең кайтканын ишетеп, уны күрергә иптәштәре йыйылды.

2. «Белеү» ҡылымының теләк һөйкәлеше формаһын билдәле үткән заманда зат-һан менән үҙгәртегеҙ.

3. Йөкмәтеү йүнәлешендәге ҡылымды исем ҡылым формаһында алып, төбәү килештә яҙығыҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

4. Һөйләмдәр яҙығыҙ:

а) хәл ҡылым рәүеш хәле булып килһен;

б) шарт һөйкәлеше эйәрсән һөйләмдең хәбәре булып килһен.

5. Бер үткән заман сифат ҡылымға бер юлы эйәлек категорияһының III заты һәм төшөм килеш ялғауҙары ҡушып, һөйләм яҙығыҙ.

III вариант

1. Һөйләмдә бирелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, категорияларының аффикстарын күрһәтегеҙ.

Япрактары ҡойолған ағастар һирәгәйә төшкәндәй тойолдолар. – Кискә ҡайҙа бармаҡсыһығыҙ?

2. «Осрашыу» ҡылымын хәл ҡылымдың бөтә формаларында алып, һүҙбәйләнештәр төҙөгөҙ.

3. Уртаҡлыҡ йүнәлешендәге бер ҡылымды шарт һөйкәлешенең юҡлыҡ формаһында алып, зат-һан менән үҙгәртегеҙ.

4. Һөйләмдәр яҙығыҙ:

а) йөкмәтеү йүнәлешендәге исем ҡылым тултырыусы булып килһен; уға исемгә хас ниндәй ялғауҙар ҡушылған?

б) киләсәк заман сифат ҡылым аныҡлаусы булып килһен.

5. «Әйт», «кил», «йөрө», «көл» ҡылымдарына төрлө мәғәнә биҙәге биреүсе күләм аффикстары ҡушығыҙ.

IV вариант

1. Күрһәтелгән ҡылымдарға морфологик анализ эшләгеҙ, уларҙың морфемаларын билдәләгеҙ.

Улар шаулашып, яңы төҙөлгән клубҡа килһәләр, унда әле берәүҙе лә индермәйҙәр икән.

2. «Өйрәтеү» ҡылымына эш-хәрәкәтте артығыраҡ башҡарыу күләме аффиксын ҡушып, бойороҡ һөйкәлешенең III зат күплек формаһында яҙығыҙ һәм һөйләм төҙөгөҙ.

3. Хәл ҡылым формалары менән ике һөйләм яҙығыҙ: береһендә ул – ваҡыт хәле, икенсеһендә рәүеш хәле булһын.

4. «Йөрө» ҡылымының йөкмәтеү йүнәлеше формаһын исем ҡылым итеп алып, килеш менән үҙгәртегеҙ.

5. *-ған/-гән* аффикслы ҡылым менән ике һөйләм яҙығыҙ: береһендә ул - хәбәр һөйкәлеше, икенсеһендә – сифат ҡылым булһын. Уларҙың грамматик формаһын, һөйләмдәге функцияһын әйтегеҙ.

«Синтаксис» буйынса контроль эштәр

I. «Һүҙбәйләнеш» темаһы буйынса контроль эштәр

I вариант

1. Һөйләмдәге һүҙбәйләнештәрҙе айырып алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, һорау ҡуйығыҙ, уларҙың компоненттары араһындағы мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ.

Ныязғол Тимерғәләнең был һүҙҙәренән тәрән уйға төштө. (Ж.Кейекбаев).

2. Һөйкәлеү һәм башҡарылыу һүҙбәйләнештәрен күсереп алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Әгәр ҙә листовкаларҙы кемдән алыуығыҙҙы әйтһәгеҙ, суд үлем язаһынан ҡотҡарыр.

3. Бирелгән һүҙҙәрҙе индереп, йәнәшәлек һүҙбәйләнештәре төҙөгөҙ,эйәртеүсе һүҙен күрһәтегеҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Ҡыуаныу, ваҡиға, оҙаҡ, күрмәгән, ҡапыл, таныш.

4. Түбәндәге һүҙҙәрҙе эйәртеүсе һүҙҙәр итеп, башҡарылыу һүҙбәйләнештәре яһағыҙ,һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Рәхмәт, яҡын, китте, осрашманыҡ, ҙурыраҡ.

II вариант

1. Һөйләмдәге һүҙбәйләнештәрҙе айырып алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, һорау ҡуйығыҙ, уларҙың компоненттары араһындағы мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ.

Көҙгө эштәр бөткәс, мәҙрәсәгә сит ауылдың шәкерттәре йыйыла башланы.(М.Ғафури).

2. Бирелгән һүҙҙәрҙе эйәртеүсе һүҙ итеп, башҡарылыу һүҙбәйләнештәре яһағыҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Көттөк, таныш, осраттым, яҡыныраҡ, тырышабыҙ.

3. Һөйкәлеү һүҙбәйләнештәрен яҙып алып, эйәртеүсе һүҙҙәрен күрһәтегеҙ.

Уларҙың гудок тауыштары ошо тылсымлы кистең тынлығын боҙоп ҡуялар.

4. Бирелгән һүҙҙәрҙе индереп, йәнәшәлек һүҙбәйләнештәре төҙөгөҙ, эйәртеүсе киҫәген күрһәтегеҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Әкрен, тау, Ватаныбыҙ, күңелһеҙ, китәсәк, еткәнсе.

III вариант

1. Һөйләмдәге һүҙбәйләнештәрҙе айырып алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, һорау ҡуйығыҙ, уларҙың компоненттары араһындағы мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ.

Кескәй геройҙың йөрәге тибеүҙән туҡтаған урында хәҙер ябай обелиск тора.

2. Башҡарылыу һүҙбәйләнештәрен күсереп алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Ситтән килгән кешеләрҙе фатирға гел Фатиха әбейгә урынлаштыралар.

3. Түбәндәге һүҙҙәрҙе эйәртеүсе һүҙ итеп, һөйкәлеү һүҙбәйләнештәре төҙөгөҙ.

Ышанысы, килгәнен, йорто, эргәһендә.

4. Түбәндәге һүҙҙәрҙе индереп, йәнәшәлек һүҙбәйләнештәре яһағыҙ, уларҙың мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Китап, эшләһәләр, килделәр, күмәкләп, ошолай, яңылыш, класта.

IV вариант

1. Һөйләмдәге һүҙбәйләнештәрҙе айырып алып, эйәртеүсе һүҙен билдәләгеҙ, һорау ҡуйығыҙ, уларҙың компоненттары араһындағы мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ.

Яҙғы көндөң иртәнге йылы ҡояшы дымлы ер өҫтөнә күтәрелгән быуҙарҙан үтә төштө.

2. Һөйкәлеү һүҙбәйләнештәрен яҙып алып, эйәртеүсе һүҙен күрһәтергә.

Халыҡтар дуҫлығының асыҡ миҫалдарын һәр ерҙә осратырға мөмкин.

3. Түбәндәге һүҙҙәрҙе индереп, йәнәшәлек һүҙбәйләнештәре яһағыҙ, уларҙың эйәртеүсе һүҙен күрһәтегеҙ, мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Саф, күп, йүгерҙеләр, уңыш, иҫкесә, кейенеү, урман.

4. Түбәндәге һүҙҙәрҙе эйәртеүсе һүҙҙәр итеп, башҡарылыу һүҙбәйләнештәре яһағыҙ, һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәүи төрөн әйтегеҙ.

Күҙ һалыу, ашығыу, тиҙерәк, алыҫта, сағыштырыу, бергәләшеп, күстәнәс.

II. «Ябай һөйләм» темаһы буйынса контроль эштәр

I вариант

1. Бирелгән һөйләмдәрҙең нисә составлы һәм ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ, баш киҫәктәрен күрһәтегеҙ: *1. Белгәнде эшләт, белмәгәнде өйрәт. 2.Төньяҡҡа ҡараған тәҙрә төбөндә бәләкәй генә өҫтәл. 3. Был хаҡта бөтөнләй онотолған. 4. Мин дә, бөтә көсөмдө һалып, башҡаларҙан ҡалышмаҫҡа тырышам.*

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмдәргә тулы синтаксик анализ эшләгеҙ: *1. Аталары бындай тормошто күрһә һис шикһеҙ хайран ҡалып баш сайҡар ине. 2. Янғантау беҙҙең Башҡортостандағы санаторий тәпәшәк кенә бер тауҙа урынлашҡан.*

3. Һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатығыҙ, уларҙың мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ, эйәртеүсе киҫәген билдәләгеҙ.

Япраҡтарҙа ысыҡ тамсылары ваҡ ҡына ынйы бөртөктәре һымаҡ ялтырайҙар.

4. Хәл әйтеменең ойоштороусы киҫәге ниндәй һүҙҙәрҙән килә һәм ул ҡайҙа тора?

5. Төрлө мәғәнәләге инеш һүҙҙәр менән ике һөйләм яҙығыҙ.

II вариант

1. Бирелгән һөйләмдәрҙең нисә составлы һәм ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ, баш киҫәктәрен күрһәтегеҙ:

1. Декабрҙең беренсе шәп бурандары. 2. Бөтә донъя ишелеп килгән ҡар тулҡынына әйләнде. 3. Исмаһам, юлға маяҡ та ҡаҙап өлгөрмәгәндәр. (Д.Юлтый). *4. Әллә, улым, был эшеңде ташлап, эргәбеҙгә ҡайтаһыңмы?* (Н.Мусин).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмдәргә тулы синтаксик анализ эшләгеҙ: *1. Шәриф һаҡлыҡ менән генә килеп ҡаҙан өҫтөндә ултырған шәмде алды ла тирә-яҡты диҡҡәт менән тыңлай-тыңлай ишеккә йүнәлде.* (З.Биишева). *2. Бөтә тирә-яҡ тауҙар ағастар ҡош-ҡорттар бөтәһе лә ҡояш сығасағын һиҙенгән һымаҡ иркен тын алып ебәрҙеләр.* (З.Биишева).

3. Һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатығыҙ, уларҙың мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ, эйәртеүсе киҫәген билдәләгеҙ.

Ул ҡустыһының яурынынан ҡаҡты ла көр тауыш менән ҡысҡырып көлөп ебәрҙе.

4. Кәм һөйләмдәр бер составлы һөйләмдәрҙән нимәһе менән айырыла?

5. Тарҡау өндәш һүҙ индереп, бер һөйләм яҙығыҙ.

III вариант

1. Бирелгән һөйләмдәрҙең нисә составлы һәм ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ, баш киҫәктәрен күрһәтегеҙ: *1. Был һүҙҙәрҙән барыбыҙға ла күңелле булып китте. 2. Юлдыбайҙа ҙур кәүҙәле кешеләргә булған ҡыҙыҡһыныу бала саҡтан уҡ йәшәп килә. 3. Был турала яңыраҡ хәбәр иткәйнеләр. 4. Нисек тә әмәлен табырға, уларға ярҙам итергә кәрәк бит.* (Н.Мусин).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмдәргә тулы синтаксик анализ эшләгеҙ: *1. Беҙ улар менән иҫәнләшкәс шунда ҡунып китергә булып уларҙың сәй ҡайнатырға яҡҡан уттары эргәһенә йыйылырға ултырҙыҡ.* (М.Ғафури). *2. Тәбиғәттәге һәр нәмә ағас бөрөләре ҡар аҫтынан башын ҡалҡытҡан умырзая сәскәләре ҡыйыҡтан тамған тамсылар бөтәһе лә ысын күңелдән шатланған кеүек күренә.* (З.Биишева).

3. Һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатығыҙ, уларҙың мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ, эйәртеүсе киҫәген билдәләгеҙ.

Улар тауҙың биленә бүрәнәнән яһалған бейек бер вышка ултырттылар ҙа ерҙе быраулай башланылар.

4. Инфинитив-модаль һөйләмдәрҙең төп үҙенсәлектәре нимәлә?

5. Әйтелгән фекергә ышанысты, дөрөҫләүҙе белдереүсе инеш һүҙ индереп, бер һөйләм яҙығыҙ. Инеш һүҙҙе күрһәтегеҙ.

IV вариант

1. Бирелгән һөйләмдәрҙең нисә составлы һәм ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ, баш киҫәктәрен күрһәтегеҙ: 1. *Тәбиғәтте һаклау буйынса бик күп эштәр эшләргә була. 2. Көньяк Уралдың матур һәм данлы йылғаларының береһе - Һакмар. 3. Биғәнәш участкаһы начальнигын эшенән сығарҙылар. 4. Ете тапкыр үлсә, бер тапкыр киҫ.*

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмдәргә тулы синтаксик анализ эшләгеҙ: 1. *Был араны миңә аҙаҡ ҙурая төшкәс күп тапҡырҙар йәйәү-ялпы урарға тура килде.* (Б.Бикбай). 2. *Илгужа кәмәһен әкренәйтә лә тын ҡалып осраған бер нәмәне йылға бормаларын ҡырсынлы утрауҙарҙы һыу аҫтындағы ҙур-ҙур таштарҙы бөтәһен дә ҡарап бара.*

3. Һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатығыҙ, уларҙың мәғәнәүи һәм грамматик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтегеҙ, эйәртеүсе киҫәген билдәләгеҙ.

Ул байып барған ҡояштың нурҙарына ҡараштарын текләгән дә онотолоп уйнай.

4.Эйәһеҙ һөйләм менән билдәһеҙ эйәле һөйләм араһында ниндәй айырма бар?

5. Икеләнеүҙе, шикләнеүҙе белдереүсе инеш һүҙ менән бер һөйләм яҙығыҙ.

III. «Эйәртеүле ҡушма һөйләм» темаһы буйынса контроль эштәр

Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе түбәндәге схема буйынса тикшерергә:

а) баш һәм эйәрсән һөйләмдәрҙе билдәләргә, баш һөйләмдән сығып эйәрсән һөйләмгә һорау ҡуйырға, эйәрсән һөйләмдең төрөн әйтергә;

б) эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү сараларын күрһәтергә (интонация, теркәүес, бәйләүес, килеш ялғауы, килеш ялғауы менән бәйләүес, мөнәсәбәттәш һүҙҙәр);

в) эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмдәге ниндәй һүҙҙе (киҫәкте) асыҡлауын билдәләргә;

г) баш һәм эйәрсән һөйләмдәрҙең бөтә киҫәктәрен билдәләргә.

I вариант

1. Түбәндәге эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе бирелгән схема буйынса тикшерегеҙ.

1. Ләкин өйгә ремонт барғанлыктан, Емельяновтарҙың ғаиләһе һарайҙа йәшәгән була. 2. Әгәр кеше башка бирәүгә шатлык килтерә икән, быныӊ менән ул үҙе лә сикһеҙ шат буласаҡ. 3. Хеҙмәт кешене биҙәй тигән дөйөм хәкикәт бар. 4. Бөтә бәләнең башы шунда: тәнкитте дөрөҫ ҡабул итмәйһең, һүҙ күтәрмәйһең. (Р.Низамов).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, һөйләмдәрҙе анализлағыҙ.

1. Әҙәбиәт укыусылар музыка яратыусылар өсөн дә был ҡыҙыҡлы булыр тип уйлап иҫтә ҡалғандарҙы яҙырға теләнем.(С.Агиш). 2. *Бигерәк тә шундай хәлдәр булғылай әйтәйек малсылыкта ул бик һәйбәт ә игенселектә шәп түгел...* (С.Агиш). 3. *Ҡыҫкаһы минең кәңәш шул был һөйләшеүҙе бер йылға кисектереп торайыҡ.* (М.Кәрим).

II вариант

1. Түбәндәге эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе бирелгән схема буйынса тикшерегеҙ.

*1. Уны һиңә күрһәтергә тырышыуымдың тағы бер сәбәбе шул: ул егеттә һинең улыңдың ғәҙәттәре бар. (*Һ.Дәүләтшина). 2. *Ул, Сөнәғәттәр киткән яктан күҙен алмай, оҙаҡ ҡарап торҙо.* (Ж.Кейекбаев). 3. *Тик шуныһы йәл: кыҙыл командир оҙаҡ торманы уларҙа, бер көндән һуң отряды менән тағы китеп барҙы.* (Б.Бикбай). 4. *Автобус юлда туктап ултырмағанда, өлгөрәһеләре икән.* (Ш.Янбаев).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, һөйләмдәрҙе анализлағыҙ.

1. Ул һиңә әйтеп китәм тип ике тапкыр волость өйөнә барҙы. (Һ.Дәүләтшина). *2. Кеше ҡайҙа ғына эшләмәһен һәм ниндәй генә пост алып тормаһын уның ҡулына ил байлығы халыҡ байлығы тапшырыла. 3. Ҡасимдың башына ҡапыл ғына бер фекер килде шул мәмерйәгә инергә.* (Н.Мусин).

III вариант

1. Түбәндәге эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе бирелгән схема буйынса тикшерегеҙ.

1. Ерҙән йолҡоп алып, уңдырышһыҙ тупраҡҡа ташланған үҫемлек йәшәй алмаған һымаҡ, кеше лә йәмғиәттән тыш бәхетле була алмай. (А.Толстой). *2. Эстән берәй төрлө тауыш килмәйме икән тип, аҙыраҡ тыңлап алдылар.* (И.Ғиззәтуллин). *3. Ҡайҙа алдынғы тәжрибәгә таянып эш итәләр, шунда һөҙөмтә лә һәйбәт. 4. Был хәл эште бер аҙ ҡатмарлаштырһа ла, бригадаларҙа эш туҡталманы.*

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, һөйләмдәрҙе анализлағыҙ.

1. Ул ҡорамалдарҙы бөгөн генә ҡайҙан алырға шуныһын уйлап еткермәгәнһең. 2. Беҙгә шуныһы оҡшаны һеҙҙең уҡыусылар төрлө сараларҙа актив ҡатнашалар. 3. Ағас буйға ныҡ үҫмәһен ә йыуанайып елгә ҡаршы нык торһон өсөн уның сатыр ботаҡтарын бысып ҡуялар. (Н.Мусин).

IV вариант

1. Түбәндәге эйәртеүле ҡушма һөйләмдәрҙе бирелгән схема буйынса тикшерегеҙ.

1. Бик һаҡланып эш итергә кәрәк: майға һыу-маҙар ҙа, сүп-сар ҙа эләкмәһен. (Ә.Байрамов). *2. Урман эсенә инеп киткән атаһы күҙҙән юғалғас та, Ғәйзулла алға киткән быҙауҙарын йылға буйына ҡайырҙы.* (Я.Хамматов). *3. Сәскәгә күмелгән уйым-уйым яландары матур булһа ла, тауҙары ҡырыҫ был яҡтың.* (Н.Мусин). *4. Һәр кеше тәбиғәтте яҡлауҙа актив ҡатнашҡанда ғына, был закондарҙың көсө буласаҡ.*

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, һөйләмдәрҙе анализлағыҙ.

1. Һәр кемдең уйын бер нәмә биләй был отряд ниңә килде икән? (Ф.Иҫәнғолов). *2. Намыҫлы кеше буларак халыҡҡа хеҙмәт итегеҙ һеҙгә берҙән – бер теләгем шул.* (Я.Хамматов). *3. Кешеләрҙең аңлылығы ни тиклем юғары булһа илебеҙҙең ҡеүәтен үҫтереүҙә уларҙың активлығы шул тиклем киңерәк буласаҡ.* (Газетанан).

Бөтә «Синтаксис» бүлеге буйынса контроль эштәр

I вариант

1. Тулы синтаксик анализ эшләгеҙ, һөйләмдең тибын аңлатығыҙ, схемаһын төҙөгөҙ.

Өҙәңгемә һин һикереп баҫһаң,
Дәртем таша ине шул саҡта,
Күкрәгемә йөрәк һыймай ине,
Ә хәҙер һин минән йыраҡта. (М.Кәрим).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, схемаһын күрһәтегеҙ.

1. Миңлеғәле лә ағаһынан ҡалышманы әммә ул тиҙ арыны ҡыҙарынды тиргә мансылған күлдәге тәненә йәбеште. (Я.Хамматов). *3. Ысынлап та бригада кешеләре менән бергәләп үткәргән тәүге ялдан уҡ Яҡуп байтаҡ нәмәләрҙе аңланы күберәк йөрәк йылылығы төрлө ярҙам кәрәк кешеләргә.*

2.Тиң тултырыусылар һәм улар алдында дөйөмләштереүсе һүҙ булған бер һөйләм яҙығыҙ, уны анализлағыҙ.

3. Объект мөнәсәбәтле һүҙбәйләнештәргә биш миҫал яҙығыҙ, уларҙың грамматик бәйләнеш төрөн әйтегеҙ.

4. Һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, уның ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ.

Бына Миңлегөл шул уҡ киәфәттә, башын арткараҡ саңҡайта биреп, урам буйынан атлай, ҡайҙа барыуын да уйламай.

II вариант

1. Тулы синтаксик анализ эшләгеҙ, һөйләмдең тибын аңлатығыҙ, схемаһын төҙөгөҙ.

Беҙҙең һағынғанды белгәндерме, үҙ һағышына түҙә алмағандырмы – унышы беҙгә караңғы, яҙғы йырғанактар йырылғанда, Мәрәһим ауылға кире әйләнеп ҡайтты. (М.Кәрим).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, схемаһын күрһәтегеҙ.

1. Ҡайғы ҙур булһа ла ул шуны аңлай тормош дауам итә. 2. Далалағы сал ҡылған суҡтарының елдә бәүелеүе лә күпереп торған ап-аҡ болоттарҙың еләҫлеге лә ҡыйылып үткән йәшендәр саткыһы ла бөтәһе лә бар һиндә. (Х.Ғиләжев).

2. Аныҡлау мөнәсәбәтле һүҙбәйләнештәргә биш миҫал яҙығыҙ, уларҙың грамматик бәйләнеш төрөн әйтегеҙ.

3. Өҫтәлмәлек рәүешендә айырымланған эйәһе булған бер һөйләм яҙығыҙ.

4. Һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, уның ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ.

Ул Фатиманы йыуатырға тип ниҙер әйтергә теләгәйне лә, шул арала Һөйөмбикә ҡайтып инде. (Ж.Кейекбаев).

III вариант

1. Тулы синтаксик анализ эшләгеҙ, һөйләмдең тибын аңлатығыҙ, схемаһын төҙөгөҙ.

Самауыр ҡайнағас, Сәрби иҫке ҡалай һауыттан сәй алып, сәйнүккә һалып ебәрҙе лә һыу ағыҙа башланы; самауырҙың мороно тар булғанлыктан, һыу бик оҙаҡ аҡты. (М.Ғафури).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, схемаһын күрһәтегеҙ.

1. Йәй көнө ҡайын урманында юҡ нәмә юҡ ҡоштар һайрай күбәләктәр оса еләктәр бешә. 2. Ҡала тотош баҡсаларға күмелгән Алма-Атаға килеп төшөү менән беренсе булып күҙгә ташланған нәмә шул.

3. Хәл мөнәсәбәтле һүҙбәйләнештәргә биш миҫал яҙығыҙ, уларҙың грамматик бәйләнеш төрөн әйтегеҙ.

4. Билдәһеҙ эйәле һөйләмгә бер миҫал яҙығыҙ.

5. Һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, уның ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ.

Төш яҡынлап бара, әммә колхозсылар эшкә сығырға ашыҡмайҙар әле, бары Шәриф менән бер төркөм йәштәр генә ырҙынға китте. (Б.Бикбай).

IV вариант

1. Тулы синтаксик анализ эшләгеҙ, һөйләмдең тибын аңлатығыҙ, схемаһын төҙөгөҙ.

Мин шулай уйлайым: ике йөҙлөлөк менән сирләүселәр бөтһә, һәр урында кеше менән кешеләрсә мөғәмәлә итеү генә тороп ҡалһа, беҙ алға табан шәберәк барыр инек. (Ф.Иҫәнғолов).

2. Тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ, уларҙы аңлатығыҙ, һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, схемаһын күрһәтегеҙ.

1. Мин хәҙер үткән ғүмерҙең сал түбәһенән артҡа әйләнеп ҡарайымда шундай фекергә киләм хикмәт бөтөнләйе менән ҡаласта булмаған хикмәт беҙҙә булған. (М.Кәрим).*2.Башҡортостандың ҡалалары үҫә ауылдары үҙгәрә яңы юлдар һалына былар барыһы ла эшсе ҡулдарға үҙенсәлекле һәйкәл ул.*

3. Һөйкәлеү һүҙбәйләнешенә бер нисә миҫал яҙығыҙ, эйәртеүсе киҫәгән билдәләгеҙ.

4. Атама һөйләм ҡалған бер составлы һөйләмдәрҙән нимәһе менән айырыла?

5. Һөйләмгә синтаксик анализ эшләгеҙ, уның ниндәй һөйләм икәнлеген әйтегеҙ.

Военкомат алдында һәр ваҡыттағыса йәнлелек: бер-нисә егеүле ат тора, улар тирәһендә, ир-аттан тыш, ҡатын-ҡыҙ, бала-саға ла күренә.(Н.Мусин).

Контрольная работа проводится после изучения каждого раздела. Каждый студент выполняет вышеуказанные задания в письменном виде. При выполнении письменной работы пользоваться конспектами лекций и учебниками не разрешено. Длительность проведения письменной работы – 40-45 мин.

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

- *8-10 баллов выставляется студенту, если* задание выполнено правильно на 75-100 %;

- *5-7 баллов выставляется студенту, если* задание выполнено правильно на 60-75 %*;*

- *2-4 баллов выставляется студенту, если* задание выполнено правильно на 59 % и меньше*;*

Тесты для текущего контроля
«Фонетика», «Орфография», «Графика» бүлектәре буйынса тест һорауҙары

I вариант

1. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле орфографияһының төп принцибы булып ниндәй принцип тора?

1) морфологик принцип;
2) фонетик принцип;
3) тарихи-традицион принцип.

2. [у] фонемаһы телдең вертикаль торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) өҫкө күтәрелеш;
2) урта күтәрелеш;
3) түбәнге күтәрелеш.

3. [ә] фонемаһы телдең горизонталь торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) алғы рәт;
2) артҡы рәт;
3) урта рәт.

4. [ө] фонемаһы ирендәрҙең ҡатнашыу-ҡатнашмауы буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) иренләшкән;
2) иренләшмәгән;
3) яртылаш иренләшкән.

5. [һ] фонемаһы тауыш һәм шауҙың ҡатнашыу-ҡатнашмау нисбәте буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) талғын (сонор);
2) яңғырау;
3) һаңғырау.

6. [v] фонемаһы артикуляция (яһалыу) рәүеше буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) шартлаулы (йомолоусы);
2) ышҡыулы (ек);
3) ҡалтыраулы.

7. Һәмзә йәки замма фонемаһы артикуляция (яһалыу) урыны буйынса ҡайһы төргә ҡарай?

1) ирен;
2) тел уртаһы;
3) тамаҡ төбө.

8. *Уйын* һүҙен *уйнау* итеп үҙгәрткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш барлыҡҡа килә?

1) редукция;
2) протеза;
3) элизия.
9. *Унбиш*һүҙен *умбиш* тип әйткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш күҙәтелә?
1) ассимиляция;
2) диссимиляция;
3) метатеза.
10. *Ҡолономдоң ҡойроғон тотоп борҙом* һөйләмендәге һүҙҙәрҙә ниндәй гармония төрө күҙәтелә?
1) аңҡау гармонияһы;
2) ирен гармонияһы;
3) һүҙынҡылар менән тартынҡылар гармонияһы.

II вариант

1. Хәҙерге башҡорт алфавитында нисә хәреф бар?
1) 39;
6) 40;
3) 42.
2. [ү] фонемаһы телдең вертикаль торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) өҫкө күтәрелеш;
2) урта күтәрелеш;
3) түбәнге күтәрелеш.
3. [а] фонемаһы телдең горизонталь торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) алғы рәт;
2) артҡы рәт;
3) урта рәт.
4. [о] фонемаһы ирендәрҙең ҡатнашыу-ҡатнашмауы буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) иренләшкән;
2) иренләшмәгән;
3) яртылаш иренләшкән.
5. [ғ] фонемаһы тауыш һәм шауҙың ҡатнашыу-ҡатнашмау нисбәте буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) талғын (сонор);
2) яңғырау;
3) һаңғырау.
6. [й] фонемаһы артикуляция (яһалыу) рәүеше буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) шартлаулы (йомолоусы);
2) ышҡылыулы (ек);
3) ҡалтыраулы.
7. [һ] фонемаһы артикуляция (яһалыу) урыны буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) ирен;
2) тел уртаһы;
3) тамаҡ.
8. *Халыҡ*һүҙен *халҡы*итеп үҙгәрткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш барлыҡҡа килә?
1) редукция;
2) протеза;
3) элизия.
9. *Көнбағыш* һүҙен *көмбағыш*тип әйткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш күҙәтелә?
1) ассимиляция;
2) диссимиляция;
3) метатеза.

10. *Бөркөтлөнөң бөйөк бөркөтө*һөйләмендәге һүҙҙәрҙә ниндәй гармония төрө күҙәтелә?

1) аңҡау гармонияһы;

2) ирен гармонияһы;

3) һуҙынҡылар менән тартынҡылар гармонияһы.

«Һүҙьяһалыш» бүлеге буйынса тест һорауҙары

I вариант

1. Артыҡ һүҙҙе тап.

1) һөйөнөс;2) дәртлән;3) ҡунаҡсыл;4) биҙән;5) айлап.

2. *Һөйләүселәргә* һүҙенең тамыры ҡайһы?

1) һөй;2) һөйлә;3) һөйләү;4) һөйләүсе;5) һөйләүселәр.

3. *Эшсе, ташсы*һүҙҙәре нисек яһалған?

1) ялғау ярҙамында;;

2) һүҙҙәрҙе ҡыҫҡартыу юлы менән;

3) һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән;

4) һүҙҙәрҙе парлау юлы менән;

5) һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән.

4. *Студентмын* һүҙендә ниндәй ялғау бар?

1) күплек ялғауы;3) килеш ялғауы;5) бер ялғау ҙа юҡ.

2) эйәлек ялғауы;4) хәбәрлек ялғауы;

5. *Һүҙьяһалыш* тел фәненең ниндәй бүлегенән айырылып сыҡҡан?

1) фонетика;3) лексикология;5) фразеология.

2) грамматика;4) орфография;

6. Тамырҙаш булмаған һүҙҙе билдәлә:

1)аҙай; 2) аҙсылыҡ; 3) аҙғын; 4) аҙһын; 5) аҙлыҡ.

7. Ҡушма һүҙҙәргә инмәгән осраҡты билдәләгеҙ.

1) ижад ит;3) үҙәк өҙгөс;5) матур ҡыҙ

2) һирәк-һаяҡ;4) бишбармаҡ;

8. *Унлыҡ* һүҙе ниндәй юл менән яһалған?

1) лексик-семантик һүҙьяһалыш;

2) фонетик һүҙьяһалыш;

3) морфологик һүҙьяһалыш;

4) лексик-морфологик һүҙьяһалыш;

5) лексик-синтаксик һүҙьяһалыш.

9. Исем яһаусы ялғауҙарҙы билдәләгеҙ.

1)-ла/-лә, -лан/-лән, -ыр/-ер;

2) -лай/-ләй, -лаш/-ләш, -са/-сә;

3) -лы/-ле, -һыҙ/-һеҙ, -сан/-сән;

4)-сы/-се,-ма/-мә,-ғыс/-гес;

5) -ҡай/-кәй, -сыҡ/-сек, -соҡ/-сөк

10. Һүҙҙең артабан бүленә алмай торған иң бәләкәй мәғәнәүи өлөшө нимә тип атала?

1) тамыр;2) морфема;3) аффикс;4) өн;5) нигеҙ.

II вариант

1. Артыҡ һүҙҙе тап:

1) дуҫлаш;3) эҙемтә;5) мәктәптә.

2) һиҙгер;4) кәбәнләтә;

2. *Уҡыусыларға* һүҙенең тамыры ҡайһы?

1) уҡ; 3) уҡыу;5) уҡыусылар.

2) уҡы;4) укыусы;

3. *БДУ, БР, совхоз*һүҙҙәре нисек яһалған?
1) һүҙҙәрҙе ҡыҫҡартыу юлы менән;
2) ялғау ярҙамында;
3) һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән;
4) һүҙҙәрҙе парлау юлы менән;
5) һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән.
4. *Болоттарҙың* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) зат ялғауы;
2) эйәлек ялғауы һәм килеш ялғауы;
3) килеш ялғауы;
4) күплек ялғауы һәм килеш ялғауы;
5) бер ялғау ҙа юҡ.
5. *Һүҙьяһалыш* менән иң тығыҙ бәйләнгән тел ғилеме бүлектәрен билдәләгеҙ.
1) морфология, пунктуация, стилистика;
2) фонетика, грамматика, лексикология;
3) лексикография, орфоэпия, пунктуация;
4) орфография, орфоэпия, тел тарихы;
5) фразеология, фразеология, фонетика.
6. Тамырҙаш булмаған һүҙҙе билдәлә:
1)серек;3) серҙәш;5) серетке.
2) серемтә;4) сереткес;
7. Ҡушма һүҙҙәргә инмәгән осраҡты билдәләгеҙ.
1) шалт ит;3) юғары белемле; 5) яңы эш.
2) алан-йолан; 4) йылъяҙма
8. *Райондаш* һүҙе ниндәй юл менән яһалған?
1) лексик-семантик һүҙьяһалыш;
2) фонетик һүҙьяһалыш;
3) морфологик һүҙьяһалыш;
4) лексик-морфологик һүҙьяһалыш;
5) лексик-синтаксик һүҙьяһалыш.
9. Исем яһаусы ялғауҙарҙы билдәләгеҙ.
1) -й/-ай/-әй, -һыт/-һет, -ылда/-елдә;
2) -лап/-ләп, -лата/-ләтә, -ын/-ен;
3) -лы/-ле, -сыл/-сел, -тай/-тәй;
4) -са/-сә, -даш/-дәш, -лыҡ/-лек;
5) -ҡай/-кәй, -сыҡ/-сек, -соҡ/-сөк
10. Һүҙҙең артабан бүленә алмай торған иң бәләкәй мәғәнәүи өлөшө нимә тип атала?
1) өн; 2) морфема; 3) нигеҙ; 4) тамыр; 5) аффикс.

«Исем», «Алмаш» темалары буйынса тест һорауҙары

I вариант

1. Бирелгән әйтемдәрҙә төшөм килештәге исем ҡайһы рәттә?
1) Тыуған илеңде һаҡлау - ата-әсәңде яҡлау.
2) Ас балыҡ ҡармаҡҡа тиҙ ҡаба.
3) Иң татлы емеш - хеҙмәт емеше.
2. *Балам* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) күплек ялғауы;3) килеш ялғауы;
2) хәбәрлек ялғауы; 4) эйәлек заты ялғауы.
3. *Сәрбиямал, ни өсөндөр, бөтә* ***игтибарын***... *Емешкә йүнәлтте* (З. Биишева). Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ.

1) эйәлек килеш;3) төшөм килеш;
2) төбәү килеш;4) сығанаҡ килеш.
4. Исемгә хас булмаған грамматик категорияны билдәләгеҙ.
1) һан;3) эйәлек;
2) килеш; 4) дәрәжә.
5. *Әсәһемен* һүҙендә ниндәй ялғауҙар бар?
1) күплек һәм эйәлек заты ялғауы;
2) эйәлек һәм хәбәрлек заты ялғауы;
3) килеш һәм эйәлек заты ялғауы;
4) хәбәрлек заты ялғауы ғына.
6. *Игенселек, йәшелсәселек, ҡортсолоҡ* һүҙҙәренең ниндәй үҙенсәлеге бар?
1) тик берлектә ҡулланылалар;
2) килеш ялғауҙарын ҡабул итмәйҙәр;
3) тик күплектә ҡулланылалар;
4) эйәлек заты ялғауын ҡушып булмай.
7. *Бындай, шундай, һәр кем* һүҙҙәре ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарай?
1) сифат; 2) исем; 3) алмаш; 4) рәүеш.
8. Бирелгән һөйләмдә алмашты табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ: *Бөтә ер дерелдәй.*(Ғ.Әмири)
1) зат алмашы; 2) билдәләү алмашы;
3) күрһәтеү алмашы; 4) билдәһеҙлек алмашы.
9. *Ҡайһығыҙҙың тәүәкәллеге етер икән был эшкә?* Һорауалмашы ниндәй ялғауҙар ҡабул иткән.
1) күплек һәм килеш ялғауы;
2) эйәлек килеш ялғауы һәм хәбәрлек заты ялғауы;
3) хәбәрлек заты ялғауы һәм сығанаҡ килеш ялғауы;
4) эйәлек заты ялғауы һәм эйәлек килеш ялғауы.
10. Билдәһеҙлек алмаштарын күрһәтегеҙ.
1) әллә кем, нимәлер, ҡайһы бер; 2) был, ошо, шул;
3) үҙем, теләһә ниндәй; 4) бер кем, үҙебеҙ, нимә.

II вариант

1. Бирелгән әйтемдәрҙә урын-ваҡыт килештәге исем ҡайһы рәттә?
1) Иленә таянған - биленә таяныр.
2) Мәҡәлдә хикмәт булыр.
3) Ғәҙел кеше ҡәҙергә лайыҡ.
2. ***Кешемен*** һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) күплек ялғауы;3) килеш ялғауы;
2) хәбәрлек ялғауы; 4) эйәлек заты ялғауы.
3. *Емеш хатта әлеге урын-ер йыйылған* ***һандыҡтың*** *артына ук инеп тын да алмай шымып торҙо* (З. Биишева). Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ.
1) эйәлек килеш;3) төшөм килеш;
2) төбәү килеш;4) сығанаҡ килеш.
4. Исемгә хас булған грамматик категорияны билдәләгеҙ.
1) дәрәжә; 3) һөйкәлеш;
2) килеш; 4) заман.
5. *Әсәйемде* һүҙендә ниндәй ялғауҙар бар?
1) эйәлек һәм хәбәрлек заты ялғауы;
2) күплек һәм килеш ялғауы;
3) килеш һәм эйәлек заты ялғауы;
4) эйәлек заты ялғауы һәм килеш ялғауы.
6. *Ҡәрҙәшлек, матурлыҡ, кешелек* һүҙҙәре ниндәй үҙенсәлеккә эйә?

1) тик күплектә ҡулланыла
2) эйәлек заты ялғауҙарын ҡабул итмәйҙәр
3) күплек ялғауы йәбешмәй
4) килеш ялғауҙарын ҡушып булмай
7. *Барлыҡ, теге, нисектер* һүҙҙәре ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарай?
1) сифат; 3) алмаш;
2) исем; 4) рәүеш.
8. Бирелгән һөйләмдә алмашты табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
Әйтерһең, кемдер балсыҡты аҙлап ҡына матурлап өйөп ҡуйған. (А. Карнай)
1) юҡлыҡ алмашы;3) билдәләү алмашы;
2) күрһәтеү алмашы;4) билдәһеҙлек алмашы.
9. *Ҡайһығыҙға ҡушырҙар иңде ул яуаплы эште?* Һорауалмашын табып, уның аффикстарын билдәләгеҙ.
1) хәбәрлек заты ялғауы һәм төшөм килеш ялғауы;
2) эйәлек заты ялғауы һәм төбәү килеш ялғауы;
3) эйәлек килеш ялғауы һәм күплек ялғауы;
4) күплек ялғауы һәм урын-ваҡыт килеш ялғауы.
10. Юҡлыҡ алмаштарын күрһәтегеҙ.
1) һис ниндәй, нимәлер, уның;
2) әллә кем, ҡайһы бер, бер ни;
3) бер кем, һис бер, бер ҙә;
4) ни ҡәҙәр, һис ҡайҙа, һәр бер.

«Исем» темаһына мини-тест

1. Бирелгән һүҙҙәрҙә ниндәй аффикстар бар?

китаптарын

1. күплек;
2. күплек һәм эйәлек;
3. күплек һәм килеш;
4. килеш, күплек һәм эйәлек;
5. күплек, килеш һәм хәбәрлек;

уҡытыусыб'ыҙ(баҫымға иғтибар итегеҙ)

1. килеш;
2. күплек;
3. эйәлек категорияһы;
4. хәбәрлек категорияһы;
5. килеш һәм күплек;

уҡытыус'ыбыҙ(баҫымға иғтибар итегеҙ)

1. күплек;
2. килеш;
3. хәбәрлек категорияһы;
4. килеш һәм зат;
5. эйәлек категорияһы.

2. ***Көрәк, сүкеш, балта, сөй, ҡаҙаҡ*** һүҙҙәренең ҡайһылары – тамыр исем, ҡайһылары – яһалма исем?

1. бөтәһе лә яһалма исем
2. 1-се, 4-се һүҙҙәр – тамыр исем
3. 2-се, 5-се һүҙҙәр – яһалма, ҡалғандары – тамыр исем
4. 3-сө, 4-се һүҙҙәр – тамыр, ҡалғандары – яһалма
5. бөтәһе лә тамыр исем

«Һүҙьяһалыш» һәм «Морфемика» буйынса биремдәр

1. Тамырҙаш һүҙҙәрҙе айырып яҙығыҙ.
1) емеш, емелдәй, ем, ем-ем итә, емешлек;
2) атһыҙ, аттар, атҡаҙанған, яҡшатланыу, атлай;
3) йырғанаҡ, йырлай, йырғыс, йырсы, йырылыу;
4) йыуғыс, йыуынты, йыуан, йыуһа, йыуантыҡ, йыуындыҡ;
5) аҡ, аҡһым, ағарыу, ағын, аҡһа;
6) ашамлыҡ, ашыҡ, ашлыҡ, ашығыс, ашлама;
7) балсыҡ, балғалаҡ, балан, балауыҙ, балланыу;
8) төш(көндөҙ), төшөнөү, төшөү, төшлөк, төшөнкө, төшкөһөн;
9) үрләү, үртәү, үрҙә, үрт, үр;
10) алға, алырға, алдан, алғас, алмашыу.
2. Бирелгән һүҙҙәр рәтендә артыҡ һүҙҙе табығыҙ.
1) һана, һандар, иҫәпһеҙ-һанһыҙ, һандыҡ, һанағансы;
2) йәйенке, йәйләү, йәйгеһен, йәйләүес;
3) белем, белеш, белдереү, беләк, белдек;
4) күр, күргәҙмә, күрек, күренекле;
5) уйын, уйсан, уйҙар, уйлай;
6) теркәүес, терәтеү, терәк, терһәк;
7) көлкө, көләмәс, көлөмһөрәү, көлһыу, көләс;
8) еткер, етеш, етем, етлегеү, етте;
9) төшөм, төшөнкөлөк, төшлөк, төшөү, төшөргә;
10) еләҫ, елкән, елгәргес, еләк, елғыуар.

Ҡылым

1. *Йыйылыш башланған.* Был һөйләмдәге ҡылым ниндәй заманды белдерә?
А. Хәҙерге заман Б. Шаһитлы үткән заман
В. Шаһитһыҙ үткән заман Г. Билдәле киләсәк заман
Д. Билдәһеҙ киләсәк заман
2.Эшләштем ҡылымының йүнәлешен билдәләгеҙ:
А. Төп йүнәлеш Б. Ҡайтым йүнәлеше
В. Төшөм йүнәлеше Г. Уртаҡлыҡ йүнәлеше Д. Йөкмәтеү йәнәлеше
3. Икенсе затҡа ҡараған һәм күплектә торған ҡылымды табығыҙ:
А. Уҡыйҙар Б. Киләбеҙ В. Йоҡлай
Г. Яҙаһығыҙ Д. Уҡыйым
4. *Хат ташыусы апай бөгөн дә беҙгә инмәне.* Һөйләмдә ниндәй ҡылымдың аҫтына һыҙылған?
А. Исем ҡылым Б. Сифат ҡылымдың хәҙерге заман формаһы
В. Хәл ҡылым Г. Сифат ҡылымдың үткән заман формаһы
Д. Уртаҡ ҡылым
5. Һөйләүсенең булып үткән эш-хәлде күреп-белеп һөйләүен ҡылымдың ниндәй заман формаһы белдерә.
А. Хәбәр һөйкәлешенең шаһитлы үткән заманы
Б. Шарт һөйкәлеше
В. Теләк һөйкәлеше
Г. Хәбәр һөйкәлешенең шаһитһыҙ үткән заманы
Г. Хәбәр һөйкәлешенең хәҙерге заманы
6. *Барыһы ла уны йотлоғоп тыңлай.* Һөйләмдә ҡылымды табып, уның һөйкәлешен билдәләгеҙ:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше
7. Ҡылымға хас булмаған грамматик категорияны билдәләгеҙ:

А. Заман Б. Дәрәжә В. Зат
Г. Йүнәлеш Д. Һөйкәлеш
8. *Сигенмәҫкә!* Ҡылымдың төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Исем ҡылым Б. Сифат ҡылымдың хәҙерге заман формаһы
В. Хәл ҡылым Г. Сифат ҡылымдың үткән заман формаһы
Д. Уртаҡ ҡылым
9. Ҡылымдың ниндәй һөйкәлеше - *һа/-һә* ялғауҙары менән яһала:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше
10. *Әйткән<u>мен</u>*. Билдәләнгән ялғау ниндәй категорияны белдерә:
А. Эйәлек заты ялғауы Б. I зат хәбәрлек заты ялғауы
В. III зат хәбәрлек заты ялғауы Г. II зат хәбәрлек заты ялғауы
Д. Килеш ялғауы
11. Эш-хәрәкәтте башҡарырға теләүҙе йәки уны үтәргә саҡырыуҙы ҡылымдың ниндәй һөйкәлеше белдерә?
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше
12. *Оҙакламай күк үлән өҫтөнә балаҫ түшәп, ишек алдына сәй урыны <u>әҙерләнде</u>* (З.Биишева). билдәләнгән ҡылым ниндәй йүнәлештә?
А. Төп йүнәлеш Б. Ҡайтым йүнәлеше
В. Төшөм йүнәлеше Г. Уртаҡлыҡ йүнәлеше Д. Йөкмәтеү йәнәлеше
13. Шарт һөйкәлеше булған һөйләмде билдәләгеҙ:
А. Бөгөн мин унда бармаҡсымын Б. Йөрөүҙәрем бушҡа булманы
В. Ул беҙгә кисә килгән Г. Күп көлһәң, иларһың.
Д. Бөгөн көн әҙерәк асылды.
14. Ҡылымдың заман категорияһы ниндәй һөйкәлешкә хас:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше
15. Башланғыс формала бирелгән ҡылымды билдәләгеҙ:
А. Башла Б. Башланы В. Башлаһын
Г. Баш Д. Башлайыҡ

Рәүеш

1. *Ғәли тиҙ яҙа, шәп уҡый*. Был һөйләмдәге рәүештәрҙең төрөн билдәләгеҙ:
А. Хәл рәүеше Б. Ваҡыт рәүеше В. Урын рәүеше
Г. Сәбәп-маҡсат рәүеше Д. Күләм-дәрәжә рәүеше
2. Һөйләмдә рәүеште табып, дәрәжәһен билдәләгеҙ:
Атай, йортоң тәҙрәләре
Үтә лә ҙур уйылған. (Д.Талхина)
А. Аҙһытыу дәрәжәһе Б. Артыҡлыҡ дәрәжәһе
В. Сағыштырыу дәрәжәһе Г. Төп дәрәжә
Д. Һөйләмдә рәүеш юҡ
3. *Ул алпан толпан баҫып сығып китте*. Һөйләмдә парлы рәүеште табып, уның дөрөҫ яҙылышын билдәләгеҙ:
А. Айырым яҙыла
Б. Ҡушып яҙыла
В. Һыҙыҡ аша яҙыла
Г. Араларында өтөр ҡуйыла
Д. Һөйләмдә рәүеш юҡ
4. *Сәрбиямал хужаларса ҡыйыу атлап өйгә инде* (З.Биишева). Билдәләнгән һүҙ ниндәй рәүеш төркөмсәһенә ҡарай?

А. Төп рәүеш Б. Оҡшашлыҡ рәүеше
В. Ваҡыт рәүеше Г. Урын рәүеше
Д. Күләм-дәрәжә рәүеше
5. Ҡайһы юлда күләм-дәрәжә рәүештәре бирелгән:
А. Юҡҡа, юрый, юрамал
Б. Бер аҙ,әҙ-мәҙ, бер юлы, күп
В. Беҙҙеңсә, уларса, йәштәрсә
Г. Юғары, яҡын, алыҫ
Д. Иртәгә, аҙаҡ, тиҙҙән
6. Рәүеш ниндәй грамматик үҙенсәлектәре буйынса сифатҡа оҡшаған?
А. Предметтың билдәһен белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
Б. Эш-хәлдең билдәһен белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
В. Билдәне белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
Г. Билдәне белдерә
Д. Дәрәжә менән үҙгәрә
7. Ваҡыт рәүеше булған һөйләмде табығыҙ:
А. Айҙар шатлығынан үрле-ҡырлы һикерҙе.
Б. Малай олатаһының уға юрамал асыуланыуын аңланы.
В. Муса Гәрәев һауаға 250 тапҡыр күтәрелә.
Г. Ямғыр кискә ҡарай ҡапыл туҡтаны.
Д. Көпә-көндөҙ йоҡлаған көн күрмәҫ.
8. Рәүештең сағыштырыу дәрәжәһе ... аффикстары ҡушылып яһала:
А. –лата/-ләтә
Б. –дай/-дәй, ҙай/-ҙәй, -лай/-ләй, -тай/-тәй
В. –раҡ/-рәк, -ыраҡ/-ерәк, -ораҡ/-өрәк
Г. –са/-сә
Д. –ын/-ен, -он/-өн.
9. Ҡайһы юлда тамыр рәүештәр бирелгән?
А. Тегеләй, былай, башҡортса, инглизсә, йәшләй
Б. Йыш, элек, тиҙ, һуң, шәп
В. Быйыл, иртәнсәк, бөгөн
Г. Илке-һалҡы, иртәле-кисле, һирәк-һаяҡ, үрле-ҡырлы
Д. Аяҡ үрә, ялан баш, баш түбән, көн оҙон
10. Артыҡлыҡ дәрәжәһендәге рәүеш булған һөйләмде табығыҙ:
А. Атай йырҙың һүҙҙәрен бик асыҡ әйтеп йырланы.
Б. Саф һауала күберәк йөрөргә кәрәк.
В. Көн дә иртәнсәк бүлмәне елләтергә кәрәк.
Г. Ауыл советы канцелярияһында шәмгә ут башҡа өйҙәргә ҡарағанда һуңыраҡ алынды.

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре

1. *Дуҫың менән кәңәшләш.* Бәйләүес ниндәй килештәге һүҙҙән һуң килгән?
А. Төп килештәге Б. Эйәлек килештәге
В. Төшөм килештәге Г. Сығанаҡ килештәге
Д. Төбәү килештәге
2. Түбәндәге теркәүестәрҙең төрөн билдәләгеҙ: *шуға, шуға күрә, шунлыҡтан, шуның һөҙөмтәһендә*
А. Бүлеү теркәүестәре Б. Ҡабатлау теркәүестәре
В. Һығымта яһау теркәүестәре Г. Ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре
Д. Йыйыу теркәүестәре
3. Киҫәксәләрҙе күрһәтегеҙ:
А. Сөнки, әгәр, хатта, йә, йәки Б. Ах, ох, ух, эх, ай-һай, ура

В. Ғына, генә, ҡына, кенә Г. Өсөн, кеүек, тураһында, һымаҡ

Д. Бар, юҡ, түгел, буғай, кәрәк

4. *Гөрһөлдәү бер алыҫлашып, бер яҡынлашып һаман дауам итте* (З.Биишева). Һөйләмдә теркәүестәрҙе табып, уларҙың төрөн билдәләгеҙ:

А. Йыйыу теркәүестәре Б. Ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре

В. Бүлеү теркәүестәре Г. Аныҡлау теркәүестәре

Д. Эйәртеү теркәүестәре

5. Бәйләүестәрҙе күрһәтегеҙ:

А. Сөнки, әгәр, хатта, йә, йәки Б. Ах, ох, ух, эх, ай-һай, ура

В. Ғына, генә, ҡына, кенә Г. Өсөн, кеүек, тураһында, һымаҡ

Д. Бар, юҡ, түгел, буғай, кәрәк

6. *Ҡапҡа төбөндә Иштуған ғына тороп ҡалды* (З.Биишева). Һөйләмдә киҫәксәне табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:

А. Көсәйтеү, раҫлау киҫәксәһе Б. Икеләнеү киҫәксәһе

В. Һорау киҫәксәһе Г. Сикләү киҫәксәһе

Д. Билдәләү киҫәксәһе

7. Ымлыҡтарҙы билдәләгеҙ:

А. Әгәр, сөнки, хатта, йә, йәки Б. Их, эх, уф-ф, ай-һай, эй-й

В. Ғына, генә, үк, кенә Г. өсөн, сәбәпле, менән, кеүек

Д. Бар, юҡ, кәрәк, дөрөҫ, түгел

8. Мөнәсәбәт һүҙ булған һөйләмде табығыҙ:

А. Ул аталарса ярҙам итте.

Б. Хәлимәнең был турала күп ишеткәне бар.

В. Өмәгә быларҙан тыш байтаҡ ҡына егеттәр саҡырылған.

Г. Ауылға табан юл тотайыҡ, юҡһа һәләк булырбыҙ бит

Д. Көтөүсе шунда уҡ риза булды.

Үҙ аллы һүҙ төркөмдәрен ҡабатлау өсөн тест

1. Бирелгән һүҙҙәрҙең ҡайһыһы артыҡ:

А. Нәфисә Б. Ауыл В. Сибай

Г. Төйәләҫ Д. “Арҡайым”

2. Исем ниндәй грамматик категориялар менән үҙгәрә:

А. Һан, заман, килеш, эйәлек заты

Б. Һан, дәрәжә, килеш, хәбәрлек заты

В. Һан, эйәлек заты, хәбәрлек заты, килеш

Г. Һөйкәлеш, килеш, һан

Д. Килеш, һан, йүнәлеш, зат

3. *Ата байлығы улға йоҡмаҫ, әсә байлығы ҡыҙға йоҡмаҫ*. Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ:

А. Эйәлек килеш Б. Төшөм килеш В. Төбәү килеш

Г. Сығанаҡ килеш Д. Урын-ваҡыт килеш

4. *Ауылдаштарымдың* һүҙендә ниндәй категория ялғауҙары бар?

А. Хәбәрлек заты, килеш Б. Күплек, эйәлек заты

В. Эйәлек заты, килеш Г. Күплек, эйәлек заты, килеш

Д. Бөтә яуаптар ҙа дөрөҫ

5. *Ҡайҙа барма – йәшел шәл бөркәнгән ағастар, урман.* Билдәләнгән һүҙҙең дәрәжәһен билдәләгеҙ:

А. Төп дәрәжә Б. Сағыштырыу дәрәжәһе

В. Артыҡлыҡ дәрәжәһе Г. Аҙһытыу дәрәжәһе

Д. Бер яуап та дөрөҫ түгел

6. Бирелгән һүҙбәйләнештәр араһынан шартлы сифатты табып билдәләгеҙ:

А. Күк сәскә Б. Уҫаҡ таҡта

В. Түңәрәк өçтәл Г. Иçке төҙөлөш Д. Тәмле икмәк

7. *Уҡығандың теле икәү.* Һанды табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:

А. Төп һан Б. Тәртип һаны

В. Бүлем һаны Г. Йыйыу һаны Д. Сама һаны

8. Бүлем һандары булған яуапты табығыҙ

А. Ҡыҙлы өйгә ҡырҡ ат бәйләнер.

Б. Мең туғыҙ йөҙ утыҙ етенсе йыл...

В. Икешәр, өсәр кешегә бүленеп, старателдәр төрлө урындан шурф ҡаҙҙылар.

Г. Ит бешеп сыҡҡас ҡына берәү ишек туҡылдатҡан.

Д. Меңәрләгән ҡош, бөжәктәр тауышы өҙлөкһөҙ ишетелә.

9. *Ҡалын ҡар менән ҡапланған яландар <u>әллә ҡайҙарға</u> тиклем күренеп ята.* Билдәләнгән алмаштың төркөмсәһен билдәләгеҙ:

А. Зат алмашы Б. Һорау алмашы

В. Билдәләү алмашы Г. Билдәһеҙлек алмашы Д. Юҡлыҡ алмашы

10. Ҡылым ниндәй грамматик категориялар менән үҙгәрә:

А. Зат, һан, йүнәлеш, күләм, заман Б. Килеш, зат, һан, заман, күләм

В. Зат, һан, заман, күләм, дәрәжә Г. Һан, заман, эйәлек, хәбәрлек

Д. Дөрөç яуап юҡ

11. *Егет әйләнеп ҡайтыр юл тапмаған.* Һөйләмдә ҡылымды табып, уның һөйкәлешен билдәләгеҙ:

А. Хәбәр һөйкәлеше Б. Бойороҡ һөйкәлеше

В. Теләк һөйкәлеше Г. Шарт һөйкәлеше

Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

12. Хәбәре билдәле киләсәк замандағы ҡылымдан килгән һөйләмде табығыҙ:

А. Ҡалған эшкә ҡар яуыр. Б. Дөрөçөн әйтеп һөйләшкәнгә үпкәләмә.

В. Өйгә ҡайтҡас, әсәһе асыуланасаҡ. Г. Яҡында ғына кәкүк саҡыра.

Д. Муйылбикә лә Мәғфүрәне яҡлашты.

13. Затһыҙ ҡылымдарҙың төрҙәрен билдәләгеҙ:

А. Сифат ҡылым, исем ҡылым, уртаҡ ҡылым, хәл ҡылым

Б. Шарт һөйкәлеше, исем ҡылым

В. Бойороҡ һөйкәлеше, теләк һөйкәлеше, шарт һөйкәлеше

Г. Хәбәр һөйкәлеше

Д. Хәбәр һөйкәлеше, сифат ҡылым

14. *Аңғыра айыуҙан Уралдағы ҡурҡҡандай,*
Эй туғандар, наҙанлыҡтан <u>ҡурҡыу</u> кәрәк!

Билдәләнгән ҡылымдың төркөмсәһен билдәләгеҙ.

А. Сифат ҡылым Б. Исем ҡылым

В. Уртаҡ ҡылым Г. Хәл ҡылым Д. Дөрөç яуап юҡ

15. *Алдында торған малайҙың күрәләтә алдашыуы бошондорҙо.* Һөйләмдә рәүеште табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:

А. Хәл рәүеше Б. Ваҡыт рәүеше

В. Урын рәүеше Г. Сәбәп-маҡсат рәүеше Д. Күләм-дәрәжә рәүеше

Синтаксис һәм пунктуация

1. Өндәш һүҙ эргәһендә тыныш билдәләре дөрөç ҡуйылған һөйләмде табығыҙ:

А. Ҡайҙа юл тоттоң әле Әхмәт?

Б. Һау бул йәндәй күргән өләсәйем.

В. Ә һин Хәмит атыңды мен дә хәҙер үк Ташбатҡанға кит.

Г. Йә, Әхмәҙи ағай, иҙәнеңде тигеҙләп алайыҡ.

Д. Егеттәр әйҙәгеҙ булмаһа һыу инеп алайыҡ.

2. *Өлкән сержант, йәғни беҙҙең командир, миңә күҙ төшөрөп алды.* (Ғ. Аллаяров) Был һөйләмдә өтөрҙәрҙең ни өсөн ҡуйылғанын аңлатығыҙ:

А. Өҫтәлмәлекте айырыу өсөн
Б. Өндәш һүҙ эргәһендә
В. Тиң эйәләр эргәһендә
Г. Өтөрҙәр урынында һыҙыҡтар ҡуйылырға тейеш
Д. Инеш һүҙбәйләнеш эргәһендә ҡуйылған

3. *Ҡарағат, бөрләгән, муйыл, балан – бөтәһе лә бар.* Был һөйләмдә һыҙыҡтың ни өсөн ҡуйылғанын аңлатығыҙ:

А. Дөйөмләштереүсе һүҙ алдында ҡуйылған
Б. Баш һөйләм менән эйәрсән һөйләм араһында ҡуйылған
В. Инеш һүҙҙе айырыу өсөн ҡуйылған
Г. Бер үк һүҙ төркөмөнән килгән эйә менән хәбәр араһында ҡуйылған
Д. Теркәүесеһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр араһында ҡуйылған

4. *Ямғыр төндә туктаған.* Был һөйләмдә ямғыр һүҙе ниндәй һөйләм киҫәге булып килгән?

А. ЭйәБ. Хәбәр В. Тултырыусы Г. Аныҡлаусы Д. Хәл

5. Хәбәр һөйләмде күрһәтегеҙ:

а. Ете ҡат үлсә, бер ҡат киҫ.
Б. Ҡайҙа юл тоттоң?
В. Ҡыш көндәре үтеп, яҙ етте.
Г. Тау-таш ярыр ир-азаматтары һыната буламы?
Д. Дан һиңә, дан, Башҡортостаным!

6. *Ул* <u>*дыуамал*</u> *һөргөн китә инде.* Аҫтына һыҙылған һүҙ эргәһендә ниндәй тыныш билдәләре ҡуйылырға тейеш?

А. Ике яғынан да һыҙыҡ ҡуйыла
Б. Бер яғынан һыҙыҡ, икенсе яғынан өтөр ҡуйыла
В. Бер ниндәй ҙә тыныш билдәһе ҡуйылмай
Г. Ике яғынан да өтөр ҡуйыла
Д. Башҡа бер тыныш билдәһе ҡуйыла

7. *Бөгөн бик һуңлап торолдо.* Һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ

А. Билдәле эйәле һөйләм Б. Билдәһеҙ эйәле һөйләм
В. Дөйөм эйәле һөйләм Г. Эйәһеҙ һөйләм
Д. Атама һөйләм

8. *Кинйәғолдар барғанда, өсөнсө смена эштән туктамағайны әле.* Был ниндәй һөйләм?

А. Ябай һөйләм Б. Эйәртеүле ҡушма һөйләм
В. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләм Г. Теркәүесеһеҙ теҙмә ҡушма һөйләм
Д. Бер составлы һөйләм

9. Түбәндәге һөйләмдә ниндәй тыныш билдәһе ҡуйырға кәрәк: *Ер йөҙөндә яңынан һуғыш дауылы ҡупмаһын (?) бөтә әсәләрҙең теләге шул.*

А. Өтөр Б. Һыҙыҡ В. Ике нөктә
Г. Нөктәле өтөр Д. Тыныш билдәһе кәрәкмәй

10. Эйәрсән һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ: *Томан таралғас, көн асылды.*

А. Урын һөйләм Б. Ваҡыт һөйләм В. Рәүеш һөйләм
Г. Күләм-дәрәжә һөйләм Д. Сәбәп һөйләм

11. Теркәүесеһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдә ябай һөйләмдәр бер-береһе менән ниндәй бәйләнештә тора икәнен асыҡлағыҙ: Һөйләшеү араһында берәү бейергә төшөп китә, берәү һыҙҙырып гармунда уйнай, берәү йырлай.

А. Һанап китеү Б. Ҡаршы ҡуйыу
В. Дөйөмләштереү Г. Икенсеһенең мәғәнәһен асыҡлау
Д. Икенсеһенең мәғәнәһен тултырыу

12. Эйәрсән һөйләме тултырыусы һөйләм булған вариантты күрһәтегеҙ:

А. Гөлйөҙөмдөң хаты яҙылып бөтөүгә, Хәмдиә килеп инде.

Б. Күңел ни ҡушһа, ҡул шуны башҡара.

В. Матур килде быйыл бал яҙы.

Г. Ат аунаған ерҙә төк ҡала.

Д. Аҙыҡ мул ерҙә ауырыу булмай.

13. Теҙмә ҡушма һөйләмде билдәләгеҙ:

А. Аяҡ аҫты дерелдәп тора, сөнки күтерлек башлана.

Б. Хөрмәт иткән хөрмәт күрер.

В. Урман ҡалын, ағастары бик бейек булғанлыҡтан, юлға ҡояш төшмәй.

Г. Ҡулың оҫта булһын, һүҙең ҡыҫҡа булһын

Д. Ямғыр тымғанда, төн уртаһы еткәйне инде.

14. *Хәмдиә әбей кеше менән һүҙгә килешмәҫ, ғәйбәт һөйләмәҫ, берәүҙе лә тикшермәҫ.* Төҙөлөшө буйынса был ниндәй һөйләм?

А. Йыйнаҡ һөйләм   Б. Кәм һөйләм

В. Ҡушма һөйләм   Г. Тиң киҫәктәр менән ҡатмарландырылған һөйләм

Д. Бер составлы һөйләм

15. *Акселән өҫтөндә таң тантана итә, ҡоштар һайраша, аҡһыл күк томан күтәрелә, тотош офоҡ киң ҡыҙыл байраҡ тартҡан һымаҡ алһыуланып яҡтыра бара, иртәнге тынлыҡты ярып, тракторҙар эшкә тотона.* Был ҡушма һөйләм нисә ябай һөйләмдән төҙөлгән?

А. ИкеБ. Өс   В. Дүрт   Г. Биш   Д. Алты

16. *Өй алдында оҙаҡ ҡына һөйләшеп ултырҙылар.* Аҫтына һыҙылған һүҙҙәр ниндәй һүҙбәйләнеш төрөнә ҡарай?

А. Ярашыу   Б. Башҡарылыу   В. Йәнәшәлек

Г. Һөйкәлеү   Д. Теҙмә һүҙбәйләнеш

17. *Был донъяла көслө түгел, еңә, балам, түҙемле.* Һөйләмдә эйәне табып, уның ниндәй һүҙ төркөмөнән килеүен билдәләгеҙ:

А. Исем   Б. Сифат   В. ҺанГ. Ҡылым   Д. Алмаш

18. Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү сараһын билдәләгеҙ. *Әгәр умарталағы инә ҡорт үлһә, ҡалған ҡорттар теләһә ҡайһы яҡҡа таралып бөтәләр.*

А. Килеш ялғауҙары ярҙамында   Б. Интонация ярҙамында

В. Бәйләүес ярҙамында   Г. Шарт һөйкәлеше ярҙамында

Д. Теркәүес ярҙамында

19. Тиң булмаған аныҡлаусылары булған һөйләмде табығыҙ:

А. Хәбир сажин буйлы, баһадир кәүҙәле, ыласын кеүек ҡыйыу, яҡты ҡарашлы, шат, шаян егет булып үҫте.

Б. Һеҙҙә эре биҙәкле ҡыҙыл тауарҙар күп буғай.

В. Батыр йөрәкле, аҙ һүҙле, сабый күңелле беҙҙең командир ана шунда ул.

Г. Күҙҙең яуын алалар аҡ, һары, ал сәскәләр.

Д. Тәҙрә ҡапҡастары күк, зәңгәр төҫтәргә буялған.

20. Составында инеш һүҙ булған һөйләмде табығыҙ:

А. Һин, Рәжәпов, минән бәхетлерәк – әсәйең бар.

Б. Һинеңсә эшләп ҡарарбыҙ.

В. Был һеҙгә, йәштәргә, ҡарата әйтелмәгән.

Г. Минеңсә, эште бер ҡасан да шикләнеп башларға ярамай.

Д. Мин, ябай һалдат кеше, уға ҡаршы һүҙ таба алмайым.

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

За каждый правильный ответ в тесте студент получает0,25 балла. За тестовые задания студент в итоге может набрать максимум 20 баллов.

ТЕСТЫ ДЛЯ РУБЕЖНОГО КОНТРОЛЯ
III КУРС ӨСӨН ТЕСТ ҺОРАУҘАРЫ

Вариант А

1.*Балыҡсыларҙы* һүҙенең тамыры ҡайһы?
1. Балыҡсылар 2. Балыҡсы 3. Балыҡ 4. Бала 5. Бал
2.Һандарҙа ялғауҙарҙың яҙылышы ҡағиҙәгә тап килгән һүҙҙе күрһәтегеҙ:
1. 23-сө рәт 2. XX-се быуат 3. 2000-се йыл
4. 9-сы май 5. 8-нсе мәктәп
3.Икенсе затҡа ҡараған һәм берлектә торған ҡылымды табығыҙ:
1.Уҡыйҙар 2.Киләбеҙ 3.Йоҡлай 4.Яҙаһың 5.Уҡыйым
4.*Атҡа* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1. һан ялғауы 2. Һан ялғауы һәм зат ялғауы
3. Килеш ялғауы 4. Зат ялғауы 5. Был һүҙҙә ялғауҙар юҡ
5.*Сибай институты, тимер юлы, тел ғилеме, ер еләге* һүҙҙәре нисек яһалған?
1. Яһаусы ялғауҙар ярҙамында 2. Һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән
3. Һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән 4. Һүҙҙәрҙе бәйләү юлы менән
5. Был һүҙҙәр яһалма һүҙҙәр түгел, тамыр һүҙҙәр
6. Тик яһаусы ялғауҙар ғына ҡабул иткән һүҙҙәр бирелгән юлды билдәләгеҙ:
1. Елһеҙ, елбер, елдән, елде, елгә
2. Ирекле, ирекһеҙ, иректә, иректең, ирекҡә
3. Күҙле, күҙһеҙ, күҙлек, күҙлә, күҙәт
4. Килә, килде, киләсәк, килер, киләләр
5. Эштә, эштән, эштең, эште, эштәр
7.*Баш ҡала, бала саҡ, ялан баш, үҙ аллы* һүҙҙәре нисек яҙылырға тейеш?
1. Ҡушып яҙылалар 2. Араларына һыҙыҡса ҡуйыла
3. Араларына өтөр ҡуйылырға тейеш 4. Айырып яҙылалар
5. Башҡа төрлө тыныш билдәһе ҡуйыла
8. Ҡайһы вариант ҡағиҙә буйынса дөрөҫ яҙылған?
1. 23-өнсө күнегеү 2. 23-нсө күнегеү 3. 23-сө күнегеү
4. 23-се күнегеү 5. 23-ө күнегеү
9. Кешенең хис-тойғоһон, ихтыяр-теләген, кисерештәрен белдергән һүҙҙәр нисек атала?
1. Сифат 2. Оҡшатыу һүҙҙәре 3. Рәүеш
4. Ымлыҡ 5. Модаль һүҙҙәр
10. Күплек ялғауы ҡабул иткән һүҙҙе табығыҙ:
1. Китаптан 2. Йырсылар 3. Ерем 4. Ҡолонсаҡ 5. Ағиҙелкәй
11. *Башҡортса* һүҙе ниндәй һүҙ төркөмө?
1. Сифат 2. Исем 3. Ҡылым 4. Рәүеш 5. Алмаш
12. Исемгә хас булған грамматик категорияны билдәләгеҙ:
1. Хәбәрлек 2. Дәрәжә 3. Күләм
4. Барлыҡ-юҡлыҡ 5. Һөйкәлеш
13.*Был ергә былтыр ҙа еләккә килгәйнек* һөйләмендә *был* алмашы ниндәй төркөмгә ҡарай:
1. Күрһәтеү алмашы 2. Билдәһеҙлек алмашы
3. Зат алмашы 4. Юҡлыҡ алмашы 5. Һорау алмашы
14. Шартлы сифатты билдәләгеҙ:
1. Шәкәрле 2. Ҡышҡы 3. Матурыраҡ 4. Йәшел 5. Зәңгәрһыу
15. *Былтыр шул тауға походҡа барғайныҡ.* Был һөйләмдәге рәүештең төрөн билдәләгеҙ:
1.Хәл рәүеше 2.Ваҡыт рәүеше 3.Урын рәүеше
4.Сәбәп-маҡсат рәүеше 5.Күләм-дәрәжә рәүеше

Вариант В

1. *Йыуылған* ҡылымының йүнәлешен билдәләгеҙ:

1.Төп йүнәлеш 2.Ҡайтым йүнәлеше 3.Төшөм йүнәлеше

4.Уртаҡлыҡ йүнәлеше 5.Йөкмәтеү йүнәлеше

2.*Кеше ышанмаç хәбәр һөйләмә, ағай!* (Я.Хамматов).Һөйләмдә сифат ҡылым ниндәй заманды белдерә:

1. Үткән заман сифат ҡылым 2. Хәҙерге заман сифат ҡылым
3. Киләсәк заман сифат ҡылым 4. Бер заманды ла күрһәтмәй
5. Бында сифат ҡылым юҡ

3. *Һин дә көнөңдө бушҡа уҙғарма, ағай* (Я. Хамматов).Был һөйләмдәге рәүештең төрөн билдәләгеҙ:

1. Хәл рәүеше 2. Ваҡыт рәүеше 3. Урын рәүеше
4. Сәбәп-маҡсат рәүеше 5. Күләм-дәрәжә рәүеше

4. Сифатҡа хас грамматик категорияны билдәләгеҙ:

1. Дәрәжә 2. Һан 3. Йүнәлеш
4. Килеш 5. Билдәлелек-билдәһеҙлек

5. *Уҡына* ҡылымының йүнәлешен билдәлегеҙ:

1. Төп йүнәлеш 2. Ҡайтым йүнәлеше 3. Төшөм йүнәлеше
4. Уртаҡлыҡ йүнәлеше 5. Йөкмәтеү йүнәлеше

6. Өсөнсө затҡа ҡараған һәм берлектә торған ҡылымды табығыҙ:

1. Йоҡлай 2. Яҙаһың 3. Киләбеҙ
4. Уҡыйҙар 5. Ашайым

7.Бәйләүестәрҙе күрһәтегеҙ:

1. Ғәҙәттә, билдәле, күрәһең, бәлки, ихтимал
2. Тураһында, хаҡында, тарафынан, кеүек, өсөн
3. Әммә, ләкин, шуға күрә, һәм, шулай ҙа
4. Бик, үтә, ғәжәп, уғата, нәҡ, шаҡтай
5. Их, атаҡ-атаҡ, уф, эттәгенәһе, әйҙә

8. *<u>Белемлегә</u> йот юҡ, <u>белемһеҙгә</u> кот юҡ (Мәҡәл)* һөйләмендә аçтына һыҙылған һүҙ ниндәй һөйләм киçәге булып килгән?

1. Хәл 2. Тултырыусы 3. Аныҡлаусы 4. Хәбәр 5. Эйә

9. *Уҡытыусы ағай оҙон буйлы, ҡуйы ҡара мыйыҡлы, үткер ҡарашлы бер кеше икән* (Б.Бикбай).Был һөйләмдәге тиң киçәктәрҙең төрөн билдәләгеҙ:

1. Эйә 2. Хәбәр 3. Аныҡлаусы 4. Тултырыусы 5. Хәл

10. *Егет хәҙер үҙе матур ғына өндәшкәс, Алһыуҙың да ҡырыçлығы юғалды (Ғ.Ибраһимов)* һөйләмендә сәбәп эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү юлын күрһәтегеҙ:

1. Мөнәсәбәт һүҙ менән 2. Хәл ҡылым ярҙамында
3. Ерҙә һүҙе менән 4. Был эйәртеүле ҡушма һөйләм түгел
5. Интонация ярҙамында

Вариант С

1.Түбәндәге һөйләмдә ниндәй тыныш билдәһе ҡуйырға кәрәк: *Күсей ауылыныҡылар бөтәһе йырсы һәм бейеүсе булһа, Төркмәндекеләр (?) ауылы менән һунарсы* (Ә.Чаныш).

1. Өтөр 2. Һыҙыҡ 3. Ике нөктә
4. Нөктәле өтөр 5. Тыныш билдәһе кәрәкмәй

2. Теркәүеслеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдә, ябай һөйләмдәр бер-береһе менән ниндәй бәйләнештә тора икәнен асыҡлағыҙ: *Иптәш ҡыҙҙары артабан уҡыу өсөн төрлө ҡалаларға таралды, ә Сажидә юғары белем тураһында башына ла килтермәне.*

1. Икенсеһенең мәғәнәһен асыҡлау 2. Йыйыу
3. Бүлеү-кабатлау 4. Сағыштырыу-ҡаршы ҡуйыу

5. Икенсеһенең мәғәнәһен тултырыу

3.*Үрләттеләр минең бер һабаҡташымды (З.Ураҡсин)* һөйләменең төрөн билдәләгеҙ:

1. Билдәле эйәле һөйләм 2. Билдәһеҙ эйәле һөйләм
3. Дөйөм эйәле һөйләм 4. Эйәһеҙ һөйләм
5. Инфинитив-модаль һөйләм

4. *Хат көтөү* һүҙбәйләнешенең төрөн билдәләгеҙ:

1. Ярашыу 2. Башҡарылыу 3. һөйкәлеү
4. Йәнәшәлек 5. Дөрөҫ яуап юҡ

5. *Мин, беҙҙең осрашыу башҡасараҡ булыр, тип уйлағайным (Ш.Янбаев)* һөйләме ниндәй төргә ҡарай:

1. Эйә һөйләм 2. Хәбәр һөйләм 3. Аныҡлаусы һөйләм
4. Тултырыусы һөйләм 5. Хәл һөйләм

IV КУРС ӨСӨН ТЕСТ ҺОРАУҘАРЫ

Вариант А

1. *Ҡыҙ <u>бирмәк</u>, килен <u>төшөрмәк</u> - әүәл-әүәлдән килгән йола инде* (Н.Мусин)һөйләмендәге аҫтына һыҙылған затһыҙ ҡылымдарҙың төркөмсәһен билдәләгеҙ:

1. Исем ҡылым 2. Сифат ҡылым 3. Уртаҡ ҡылым
4. Хәл ҡылым 5. Ҡылым төркөмсәһенең береһенә лә ҡарамай

2.*Һайлай торғас, иң арыу тигән өсәүһе тороп ҡалған* (Ф.Иҫәнғолов) һөйләмендәге һандың төркөмсәһен билдәләгеҙ:

1. Тәртип һаны 2. Кәсер һаны3. Йыйыу һаны
4. Бүлем һаны 5. Сама һаны

3. *Ағас, урман, аяҡ, йүкә* һүҙҙәре нисек яһалған?

1. Яһаусы ялғауҙар ярҙамында 2. Һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән
3. Һүҙҙәрҙе бәйләү юлы менән 4. Һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән
5. Был һүҙҙәр яһалма түгел, тамыр һүҙҙәр

4. *Алъяпҡыс, аҡҡош, елғыуар, меңьяпраҡ, бишбармаҡ* һүҙҙәре нисек яһалған?

1. Яһаусы ялғауҙар ярҙамында 2. Һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән
3. Һүҙҙәрҙе бәйләү юлы менән 4. һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән
5. Был һүҙҙәр яһалма һүҙҙәр түгел, тамыр һүҙҙәр

5. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдә, ябай һөйләмдәр бер-береһе менән ниндәй бәйләнештә тора икәнен асыҡлағыҙ: *Ул миңә фронт хәлдәрен һөйләне, мин уны Мәскәү яңылыҡтары менән таныштырҙым* (Д.Ю.)

1.Һанап китеү 2.Ҡаршы ҡуйыу 3.Дөйөмләштереү
4.Икенсеһенең мәғәнәһен асыҡлау 5.Икенсеһенең мәғәнәһен тултырыу

6.*Былтыр шул тауға походҡа барғайныҡ.* Был һөйләмдәге рәүештең төрөн билдәләгеҙ:

1. Хәл рәүеше 2. Ваҡыт рәүеше 3. Урын рәүеше
4. Сәбәп-маҡсат рәүеше 5. Күләм-дәрәжә рәүеше

7. Рәүешкә хас грамматик категорияны билдәләгеҙ:

1. Дәрәжә 2. Һан 3. Йүнәлеш
4. Килеш 5. Билдәлелек-билдәһеҙлек

8. *Ҡыуҙырт* ҡылымының йүнәлешен билдәлегеҙ:

1. Төп йүнәлеш 2. Ҡайтым йүнәлеше
3. Төшөм йүнәлеше 4. Уртаҡлыҡ йүнәлеше
5. Йөкмәтеү йүнәлеше

9. Икенсе затҡа ҡараған һәм берлектә торған ҡылымды табығыҙ:

1. Йоҡлай 2. Яҙаһың 3. Киләбеҙ
4. Уҡыйҙар 5. Ашайым

10. Модаль һүҙҙәрҙе күрһәтегеҙ:
1. Ғәҙәттә, билдәле, күрәһең, бәлки, ихтимал
2. Тураһында, хаҡында, тарафынан, кеүек, өсөн
3. Әммә, ләкин, шуға күрә, һәм, шулай ҙа
4. Бик, үтә, ғәжәп, уғата, нәҡ, шаҡтай
5. Их, атаҡ-атаҡ, уф, эттәгенәһе,әйҙә

11. *Был турала белеүсе кеше булманы* һөйләмендә затһыҙ ҡылымды табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
1. Исем ҡылым 2. Сифат ҡылым 3. Уртаҡ ҡылым
4. Хәл ҡылым 5. Ҡылым төркөмсәһенең береһенә лә ҡарамай

12. Билдәһеҙлек алмаштарын күрһәтегеҙ:
1. Ошо, был, теге, анау, бынау, бындай, тегендәй
2. Кем, нимә, ҡайҙа, нисә, нисек
3. Һәр кем, һәр нәмә, бөтәһе, һәммәһе
4. Минең, һинең, уның, минеке, һинеке, уныҡы
5. Әллә кем, теләһә нимә, кемдер, ҡайҙандыр

13. *Икенсе көн* һүҙбәйләнешенең төрөн билдәләгеҙ:
1. Ярашыу 2. Башҡарылыу 3. һөйкәлеү
4. Йәнәшәлек5. Дөрөҫ яуап юҡ

14. *Йөҙәрләгән күҙҙәр Закирйәнгә төбәлгәйне* (Р.Низамов). Һөйләмдәге һандың төркөмсәһен билдәләгеҙ:
1. Тәртип һаны 2. Кәсер һаны3. Йыйыу һаны
4. Бүлем һаны 5. Сама һаны

15. Түбәндәге һөйләмдә ниндәй тыныш билдәһе ҡуйырға кәрәк: *Күңелем һиҙеп тора (?) гармун моңо бер Аҡйондоҙ өсөн генә шулай һибелә* (М.К.)
1.Өтөр 2.Һыҙыҡ 3.Ике нөктә
4.Нөктәле өтөр 5.Тыныш билдәһе кәрәкмәй

Вариант В

1. *Ҡайҙалыр яҡында ғына трактор йөрөгән, аттар кешнәгән, һыйырҙар мөңрәгән, эттәр һаулаған тауыштар ишетелә (Ғ.Ғүмәр).* Һөйләмдең төрөн билдәләргә:
1.Шарт эйәрсәнле эйәртеүле ҡушма һөйләм
2.Тиң эйәрсәнле ҡушма һөйләм
3.Тиң булмаған эйәрсәнле ҡушма һөйләм
4.Ҡатнаш ҡушма һөйләм
5. Дөрөҫ яуап юҡ

2. *Аҡселән өҫтөндә таң тантана итә, ҡоштар һайраша, аҡһыл күк томан күтәрелә, тотош офоҡ киң ҡыҙыл байраҡ тартҡан һымаҡ алһыуланып яҡтыра бара, иртәнге тынлыҡты ярып, тракторҙар эшкә тотона* (Б.Б.). Был ҡушма һөйләм нисә ябай һөйләмдән төҙөлгән?
1. Ике 2. Өс 3. Дүрт 4. Биш 5. Алты

3. Баш һәм эйәрсән һөйләмдәр араһында һыҙыҡ ҡуйылған осраҡты билдәләргә:
1. Разия ханымдың (?) "Атайығыҙ йоҡлай", - тигән киҫәтеүе етә
2. Кем аҡыллыраҡ (?) шул пирамиданың башына менеп ултыра
3. Балалар аталы көйө тилмереп йәшәмәһен (?) теләгем шул
4. Сентябрь тыуыуға ҡарамаҫтан (?) һауа ғәжәп йылы
5. Дөрөҫ яуап юҡ

4. *Был посылка кемдән, Вәлимә?* (С.Агиш).Төҙөлөшө буйынса был ниндәй һөйләм?
1. Ике составлы һөйләм, тарҡау, ябай
2. Кәм һөйләм
3. Ҡушма һөйләм
4. Ике составлы һөйләм, йыйнаҡ, ябай

5. Бер составлы һөйләм, тарҡау, ябай

5. *Тыуған ерен <u>белмәүсенән</u> Тыуған илен һорама* һөйләмендә аҫтына һыҙылған һүҙ ниндәй һөйләм киҫәге булып килгән?

1. Эйә 2. Хәбәр 3. Аныҡлаусы
4. Тултырыусы 5. Хәл

6.*Кемдәрҙе ҡайҙа алып китмәгән дә кемдәрҙең яҙмышын кемдәр менән тоташтырмаған был юлдар?(И.Ғиззәтуллин).* Һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ:

1. Хәбәр һөйләм 2. Бойороҡ һөйләм 3. Һорау һөйләм
4. Өндәү һөйләм 5. Риторик һорау һөйләм

7. *Башҡортостанда ҡарағай, ҡарағас, шыршы, ҡайын, имән, саған, йүкә, йыла, ҡарама һәм башҡа ағастар үҫә.* Был һөйләмдәге тиң киҫәктәрҙең төрөн билдәләгеҙ:

1. Эйә 2. Хәбәр 3. Аныҡлаусы
4. Тултырыусы 5. Хәл

8. *Ат аунаған ерҙә төк ҡала* һөйләмендә урын эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү юлын күрһәтегеҙ:

1. Мөнәсәбәт һүҙ менән 2. Хәл ҡылым ярҙамында
3. Ерҙә һүҙе менән 4. Был эйәртеүле ҡушма һөйләм түгел
5. Интонация ярҙамында

9. Түбәндәге һөйләмдә ниндәй тыныш билдәһе ҡуйырға кәрәк: *Күңел ни ҡушһа (?) ҡул шуны башҡара* (М.Кәрим).

1. Өтөр 2. Һыҙыҡ 3. Ике нөктә
4. Нөктәле өтөр 5. Тыныш билдәһе кәрәкмәй

10. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдә, ябай һөйләмдәр бер-береһе менән ниндәй бәйләнештә тора икәнен асыҡлағыҙ: *Укытыусы сағында ошо ниәтен бойомға ашыра алманы: һәйкәл өсөн акса табылманы, музей өсөн бина булманы* (Б. Рафиҡов).

1. һанап китеү 2. Ҡаршы ҡуйыу 3. Дөйөмләштереү
4. Икенсеһенең мәғәнәһен асыҡлау 5. Икенсеһенең мәғәнәһен тултырыу

Вариант С

1. *Әсәһе ҡараһыу-зәңгәр бәрхәткә теҙеүле ҡашмауын да һандыҡ төбөнән алып кейҙергәс, Мәликә быгаса Ҡуштирәктә һис кем күрмәгән, һис кем белмәгән илаһиә затҡа әүерелде лә ҡуйҙы* (Ә.Хәкимов). Тиң булмаған эйәрсән һөйләмле ҡушма һөйләмдең составында ниндәй ябай һөйләмдәр бирелгән:

1. Баш һөйләм, ике сәбәп һөйләм һәм аныҡлаусы һөйләм
2. Баш һөйләм, ике тултырыусы һөйләм һәм сәбәп һөйләм
3. Баш һөйләм, эйә һөйләм һәм ике аныҡлаусы һөйләм
4. Баш һөйләм, сәбәп һөйләм һәм ике аныҡлаусы һөйләм
5. Баш һөйләм, сәбәп һөйләм һәм аныҡлаусы һөйләм

2. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләм составындағы эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә бәйләнеү сараларын асыҡлағыҙ:

Йөктәге утындар таркалмаһын, улар берәмләп төшөп калмаһын өсөн, улым, уларҙы башта ук бәйләп, борғослап сығырға кәрәк ине (И.Ғиззәтуллин).

1. Килеш ялғауҙары ярҙамында3.Бәйләүес ярҙамында
2. Хәл ҡылым ялғауҙары ярҙамында 4.Теркәүес ярҙамында
5. Мөнәсәбәт һүҙ ярҙамында

3. Күп эйәрсәнле һөйләмдәрҙең ҡайһыһында эйәрсән һөйләмдәр үҙ-ара тиң булып килгән?

1. Барыһы ла Юлай һөйләгәнсә булһа, ниндәй матур, рәхәт тормош ҡороласаҡ (С.Мифтахов).

2. Кем ҡайһы ҡиәфәттә ултырһа, шул килеш бөтәһе лә, йылан арбағандай, ҡатып ҡалды (Ә.Хәкимов).

3. Ауылда атыш башланғас та, бер тауыштан көслө итеп "ура" ҡысҡырһағыҙ, шул еткән (Ә.Чаныш).

4. Беҙҙең һиңә иң ҙур кәңәш шул: кеше һине ҡәҙер итһен, тиһәң, иң элек һин үҙең кеше бул (Н.Иҙелбай).

5. Дөрөҫ яуап юҡ

4. Сәбәп эйәрсән һөйләмле эйәртеүле ҡушма һөйләмде күрһәтегеҙ:

1.Мин ҡайҙа барһам, һин шунда көтөп тораһың (И.Абдуллин).

2.Ҡояш сығыуға, ҡапҡа төбөндә мәхшәр ҡайнай ине (М.Кәрим).

3.Тормош хәүефле булғанға күрә, кәләш алырға уйламай торғандыр Хисмәтулла (Я.Хамматов).

4.Аҡман-тоҡман баҫылғас та, ҡыш сигенде (Я.Хамматов).

5.Мин шулай уйлайым: кеше бәхетенә кермә, боҙма (Ғ.Ғүмәр).

5. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмде күрһәтегеҙ:

1. Ураҡ урмаҡ – уйнамаҡ, бесән сапмаҡ – йән сапмаҡ (Мәҡәл).

2. Батша һалдаттары был урманды нисәмә тапҡыр һөҙөп сыҡҡан, әммә Хәбир батыр табылмаған (З.Биишева).

3. Таныш моңдоң, бәлки, меңенсе ҡат
Яңғырауы булыр ошо йыр (М.Кәрим).

4. Ауыл матурланғандан-матурланды, колхоз көсәйгәндән-көсәйҙе (Ғ.Ибраһимов).

5. Миңә рәхәт, миңә еңел, бөтәһе лә шундай асыҡ (М.Кәрим).

ДӨЙӨМ КУРСТЫ ҠАБАТЛАУ ӨСӨН ТЕСТАР

Вариант А

1. Башҡорт алфавиты ниндәй графика нигеҙендә төҙөлгән?

А. Латин графикаһы Б. Ғәрәп графикаһы

В. Урыҫ графикаһы (кириллица) Г. Грек графикаһы

2. Түбәндә бирелгән һүҙҙәр араһынан хәрефтәр һаны өндәр һаны менән тап килгән һүҙҙе билдәләгеҙ:

А. Емеш Б. Яулыҡ В. Еләк

Г. Аҡъяр Д. Юрғашты

3. Һуҙынҡы өндән башланған һүҙҙе күрһәтегеҙ:

А. Юлдаш Б. Ямғыр В. Еләк

Г. Йәйғор Д. Урман

4.Түбәндәге һүҙҙәр араһынан сингармонизм законына буйһонмаған һүҙҙе табығыҙ:

А. Полкты Б. Ҡошсолоҡ В. Тормоштоң

Г. Өйҙө Д. Төҙөлөштөң

5. *Сания Әхәт ҡыҙы Абдуллина профессияһы буйынса - уҡытыусы.* Һөйләмдең хәбәрен табып, уның ниндәй һүҙ төркөмөнән килгәнен билдәләгеҙ:

А. Исем Б. Сифат В. Һан

Г. Ҡылым Д. Рәүеш

6. *Айырылғанды айыу ашар.* Мәҡәлдә тәүге һүҙ һөйләмдең ниндәй киҫәге булып килеүен билдәләгеҙ:

А. Эйә Б. Хәбәр В. Тултырыусы

Г. Аныҡлаусы Д. Хәл

7. *Һөйләшер һүҙ күп әле.* Был һөйләмдә сифат ҡылым ниндәй заманды белдерә:

А. Хәҙерге заман сифат ҡылым

Б. Үткән заман сифат ҡылым

В. Киләсәк заман сифат ҡылым

Г. Шаһитлы үткән заман

Д. Билдәһеҙ киләсәк заман

8. *Ошо ергә былтыр ҙа еләккә килгәйнек.* Был һөйләмдә алмашты табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Зат алмашы Б. Күрһәтеү алмашы
В. Һорау алмашы Г. Юҡлыҡ алмашы
Д. Билдәһеҙлек алмашы
9. Ҡайһы һүҙ бер генә ижектән тора:
А. Алтынсы Б. Ауыл В. Тау
Г. Етен Д. Ғилем
10. Һаңғырау тартынҡынан башланған һүҙҙе табығыҙ:
А. Башҡортостан Б. Ҙур В. Ғалим
Г. Ҡарындаш Д. Заман
11. *Ап- аҡ, ифрат матур* сифаттары ниндәй дәрәжәлә?
А. Төп дәрәжәлә Б. Сағыштырыу дәрәжәһе
В. Артыҡлыҡ дәрәжәһе Г. Аҙһытыу дәрәжәһе
Д. Дәрәжәһе юҡ
12. Ҡағиҙә буйынса дөрөҫ яҙылған һүҙҙе күрһәтегеҙ:
А. Киоскта Б. Юристҡа В. Классты
Г. Металдан Д. Лозунгты
13. Һандарҙа ялғауҙарҙың яҙылышы ҡағиҙәгә тап килгән һүҙҙе күрһәтегеҙ:
А. 23-сө апрель Б. 1950-се йыл
В. 1-се һанлы интернат –мәктәп Г. 12-нсе рәт
Д. XX –се быуат
14. *Уларға бары дөрөҫөн генә әйтһендәр.* Был һөйләмдә ҡылымды табып, уның һөйкәлешен билдәләгеҙ:
А. Хәбәр һөйкәлеше Б. Бойороҡ һөйкәлеше
В. Теләк һөйкәлеше Г. Шарт һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше
15. Ҡайһы һүҙҙең бүленеше юлдан юлға күсереү ҡағиҙәһенә тап килгән:
А. А-тайҙы Б. Йыл-ъяҙма В. Йә-йғор
Г. Ауылдаш-тар Д. Ҡыу-аҡ
16. Урыҫ теленән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә ялғауҙарҙың яҙылышы дөрөҫ булған һүҙҙе күрһәтегеҙ:
А. Сентяберҙә Б. Автомобильдә
В. Шампуньды Г. Класста Д. Поезда
17. *Башҡортмон* һүҙендә ниндәй категория ялғауы бар?
А. Эйәлек заты ялғауы Б. Хәбәрлек заты ялғауы
В. Килеш ялғауы Г. Күплек ялғауы Д. Ялғау юҡ
18. Ҡайһы һүҙҙең яҙылышы дөрөҫ:
А. Көньяҡ Б. Гөльемеш В. Аҡъюлов
Г. Байъегет Д. Аҡъегет
19. Тик үҙгәртеүсе ялғауҙар ғына ҡабул иткән һүҙҙәр бирелгән юлды күрһәтегеҙ:
А. Юлсы, юлһыҙ, юлдаш Б. Эшсе, эшсән, эштә, эшләү
В. Иректе, иректән, иреккә, иректең Г. Ташсы, ташлы, ташһыҙ
Д. Елкәй, елһеҙ, елләтеү
20. *Йығылыу, тәгәрәү, ҡолау, ауыу һүҙҙәрен* мәғәнәләре буйынса нисек атап була?
А. Синонимдар Б. Антонимдар
В. Омонимдар Г. Омографтар Д. Омофондар
21. *Ҙур – бәләкәй, ауыр – еңел* һүҙҙәре мәғәнәләре буйынса нисек атала?
А. Синонимдар Б. Антонимдар
В. Омонимдар Г. Омографтар Д. Омофондар
22. *Батыр бер үлер, ҡурҡаҡ ҡырҡ үлер.* Мәҡәлендә икенсе һүҙҙең һөйләмдә ниндәй хәл икәнлеген билдәләгеҙ:

А. Рәүеш хәле Б. Ваҡыт хәле В. Кире хәл
Г. Шарт хәле Д. Күләм-дәрәжә хәле

23. *Аҡ алъяпҡыс быуҙым да,*
Ҡулдарымды йыуҙым да
Ваҡ бәлештәр бешерҙем... (К.Кинйәбулатова).
Был һөйләмдәге исемдәр һөйләмдең ниндәй киҫәге булып килгән?
А. Эйә Б. Хәбәр В. Тултырыусы
Г. Аныҡлаусы Д. Хәл

24. Һөйләмдәге тиң киҫәктәрҙең төрөн билдәләгеҙ: Ниңә һуң үҙең мине түҙергә, сыҙарға, күнегергә, көтөргә өгөтләйһең?
А. Тиң эйәләр Б. Тиң хәбәрҙәр
В. Тиң тултырыусылар Г. Тиң аныҡлаусылар Д. Тиң хәлдәр

25. Яңғыҙлыҡ исмедәрҙең ҡайһыһында ялғауҙар дөрөҫ яҙылған.
А. Бресткә Б. Кирилды В. Донбасста
Г. Томскиҙә Д. Шмидте

26. *Ул университетҡа уҡырға быйыл инде.* Һөйләмдә рәүеште табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Урын рәүеше Б. Төп рәүеш
В. Күләм-дәрәжә рәүеше Г. Ваҡыт рәүеше Д. Оҡшашлыҡ рәүеше

27. Исемгә хас грамматик категорияны билдәләгеҙ:
А. Заман Б. Дәрәжә В. Килеш
Г. Йүнәлеш Д. Һөйкәлеш

28. *Күк йөҙөндә яҙғы ҡояш балҡый.* Һөйләмдәге өсөнсө һүҙҙең ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарауын билдәләгеҙ:
А. Исем Б. Сифат В. Һан
Г. Ҡылым Д. Рәүеш

29. *Был турала белеүсе кеше булманы.* Һөйләмдә ҡылымды табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Исем ҡылым Б. Хәл ҡылым
В. Уртаҡ ҡылым Г. Сифат ҡылым Д. һөйләмдә ҡылым юҡ

30. *Баланың китабы* һүҙбәйләнешенең төрөн билдәләгеҙ:
А. Ярашыу Б. Башҡарылыу В. Һөйкәлеү
Г. Йәнәшәлек Д. Дөрөҫ яуап юҡ

31. *Һыбайлылар, юлға һыйыша алмай, юл эргәһендәге сиҙәмлектән киләләр ине.* Һөйләмдә эйәне табып, уның ниндәй һүҙ төркөмөнән килеүен билдәләгеҙ:
А. Исемдән Б. Сифаттан В. Алмаштан
Г. Исем ҡылымдан Д. Сифат ҡылымдан

32. *Ул һайрай мең телдә, булғанға күп илдә.* Һөйләмдә хәлде табып, уның төрөн билдәләгеҙ:
А. Рәүеш хәле Б. Ваҡыт хәле В. Кире хәл
Г. Шарт хәле Д. Күләм-дәрәжә хәле

33. *Үҙем генә беләм юлдар бикле*
Уҙғандарға кире ҡайтырға... (Р.Бикбаев). Һөйләмдә ниндәй тыныш билдәһе ҡуйырға кәрәк:
А. Өтөр Б. Һыҙыҡ В. Нөктәле өтөр
Г. Ике нөктә Д. Тырнаҡ

34. *Йәнгол кеҫәһенән махорка сығарып төрөргә булғайны – ҡағыҙы булмай сыкты.* (Һ. Дәүләтшина). Был теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдә ябай һөйләмдәр бер-береһе менән ниндәй мәғәнә мөнәсәбәтендә тора?
А. Һанап китеү Б. Ҡаршы ҡуйыу В. Дөйөмләштереү
Г. Икенсеһенең мәғәнәһен асыҡлау Д. Икенсеһенең мәғәнәһен тултырыу

35. *Үҙең теләп кейгән камытың муйыныңды кырмаһын.* Эйәрсән һөйләмде табып, уның төрөн билдәләгеҙ:

А. Тултырыусы һөйләм   Б. Аныҡлаусы һөйләм

В. Хәл һөйләм   Г. Эйә һөйләм   Д. Хәбәр һөйләм

36. *Ә, ләкин, әммә, тик, шуға ҡарамаҫтан.* Теркәүестәрҙең төрөн билдәләгеҙ:

А. Бүлеү теркәүестәре   Б.Һығымта теркәүестәре

В. Йыйыу теркәүестәре   Г.Ҡабатлау теркәүестәре

Д. Ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре

37. *Әсәйем – укытыусы, атайым – инженер.* Был һөйләмдә һыҙыҡтың ҡуйылышы ҡайһы ҡағиҙә менән аңлатыла?

А. Дөйөмләштереүсе һүҙ алдында ҡуйылған.

Б. Баш һөйләм менән эйәрсән һөйләм араһында ҡуйылған.

В. Инеш һүҙҙе айырыу өсөн ҡуйылған.

Г. Бер үк һүҙ төркөмөнән килгән эйә менән хәбәр араһында ҡуйылған.

Д. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр араһында ҡуйылған.

38. *Польшала, Венгрияла, Германияла гасролдә йөрөп ҡайттыҡ.* Бер составлы һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ:

А. Билдәле эйәле һөйләм   Б. Билдәһеҙ эйәле һөйләм

В. Атама һөйләм   Г. Эйәһеҙ һөйләм   Д. Дөйөм эйәле һөйләм

39. Күләм-дәрәжә эйәрсән һөйләмле эйәртеүле ҡушма һөйләмде табығыҙ:

А. Кеше ни тиклем күберәк тел белһә, уның культура кимәле лә шул тиклем юғарыраҡ.

Б. Ҡайҙа йәштәр, шунда шаян һүҙ, шау-шыу, уйын-көлкө

В. Кем эшләмәй, шул ашамай

Г. Йәҙ һум аҡсаң булғансы, йөҙ дуҫың булһын.

Д. Килбәте ниндәй – күләгәһе шундай.

40. *Хәҙер, Аллаға шөкөр, донъя тыныс*. Был һөйләмдә сифат һөйләмдең ниндәй киҫәге булып килгән?

А. Эйә   Б. Хәбәр   В. Тултырыусы

Г. Аныҡлаусы   Д. Хәл

Вариант В

1. Яңғырау тартынҡынан башланған һүҙҙе күрһәтегеҙ:

А. Сәғәт Б. Фатима В. Яҡташ Г. Шарлауыҡ Д. Цифр

2. Ҡайһы һүҙҙә ялғау дөрөҫ яҙылмаған:

А. Ноябрҙа Б. Билеттар В. Календарҙы Г. Июндә Д. Слесарҙы

3. Ҡайһы һүҙҙә орфоэпик ҡағиҙәнең боҙолоуы күҙәтелә:

А. [баБай] В. [уаҡыт] С. [балыҡ] D. [ялБыр] F. [кибә]

4. Дөрөҫ яҙылмаған һүҙҙе билдәләгеҙ:

А. Гөльямал В.Ашъяулыҡ С. Тәьҫир D. Йөръәт F. Аҡъюл

5. Баҫым дөрөҫ ҡуйылмаған һүҙҙәр төркөмөн билдәләгеҙ:

А. барһЫн, килһЕн, йәшәһЕн, илаһЫн

Б. сӨнки, фӘҡәт, гӘрсә, йӘнә

В. уҡыйбЫҙ, яҙаһығЫҙ, эшләйЕм

Г. урмандА, өйҙӘ, эштӘ, ҡалалА

Д. бАрсы, эшлӘйсе, һөйлӘйсе

6. Ябыҡ ижектәрҙән генә торған һүҙҙе билдәләгеҙ:

А. СәләмБ. Ауыл В. Китап Г. Ҡапҡас Д. Һөйләүсе

7. Ижектәргә дөрөҫ бүленмәгән һүҙҙе күрһәтегеҙ:

А. Хә-реф Б. Ҡуль-яҙ-ма В. Са-ма-уыр Г. Бу-яу Д. Тә-ьмин

8. Тел фәненең ниндәй бүлеге телдең дөрөҫ әйтелешен өйрәнә:

А.фонетика   Б.Лексикология   В. Орфоэпия   Г.Орфография   Д.

Пунктуация

9. Дөрөҫ ялғау ҡабул иткән һүҙҙе күрһәтегеҙ:

А.Боролошто Б. Көсөктең В. Һонторҙы Г. Ҡолондың Д. Төрөкте

10. «Һалҡын» күҙе ҡайһы осраҡта күсмә мәғәнәлә ҡулланылған:

А.Һалҡын ҡараш Б.Һалҡын һыу В. Һалҡын көн

Г.Һалҡын ҡыш Д. Иртәнге һалҡын

11. *Аҡыллыға серем систем –*

Үҙе теләп улы итте;

Бер ... серем систем –

Теләмәҫтән ҡоло итте. (М. Кәрим)

Күп нөктәләр урынына нимә ҡулланырһығыҙ:

А.СинонимБ.Антоним В. Омоним

12. Төп башҡорт һүҙҙәрен күрһәтегеҙ:

А. Мосафир, нәтижә, фәҡәт, ғөмүми

Б. Ҡар, көн, болот, ҡорот, баш

В. Мейес, эшләпә, дегет, ситса

Г. Телефон, гравюра, телеграф

Д. Хәүеф, хәрәкәт, мөхәббәт

13. Ҡайһы юлда диалектизмдар бирелгән:

А. Айырым, бергә

Б. Ҡыҙҙар, ҡыҫтар, ҡыҙлар

В. Аршын, хан, социализм, сажин

Г. Бағыу, ейеү, шәкерт, һабаҡ

Д. Брокер, купон, мораторий

14. Ҡайһы фразеологик берәмек *өндәшмәү* мәғәнәһен бирә:

А. Ауыҙға йөҙөк йәшереү Б. Ауыҙ бешеү В. Ауыҙ йырыу

Г. Ауыҙҙан ут сәсеү Д. Ауыҙын ябыу

15. Ҡылым, уртаҡ ҡылым, ҡушма ҡылым, юҡлыҡ. Ҡайһы һүҙ бирелгән грамматик мәғәнәгә эйә:

А. Барырға кәрәк Б.Уҡымаған булған В. Кисмәү

Г. Төҙөмәҫкә ине Д.Яратҡан булған

16. Тик яһаусы ялғауҙар ҡабул иткән тамырҙаш һүҙҙәрҙе билдәләгеҙ:

А. Яуҙаш, яусыл, яугир

Б. Уҡыу, уҡыусы, уҡытыусы, уҡыусымын

В. Кластан, класташ, класһыҙ

Г. Урманлы, урмансы, урмандан

Д. Баламын, балам, балаһығыҙ

17. Парлы һәм ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылған төркөмөн билдәләгеҙ:

А. Ҡара диңгеҙ, йырлай-йырлай, асыҡ һары, Үрге Мораҡ

Б. «Урал» колхозы, «Салауат» исемендәге колхоз, Ваҡыт-ваҡыт

В. Сәй-шәкәр, ҡул-яҙма, көскә-көскә

Г. Ағза корреспондент, Өфө-Ҡазан самолеты, илке-һалҡы

Д. Быйыл, ҡараҡош, Ағиҙел, «Ватандаш» журналы

18. Ҡайһы һүҙгә ялғау дөрөҫ ҡушылмаған:

А. Приискының Б. Металға В. Поезға Г. Танкының Д. Августҡа

19. Ҡылым ниндәй грамматик категориялар менән үҙгәрә:

А. Һөйкәлеш, заман, зат, һан, килеш, йүнәлеш, күләм

Б. Һөйкәлеш, заман, зат, һан, йүнәлеш, дәрәжә

В. Һөйкәлеш, заман, зат, һан, барлыҡ-юҡлыҡ, йүнәлеш, күләм

Г. Заман, зат, һан, дәрәжә, йүнәлеш, күләм

Д. Һөйкәлеш, заман, зат, барлыҡ-юҡлыҡ, һан, килеш, йүнәлеш

20. Берлек мәғәнәһен аңлатҡан исемде табығыҙ:

А. Ағиҙелкәйҙәрҙе аша сыҡтым ... (Халыҡ йыры)
Б. Салауаттар тыуыр әле тағы ла.
В. Апайымдар беҙгә килә.
Г. Ағастар йәшелләнә.
Д. Йондоҙҙарға осоп етәһе.
21. *Өй башы – күҙәтеү өсөн иң ҡулай урын.*
Аҫтына һыҙылған исемдең килешен билдәләгеҙ:
А. Төп килеш Б. Эйәлек килеш В. Төбәү килеш
Г. Төшөм килеш Д. Урын-ваҡыт килеш
22. *Һинең янда һәр саҡ шатмын, илгәҙәкмен,*
Осоп төшәм – елбәҙәкмен.
Аҫтына һыҙылған һүҙҙең затын билдәлә:
А. I эйәлек заты Б. II эйәлек заты В. III эйәлек заты
Г. I хәбәрлек заты Д. II хәбәрлек заты.
23. Төп сифатты билдәләгеҙ:
А. Оялсан бала Б. Йәйге көн В. Еҙ батмус
Г. Ситса күлдәк Д. Иртәнге томан
24. *Берәүҙән*икәү яҡшы, икәүҙән өсәү яҡшы.
Аҫтына һыҙылған һандың төркөмсәһен билдәлә:
А. төп һан Б. Рәт һаны В. бүлем һаны Г. самаһаны Д. йыйыу һаны
25. Ҡайһы һандың яҙылышы ҡағиҙәгә тап килмәй:
А. 7-се рәтБ. 1998-1999 уҡыуйылы В. 5-се синыф
Г. 9-10 йылД. 10-лаған һорау
26. *Һәм беләм, һинең ҡыҙың да,*
Минеке кеүек, матур,
Шулай бит: һәр ата өсөн
Үҙ ҡыҙы була алтын. (Р. Ниғмәти)
Күрһәтелгән алмаштың төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Зат алмашы Б. Күрһәтеү алмашы В. Һорау алмашы
Г. Билдәләү алмашыД. Эйәлек алмашы
27. Хәҙерге заман хәл ҡылым ҡулланылған һөйләмде табығыҙ:
А. *Бәхетле Һәм мул тормошҡа өлгәшеү өсөн әле күп көс* һалырға *кәрәк ине.*
Б. Бөгөнгө көндә ҡаҙ өмәһе байытылып, төрлө биҙәктәргә биҙәлеп, ауыл хаҡынынңкүңелле байрамдарының береһенә әүерелде.
В. Иманһыҙлыҡ – был донъяла
Әсә телен һанға һукмау. (Р. Мифтахов)
Г. Тарихты белмәй үҫкән бала бөгөнгө тормошҡа баһа бирә алмаясаҡ.
Д. Ҡатын-ҡыҙҙың йорт усағын һәр саҡ утлы тотоусыбулыуына күнеккәнбеҙ.
28. Йөкмәтеү йүнәлешендә тороусы ҡылымды күрһәт:
А.Хат яҙҙырБ. Мал ҡараштыВ.Матурбиҙәлде
Г. Табипҡа күрен Д. Тырышып эшлә
29. Ҡушма рәүеште билдәлә:
А.Бөгөн Б. Шәп В. Ҡышын Г. Ҡутарғансы Д. Шунлыҡтан
30. *Сабый саҡта ниндәй бала үҙенә күберәк иғтибар биреүҙе теләмәй* ҙә *иркәләнергә яратмай икән?*
Аҫтына һыҙылған һүҙҙең ниндәй һүҙ төркөмө булыуын билдәлә:
А. Теркәүес Б. Киҫәксә В. Бәйләүес Г. Ымлыҡ Д. Алмаш
31. Эйәртеүсе һүҙ менән эйәреүсе һүҙ араһында һөйкәлеү бәйләнеше булған һүҙбәйләнеште табығыҙ:
А. Ағиҙел буйы Б. Һағыштарыма үлсәү булды
В. Азаттың тубы Г. Ҡанатымды ҡайырҙы Д. Беҙ тапшырабыҙ
32. Ҡайһы һөйләмдә тура тултырыусы ҡулланылған:

А. Яҙ еткәс, тирә-яҡты ҡыйҙан таҙартабыҙ.

Б. 8 март байрамына әсәйемә бик матур бүләк әҙерләнем.

В. Уралҡайҙан бейек, ай, тау булмаç. (Йырҙан)

Г. Юрамалуныңтураһындаяманхәбәртаратҡан.

Д. Һүҙҙәюҡ, беҙ–Рәсәйнеңбереләшә, ләкинбылхәлпайтәхеткәил-еребеҙҙәтеләһәниндәйбаш-баштаҡлыҡҡылырғатигәндеаңлатмай. (Б. Рафиҡов)

33. *Әгәр миңә ышанаһың икән –*

Бер ҡасан да минең турала

Теләһә ниндәй үткенсенән һорап,

Яҙмышымды хата юрама. (Р. Ғарипов)

Билдәләнгән һүҙ ниндәй һөйләм киҫәге булып тора:

А. Хәбәр Б. Тултырыусы В. Аныҡлаусы

Г. Сәбәп хәле Д. Шарт хәле

34. Ике составлы һөйләмде табығыҙ:

А. Өфөнән, таланттар табыу ниәте менән, музыка училищеһының беруҡытыусыһы Йомағужа урта мәктәбенә килеп төштө. (Ф.Рәхимғолова)

Б. Мөхәббәт тигән нәмәне ниндәйҙер алдан уйланған пландар ҡыҫымына буйһондороп буламы ни? (М. Хәйҙәров)

В. Бер генә бөртөк орлоҡто ла яр өҫтөндә ҡалдырмаҫҡа, әрәм-шәрәм итмәҫкә! (Б. Ишемғолов)

Г. Йәйә бөктөрөргә кәрәк! (К. Мәргән)

Д. Бына баҡса ултырттыҡ, киләһе йыл килгәндә үҙеңде алма, ҡарағаттар менән һыйларбыҙ. (А. Таһиров)

35. Бер составлы һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ:

Бер ҡыйыуға мең ҡурҡаҡты ла алмаштырмайҙар. (Мәҡәл)

А. Билдәле эйәле һөйләм

Б. Билдәһеҙ эйәле һөйләм

В. Дөйөм эйәле һөйләм

Г. Эйәһеҙ һөйләм

Д. Атама һөйләм

36. Тиң киҫәктәрҙе табып, ниндәй һөйләм киҫәктәре булыуҙарын асыҡлағыҙ: *Менәүәрә бына өсөнсө йыл инде клуб мөдире һәм китапханасы булыпэшләй ине.* (Н. Мусин)

А Тиң эйәләр Б. Тиңхәбәрҙәр В. Тиң аныҡлаусылар

Г. Тиң тултырыусылар Д. Тиң хәлдәр

37. Һөйләмдә һыҙыҡ ҡуйылышы ниндәй ҡағиҙә менән аңлатыла:

Малай саҡта Усманды бөтә нәмә лә – айҙағы көйәнтәле ҡыҙ ҙа, күктәге һанап бөткөһөҙ йондоҙҙар ҙа, буйға һыҙғылаған йәшен дә ҡыҙыҡһындыра ине.(«Аманат» журналынан)

А. Баш һөйләм менән хәбәр эйәрсән һөйләм араһында;

Б. Тиң киҫәктәрҙән һуң килгән дөйөмләштереүсе һүҙ алдынан;

В. Дөйөмләштереүсе һүҙ һуңында һаналып киткән тиң киҫәктәр алдынан;

Г. Теҙмә ҡушма һөйләм составындағы ябай һөйләмдәр араһында.

Д. Баш һөйләм менән тултырыусы һөйләм араһында.

38. Өтөрҙәрҙең ҡуйылышын аңлатығыҙ:

Шул ваҡыт, әмәлгә ҡаршы, рота командиры килеп сыҡты бит.(Ғ. Ибраһимов)

А. Өндәш күҙ эргәһендә;

Б. Айырымланған хәл әйтеме;

В. Инеш һүҙ эргәһендә;

Г. Тиң киҫәктәр араһында;

Д. Инеш һүҙбәйләнеш эргәһендә.

39. *Ысынлап та, бөгөн ҡатынының, Айһылыуҙың, төҫөндә ризаһыҙлыҡ, тауышында һүҙ көрәштерергә әҙерлек күренә ине.* (З. Биишева)

Айырымланған һөйләм киҫәгенең төрөн билдәләгеҙ:

А. Айырымланған аныҡлаусы

Б. Айырымланған өҫтәлмәлек

В. Айырымланған тултырыусы

Г. Айырымланған ваҡыт хәле

Д. Айырымланған рәүеш хәле

40. Килтерелгән өҙөк ниндәй стилдә яҙылған:

Башҡортостандың төньяҡ-көнсығыш райондарында сармат дәүеренә ҡараған өсөнсө төр археологик ҡомартҡылар бар. 1964 йылғы археологик экспедиция Салауат районы Торналы ауылы эргәһендә Ҡалатау тип аталған тарихи урынды тикшерҙе. Үткәрелгән ҡаҙыныуҙар ул урынға Ҡалатау тип юҡҡа ғына исем бирелмәгәнлеген асыҡланы. (Н. Мәжитов)

А. Йәнле һөйләү стиле Б. Матур әҙәбиәт стиле В. Фәнни стиль

Г. Публицистик стиль Д. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле.

41. *Төрлө кире тойғо-кисерештәр(?) ҡайғы, ҡурҡыу, кәмһенеү, ярһыу(?) былар бөтәһе лә йөрәктең ҡан тамырҙарын туҙҙыра.*(«Башҡортостан ҡыҙы» журналынан). Һорауҙар урынына тейешле тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ:

А. Өтөр менән һыҙыҡ

Б. Парлы һыҙыҡ

В. Ике нөктә менән һыҙыҡ

Г. Һыҙыҡ менән ике нөктә

Д. Парлы ике нөктә

42. Ҡушма һөйләм составындағы һөйләмдәр араһында өтөр ҡуйылышынаңлатығыҙ:

Һуңғы йылдарҙа республикалағы йылғалар менән күлдәр нык һайыҡты, хатта Ағиҙел, Дим, Һаҡмар, Ашҡаҙар, Яйыҡ, Ыҡ, Төйәләҫ, Эйек кеүек ҙур йылғаларҙың да һыуы кәмене. («Башҡортостан» газетаһынан)

А. Һығымта яһаусы теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдә.

Б. Ҡаршы ҡуйыу теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдә.

В. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәге баш һөйләм менән сәбәп һөйләм араһында.

Г. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәге баш һөйләм менән тултырыусы һөйләм араһында.

Д. Бүлеү теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдә.

43. Эйә һөйләмле эйәртеүле ҡушма һөйләмде табығыҙ;

А. Үҙегеҙгә мәғлүм: Муса Мортазин бригадаһы Уральск фронтында Дутов бандаларына ҡаршы яңынан үлемесле һуғышҡа ташланды. (Ф. Иҫәнғолов)

Б. Тальян гармун байрамының тағы ла бер әһәмиәте шунда: ул халыҡ ижадын пропагандалай, художестволы ижадтың жанрҙарын байыта, уның яңынан-яңы мөмкинлектәрен аса. («Агиҙел» журналынан)

В. Йомабай Иҫәнбаев Европа илдәрендә булғанда концертты ниндәй көй менән башлап ебәрһә, ул бында ла шул уҡ көйҙәрен ҡурайҙа уйнаны.(Ғ. Сөләймәнов)

Г. Белә Ризуан: тәү ҡарашҡа баҫалҡы, йыуаш холоҡло Фәйзулла − алдына алғанын ҡуймай торған кеше. (Н. Мусин)

Д. Ҡалай китергә, ниндәй һылтау табырға − шул турала уйлай башланым. (Д. Юлтый)

44. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ:

Совхозда эштәр ауырлашҡандан − ауырлаша бара: ирҙәрҙе генә түгел, ҡыҙҙарҙы ла һуғышҡа сүпләй башланылар. (Ш. Биҡҡол)

А. Хәбәр эйәрсән һөйләм

Б. Тултырыусы һөйләм

В. Шарт һөйләм

Г. Сәбәп һөйләм

д. Маҡсат һөйләм

45. Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәнең төрөн билдәләгеҙ:

Төн ни тиклем ҡараңғы булмаһын, поездар нн тиклем ҡыҙыулыҡ менән үтмәһендәр, ҡараңғылыҡты тишеп, төбәлеп ҡараған күҙҙәр вагон площадкалары өҫтөндә барған нәмәләрҙең шәүләләрен бик асыҡ айыралар.(С. Ҡудаш)

а. Бер-бер артлы эйәреүсе эйәрсән һөйләмле ҡушма һөйләм

б. Тиң эйәрсән һөйләмле ҡушма һөйләм

в. Тиң булмаған эйәрсән һөйләмле ҡушма һөйләм

г. Ҡатнаш ҡушма һөйләм

д. Теҙем

46. *Барған Һуҡмағың упҡынға илткән икән,*

Йә ул ошо юлға етмәй бөткән икән,

Ҡәһәрләмә ул һукмаҡты, ул яҡтарҙы:

Беҙ үҙебеҙ һалабыҙ бит һуҡмаҡтарҙы. (Р. Шәғәлиев)

Тиң булмаған эйәрсән һөйләмле ҡушма һөйләмдең составында ниндәй ябай һөйләмдәр бирелгән:

а. Баш һөйләм, ике сәбәп һөйләм, шарт һөйләм

б. Баш һөйләм, ике кире һөйләм һәм эйәһөйләм

в. Баш һөйләм, сәбәп һөйләм, ике шарт һөйләм

г. Баш һөйләм, ике аныҡлаусы һөйләм, шарт һөйләм

д. Баш һөйләм, шарт һөйләм, сәбәп һөйләм

47. *Сәскесең көйләнмәһә, орлоҡ йүнләп күмдерелмәһә, агрегат боролған урындарҙа сей ҡалһа, гектарға өс миллион ғына орлоҡ ята, ә ҡалғаны ҡош-ҡортҡа ем генә була. (Ш.Янбаев)*

Ҡушма һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ:

а. Тиң күп эйәрсәнле ҡушма һөйләм

б. Тиң булмаған күп эйәрсәнле ҡушма һөйләм

в. Теҙмә ҡушма һөйләм

г. Ҡатнаш ҡушма һөйләм

д. Теҙем

48. Атама һөйләмдәрҙән төҙөлгән ҡушма һөйләмде табығыҙ:

А. Тиҙҙән Дим туғайҙарында, ағастарға сырмала-сырмала, ҡомалаҡтар үрләр, ҡара бөрлөгәндәр бешер, муйылдар шау сәскәгә күмелер, һандуғастар кинәнеп һайрар, кәкүктәр саҡырыр. («Башҡортостан ҡыҙы» журналынан)

Б. Күк йөҙөндә аҙ ғына ла болот әҫәре юҡ ваҡытта, бөтә дала үҙенең күкрәгенә ал, ҡыҙыл, зәңгәр сәскәләр ҡаҙап байрам иткәндә, бөтә болон сәскәләр еҫенә ҡойонғанда, һауала, ағас башында, ҡурай өҫтәрендә, талдарҙың ботаҡтарында һандуғастар, ялан турғайҙары уҙышып-уҙышып һайрағанда, байып барған ҡояшты ҡарап һоҡланаһың, уны яратаһың. (Б. Ишемғолов)

В. Эш өҫтөндә ҡайнап үтте йылдарым,

Юл ыңғайы тыуып үҫте йырҙарым;

Эштә ҡайнап, урғып тыуҙы йырҙарым,

Йырҙар булып түгелеп барҙы йылдарым. (З. Биишева)

Г. Зөлхизәнең өҫтөндә алтын уҡалар менән сигелгән ал ебәк күлдәк, алтын алҡалар, ынйы муйынсалар, аҫыл ташлы беләҙек, йөҙөктәр, аяғында сәмсәле ҡыҙыл итек, башында ынйылы ҡалпаҡ. (З. Биишева)

Д. ЛевТолстойкүпйылдарбуйыйәйайҙарынбашҡорттарараһынаҡымыҙэсергәкиләт органбулған, улбашҡорттарҙыңғөрөф-ғәҙәттәрен, йолаларынөйрәнгән, уларменәнбергәһабантуйҙар, бәйгеләройоошторған, һунарғайөрөгән. («Ағиҙел» журналынан)

49. Нөктәле өтөрҙөң ҡуйылышын аңлатығыҙ:

Уралып ятҡан Уралда,

Әле алай һөйләшеп,

Әле былай һөйләшеп;
Күгәрсендәй гөрләшеп,
Икәү-өсәү серләшеп;
Сыйырсыҡтай эркелешеп,
Ҡара ҡаҙҙай теҙелешеп;
Иртән ҡолон бәйләгән,
Күсә йөрөп йәйләгән
Һылыу-һылыу ҡыҙҙар бар. (Ҡобайыр)

А. Теҙмә ҡушма һөйләмдә
Б. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдә
В. Теҙемдә
Г. Теркәүесеһеҙтиңкиҫәклеябайтарҡауһөйләмдә
Д. Ябай һөйләмдә хәл әйтемдәренең араһында

50. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләм составындағы эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә бәйләнеү сараларын асыҡлағыҙ:

*Әҙһәм, һуғыш ауырыуҙары үтә ҡыйын булһа ла, ауыҙ-танауға ҡором тулһа ла, үҙенә*һәм *Хәйретдингә төшкән бурысты еренә еткереп үтәне.(Р. Низамов)*

А. Килеш ялғауы ярҙамында
Б. Хәл ҡылым ялғауҙары ярҙамында
В. Бәйләүес ярҙамында
Г. Теркәүес ярҙамында
Д. Мөнәсәбәт һүҙ ярҙамында

Критерии оценки (в баллах*) (должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

За каждый правильный ответ в тесте студент получает1 балл. За тестовые задания студент в итоге может набрать максимум 20 баллов.

Задания для составления словаря

1.Әҙәби әҫәрҙәрҙә ҡулланылған иҫкергән һүҙҙәрҙең персонаждың телмәрен индивидуалләштереүҙәге роле.

2.Т.Ғарипова әҫәрҙәрендә ҡулланылған фразеологизмдар.

3.Йөн, дебет (мамыҡ), күн, тире эшкәртеүгә, киндер һуғыуға бәйле һүҙҙәр. Уларҙы эшкәртеү өсөн ҡулланылған ҡорамалдарҙың атамалары.

4.Йорт-ҡаралты, йыһаз атамалары.

5.Һауыт-һаба, аҙыҡ-түлек өлкәһенә ҡараған һүҙҙәр.

6.Кейем-һалымды белдергән һүҙҙәр.

7.Нумератив һүҙҙәр, уларҙы ҡулланыу үҙенсәлектәре.

Критерии оценки (в баллах*) (должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

- *8-10 баллов выставляется студенту,* если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, студент свободно владеет терминологическим аппаратом, высказывает свою точку зрения по проблеме, аргументировано отвечает на вопросы;

- *5-7 баллов выставляется студенту,* если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, студент владеет терминологическим аппаратом, свою точку зрения по проблеме не имеет, скованно отвечает на вопросы*;*

- *2-4 баллов выставляется студенту,* если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, свою точку зрения по проблеме не имеет, не может отвечать на дополнительные вопросы.

5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины

Основная литература:

1. Башкирский язык [Электронный ресурс]: учебник для студентов филологического факультета высших учебных заведений / Г.Р. Абдуллина [др.]. — Уфа: Китап, 2012. — Электрон. версия печ. публикации. — на баш.яз. — Доступ возможен через Электронную библиотеку БашГУ. — <URL:https://elib.bashedu.ru/dl/corp/Valievaidr_Bashkirskijjazyk_dljavuzov_2012.pdf>.
2. Латыпова Р.М. Лингвистический анализ: Учебно методическое пособие и упражнения для студентов филологических факультетов вузов (электр.)//https://bashedu.bibliotech.ru/Reader/Book/1008 — <URL:https://elib.bashedu.ru/dl/read/LatypovaLingvistAnaliz.pdf>.

Дополнительная литература:

3. Кейекбаев, Ж. Ғ. Башҡорт теленең фонетикаһы; Фонетика башкирского языка : Тасуири һәм сағыштырма-тарихи тикшеренеү тәжрибәһе : Опыт описательного и сравнительно-исторического исследования .— 2-е изд. — Уфа : БГУ, 2002 .— 212 бит. // http: // http://ecatalog.bashlib.ru

4. Кейекбаев Ж.Ғ. Хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы һәм фразеологияһы = Лексика и фразеология современного башкирского языка : уҡыу ҡулланмаһы : учеб. пособие / Ж. Ғ. Кейекбаев .— Уфа : БашГУ, 2002 .— 264 б. // http://ecatalog.bashlib.ru

5. Латыпова Р.М., Сөләймәнова Л.Р., Ласынова Н.А. Хәҙерге башҡорт теле: уҡыу-уҡытыу методик ҡулланмаһы (юғары уҡыу йорттарының башҡорт теле һәм әҙәбиәте бүлеге студенттары өсөн). – Сибай: Сибай ҡала типографияһы – БР “Башҡортостан Республикаһы” нәшриәт йорто ДУП-ы филиалы, 2017. – 100 б. (5 экз.)

6. Ласынова Н.А., Сөләймәнова Л.Р., Латыпова Р.М. Башҡорт теле. Грамматика. Күнегеүҙәр: уҡыу-уҡытыу методик ҡулланмаһы. – Өфө: БДУ РНҮ, 2015. – 68 б. (2 экз.)

6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине

Справка о материально-техническом и программном обеспечении образовательного процесса предоставлена в Приложении 2 (https://sibay-uunit.ru/)

Наименование специальных* помещений и помещений для самостоятельной работы	Оснащенность специальных помещений и помещений для самостоятельной работы	Перечень лицензионного программного обеспечения. Реквизиты подтверждающего документа
1. *учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа:* аудитория №215. Лаборатория иностранных языков, № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***2.учебная аудитория для проведения групповых и***	**Аудитория № 414** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд,	1.Операционная система «Альт Образование» на базе Linux 4.9. Лицензионный договор на свободное программное обеспечение 2. Антивирус Касперского Kaspersky Endpoint Security Договор№ 1004/19 от 10.04.2019 3. LibreOffice 6.2.0 свободно распространяемый офисный пакет

индивидуальных консультаций: аудитория № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***3. учебная аудитория для текущего контроля и промежуточной аттестации:*** аудитория № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***4. помещение для самостоятельной работы:*** аудитория № 313 (учебный корпус), аудитория № 325 (учебно-лабораторный корпус), аудитория №248 (учебно-лабораторный корпус), ***5. помещение для хранения и профилактического обслуживания учебного оборудования:*** аудитория № 503 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 507 (учебно-лабораторный корпус).	трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 417** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд, трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 420** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд, трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 313** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 325** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 215** Лабораторное оборудование.	(Mozilla Public License Version 2.0) 4. Система дистанционного обучения Moodle 3.6 Свободное программное обеспечение (GNU GENERAL PUBLIC LICENSE)

	Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебно-наглядные пособия, доска, компьютеры объединенные в локальную сеть с выходом в Интернет – 15 шт., мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 248** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 503** Столы – 2 ед. **Аудитория № 507** Столы, стеллажи.	

Приложение 1

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины «Спецкурсы, спецсеминары по башкирскому языку»
на 3 семестр
заочная форма обучения

Вид работы	**Объем дисциплины**
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	1/36
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	4
лекций	2
практических/ семинарских	2
лабораторных	-
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	-
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	32
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	-

Форма контроля: -

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины «Спецкурсы, спецсеминары по башкирскому языку»
на 4 семестр
заочная форма обучения

Вид работы	**Объем дисциплины**
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	1/36
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	6,2
лекций	
практических/ семинарских	4
лабораторных	
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	2,2
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СРС)	25,8
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету (Контроль)	4

Форма(ы) контроля: зачет

№ п/п	Тема и содержание	Форма изучения материалов: лекции, практические занятия, семинарские занятия, лабораторные работы, самостоятельная работа и трудоемкость (в часах)				Основная и дополнительная литература, рекомендуемая студентам (номера из списка)	Задания по самостоятельной работе студентов	Форма текущего контроля успеваемости (коллоквиумы, контрольные работы, компьютерные тесты и т.п.)
		ЛК	ПР/СЕМ	ФКР, контроль	СРС			
1	2	4	5	6	7	8	9	10
	3 семестр							
1.	Инеш. Тел һәм уның функциялары. Башҡорт теле, төрки телдәр ғаиләһендә уның урыны. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле.	1			3	1, 2, 4, 5	Упражнения, работа со словарем	Тест, устный опрос
2.	Лексикология Һүҙ – төп лексик берәмек. Лексик мәғәнә төрҙәре. Күпмәғәнәлелек.	1			3	1, 2, 4, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
3.	Омонимдар, синонимдар, антонимдар.		1		3	1, 2, 4, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
4.	Килеп сығышы яғынан хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы.				3	1, 2, 4, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
5.	Ҡулланылыу сфераһы буйынса башҡорт теленең лексикаһы.		1		3	1, 2, 4, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
6.	*Лексика буйынса контроль эш (№ 1).*				2	1, 2, 4, 5	Упражнения	Контрольная работа
7.	Хәҙерге башҡорт теле лексикаһының актив һәм пассив ҡатламдары.				3	1, 2, 4, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
8.	Стилистик һәм эмоциональ-экспрессив күҙлектән башҡорт теленең лексикаһы.				3	1, 2, 4, 5	Упражнения, индивидаульные задания	Тест, устный опрос
9.	Фразеология Фразеологик берәмектәр, уларҙың мәғәнәүи һәм				3	1, 2, 4, 5	Упражнения, работа со словарем	Тест, устный опрос

	структур үҙенсәлектәре. Үҙ-ара антоним һәм синоним фразеологизмдар.							
10.	Лексикография. Һүҙлектәр, уларҙың типтары. Башҡорт филологик һүҙлектәре.				2	1, 2, 4, 5	Упражнения, эссе	Тест, устный опрос
11.	Графика һәм орфография Графика. Графика һәм алфавит. Башҡорт графикаһының үҙенсәлектәре һәм ҡыҫҡаса тарихы. Орфография. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфографик принциптары һәм нормалары				4	1, 2, 4, 5	Упражнения, эссе	Тест, устный опрос
		2	**2**		**32**			
	4 семестр							
12.	Фонетика. Телмәр өндәре. Телмәр органдары һәм өндәр артикуляцияһы. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Башҡорт теленең һуҙынҡы өндәр системаһы		1		2	1, 2, 3, 5	Упражнения	Тест, устный опрос
13.	Башҡорт теленең тартынҡы өндәр системаһы				2	1, 2, 3, 5	Упражнения, эссе	Тест, устный опрос
14.	Телмәр ағышында өндәрҙең позицион һәм комбинаторлы үҙгәрештәре: а) һуҙынҡы өндәр өлкәһендә; б) тартынҡы өндәр өлкәһендә.		1		2	1, 2, 3, 5	Упражнения, эссе	Тест, устный опрос
15.	Сингармонизм законы һәм башҡорт телендә уның үҙенсәлектәре. Ижек. Ижек типтары. Баҫым. Башҡорт телендә				2	1, 2, 3, 5	Упражнения	Тест, устный опрос

	баҫымдың характеры һәм урыны.							
16.	Орфоэпия. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең орфоэпик нормалары.				2	1, 2, 3, 5	Упражнения, эссе	Тест, устный опрос
17.	*Өндәргә артикуляцион характеристика, телмәр ағышында уларҙың позицион үҙгәрештәре һәм орфоэпик нормалар буйынсаконтроль эш (№2)*		1		2	1, 2, 3, 5	Упражнения	Контрольная работа
18.	<u>Морфемика һәм һүҙьяһалыш</u> Һүҙҙең морфематик төҙөлөшө. Морфема. Тамыр һәм аффикстар. Аффикстарҙың төрҙәре. Башҡорт телендә һүҙ яһалыу юлдары				4	1, 2, 5	Упражнения	1, 2, 3, 4, 5, 6, 14, 18, 22
19.	*Морфематик һәм һүҙьяһалыш анализы буйынса контроль эш*		1		4	1, 2, 5	Упражнения	Контрольная работа
20.	*Лексикология, фонетика, морфемика һәм һүҙьяһалыш буйынса зачет*			2,2	5,8			
			4		**25,8**			